

PODKOREN

PRISPEVEK H GEOGRAFIJI ZGORNJE SAVSKE DOLINE

MILAN NATEK

V zbirki "Podkoren" je za Dolino vključeno tudi ime Jelenjica. Podkorenske Doline. Pri tem moramo opozoriti da protivalec Podkorenu niso bile Savače, temveč samo Kuzna. Posledni sploh ne moremo opozoriti na to, da spodkorenske ali spodkorenke, najprej imajo Kuzna, in sicer v smeri od severnega do južnega prečala. Na to sta že pred leti opozorila Vel. in L. Bauer (str. 75, splošna 1; 8; str. 100, splošna 5). Če se ne motimo, pa sta tudi imela podkorensko domaći ljudski besedi in izrazi. Zast. bomo spretežljali: Korenska Dolina ali pa samo Dolina. In je tudi vedel pravi vzpostavni razloži poročila.

* V. Bohner, S. Hov, A. Meix, I. Rakovec itd.

Uvod

Malokateri predel v Slovenskem Alpsem svetu se lahko ponaša s tolikšnimi naravnimi in družbeno-geografskimi svojstvi, kot jih premore Zgornja Savska dolina. Zato ni čudno, da je že zgodaj privabljala tuje raziskovalce,¹ ki so proučevali genezo njenih zanimivih reliefnih oblik. Po prvi svetovni vojni so tudi naši domači znanstveniki posvetili precej razprav geološki in geografski problematiki Doline² ter njenega sosledstva.³ Kljub temu je ostalo do današnjih dni mnogo odprtih vprašanj, ki zahtevajo temeljitega študija ne samo geografov, temveč še vrste drugih znanstvenikov sorodnih strok (geologija, etnografija, kolonizacijska zgodovina, jezikoslovje itd.). Podrobne raziskave nam bodo mogle prikazati smeri in stopnje v razvoju posameznih delov ali naselij v Dolini. Pričujoča razprava ima namen opozoriti le na nekatere ekonomske in geografske činitele, ki so v zadnjem stoletju vplivali na razvoj Podkorena in njegove soseščine.

V primerjavi s celotno Dolino zgornji del Korenške Doline ne kaže samo nekaterih posebnosti v razvoju prirodnega okolja, temveč je v tem območju svojstvena tudi mlada kolonizacija iz poznega srednjega veka, katere rezultat je današnje geografsko okolje z antropogenimi elementi (14, str. 147), ki so bistveni sestavni deli kulturne pokrajine. Poledenitev v pleistocenski dobi je vtisnila še posebne slikovitosti predelom v Dolini (prim. 3, str. 100—101). To je tipična pokrajina *moren* in *vršajev* ter *suhih dolin* in *izgonov*. Ko zremo s Cipernika ali z Vitranca proti severu, se nam oko zaustavi na

¹ Diener, Frech, Kossmat, A. Penck in E. Brückner, Winkler, Rosenkranz itd.

² V naši strokovni literaturi se je za Dolino udomačilo tudi ime Jese-niška ali Podkorenska Dolina. Pri tem moramo pripomniti, da prebivalci Podkorena niso »Podkorenci«, temveč samo Korenci; domačini sploh ne poznajo svojilnega pridevnika »podkorenski« ali »podkorenski«, temveč samo »korenško« za prebivalstvo in »korensko« za cestni preval. Na to sta že pred leti opozorila Vole in Bohinec (47, str. 73, opomba 4; 4, str. 100, opomba 5). Zdi se mi potrebno, da tudi tukaj prisluhnemo domači ljudski besedi in izreki. Zato bomo uporabljali: Korenška Dolina ali pa samo Dolina, ki je tudi med prebivalstvom najbolj poznana.

³ V. Bohinec, S. Ilešič, A. Melik, I. Rakovec itd.

uravnava po južnih pobočjih Zahodnih Karavank, na katerih je človek izkrčil gozd ter si uredil senožeti, pašnike ali planine. V Dolini je doma pravo *planinsko gospodarstvo*, ki v današnjih dneh preživlja težke krize zaradi pomanjkanja planin in drugega pašnega sveta.

S severa otesnjujejo Dolino *Karavanke*, ki skozi stoletja *niso bile* nikakršna *prirodna pregraja*, kot so »dokazovali«⁴ nekateri geopolitiki (Krebs), marveč so povezovala prebivalce z obeh strani. In še več. Skozi stoletja je bil Beljak za prebivalce Zgornje Doline najpomembnejše urbano naselje, ki je privabljal staro in mlado: sezonske delavce in obrtnega uka željno mladež; beljaški sejmi so privabljali borovške,⁴ korenške in rateške živinorejce. Pomembno vlogo pri tej povezavi je odigrala stara trgovska pot, ki je vodila iz Ljubljane po Dolini preko prevala Koren v Beljak in od tod v druge alpske pokrajine. Trgovska cesta je bila precejšnjega pomena, saj je vtisnila Podkorenu nezbledljivo podobo. Na Slovenskem imamo številna naselja (Trzič, Bovec, Vrhnika, Kamnik itd.), ki stoje pod prevali, preko katerih so bile speljane tovarne poti in prevozne ceste. Vsa ta naselja so rasla in se razvijala s pomembnostjo ceste. S propadom prevoznitva, ki ga je bila prinesla železnica, so mnoga od njih ostala v stran od živahnega železniškega vrveža. Gospodarska osamljenost in zapuščenost sta prinesli tem naseljem nove probleme. Mnoga od njih so ostala do danes s svojo fiziognomijo na tisti razvojni stopnji, do katere jih je pripeljala prosperiteta cestnega prometa. Tudi s tega vidika niso bila prikrajšana dolinska naselja, saj so že zgodaj dobila tranzitno železniško progo (8, str. 5). Potemtakem je naslednja osnovna značilnost Doline *prometna funkcija*, ki jo opravlja že skozi več stoletij. Šele politični dogodki polpretekle dobe so zmanjšali njen prometni pomen, ko so potegnili državno mejo po razvodnih karavanskih grebenih.

V Zgornji Dolini zavzemajo obdelovalne površine 9,6 %; med njimi je samo 17,6 % njiv in vrtov. To je že v preteklih stoletjih prisiljevalo ljudi k postranskim zaslužkom; domača zemlja jih ni mogla prehraniti; znatna nadmorska lega dna Doline (750 do 850 m) dovoljuje namreč uspevanje le redkim njivskim kulturam. Pomoč s pripragami pri prevozu težkih tovorov čez strmine Korena ni mogla zaposliti vseh zaslužka potrebnih Korencev, zato so si premnogi s sezonskim delom poiskali zaslužek po kmetijah na Koroškem in v štajerskih gozdovih. Razvoj železarstva v Fužinah (Bela peč), rudnik svinca v Rablju pa železnica in tujina so privabili mnoge mlade ljudi iz Doline. Tudi v tem moramo iskati vzroke današnje prebivalstvene strukture po dolinskih naseljih, ki imajo danes že blizu 88 % nekmečkega prebivalstva. To pa je prineslo v kulturno pokrajino nekaj bistveno novih elementov, ki jih bomo spoznali ob primeru Podkorena.

⁴ Borovci so prebivalci Kranjske gore.

Po številu prebivalcev je *Podkoren* srednje veliko naselje v Zgornji Dolini, po deležu kmečkega prebivalstva pa izjemno, saj premore samo 5,3 % kmečkega prebivalstva, in to kljub temu, da premorejo Korenci v obsegu svojih domačij najvišji delež njivskih površin v Dolini. Podčrtati moramo, da kljub tolikšni materialni odvisnosti Korencev od dohodkov nekmetijskih gospodarskih dejavnosti naselje v vseh zadnjih sto letih in več ni kaj bistveno spremenilo svoje zu-

Slika 1. »Pod bregom« so se v današnji čas ohranili skoraj nedotaknjeni številni korenški domovi; tod so bila selišča vaške revščine

nanje podobe; in to kljub temu, da so se bistveno spremenile njegove funkcije. V tem pogledu predstavlja Podkoren zanimivo posebnost v Zgornji Dolini, zanimivost, ki bo mogla s podrobnimi študijami znatneje podpreti razglabljanja o genezi in transformaciji slovenske alpske hiše in alpskega kmečkega doma. Ob pogledu na Podkoren se nam zazdi, da sta se v tem naselju pred stoletjem in več zaustavila čas in razvoj. Podkoren je danes živ relikt preteklosti, ki se s sproščeno zavestjo vživlja v sodobnost, ki prinaša z industrializacijo Jesenic in okolice urbanizacijo še v tako trdno in obsežno korenško kmečko domačijo.

S tem sestavkom bom skušal predstaviti Podkoren z vsemi posebnostmi in značilnostmi, ki nam jih bo pokazala analiza posameznih elementov ali činiteljev. Jakost in vztrajnost njihovih učinkov pa se kaže v geografski podobi Podkorena, tj. naselja, kot najvišjega pro-

dukta vzajemnega človekovega udejstvovanja v »geografskem okolju«. Pri delu nas bodo zanimali tudi vplivi in učinki iz sosednjih pokrajin ali predelov, ki so bili na ta ali oni način prineseni v novo okolje. V novi sredini pa so lahko popolnoma zagospodovali nad starimi, ali pa so samo z nekaterimi niansami prispevali k obogatitvi kulturne pokrajine (npr. številni odtenki naše alpske hiše). Nobeno kmečko naselje — še tako vase zaprta vas ali zaselek z vsem svojim zemljiščem — ne more biti nedostopno »zunanjim« vplivom iz neposredne soseščine ali celo iz oddaljenejših krajev. Če hočemo prikazati verno podobo razvoja naselja, je torej nujno potrebno, da se večkrat ozremo na soseščino, saj moremo šele potem izluščiti posebnosti, ki so »lastne« in »karakteristične« posameznim krajem ali skupini naselij, predelom in pokrajinam.

V nasprotju z vsemi večjimi naselji v Zgornji Dolini, ki so si poiskala selišča ob ustju večjih dolin, prihajajočih iz osrčja Julijskih Alp, stoji Podkoren na ogromnem vršaju pod Korenom, kjer je Savska dolina najožja in kjer Vitranc s svojimi osojnimi, povečini gozdnatimi pobočji preprečuje južnim vetrovom dostop na korenska polja. Bistvenega pomena je mikropoložaj Podkorena v zimskih mesecih, saj nastopi v Podkorenu in njegovi najbližji okolici odjuga nekaj dni kasneje kot pa v Kranjski gori ali v Ratečah. Že pri današnji stopnji turističnega gospodarstva se more zato za nekaj dni podaljšati zimska turistična sezona.

I. PRIRODNE OSNOVE GOSPODARSKE DEJAVNOSTI

1. Relief in njegov pomen za kmetijstvo

Dolina je tektonskega nastanka in se je razvila ob savskem prelomu, ki se nadaljuje čez rateško razvodje in Trbiž v Kanalsko dolino. Kanalska dolina in Zgornja Dolina sta izraziti podolžni dolini, ki se vlečeta od vzhoda proti zahodu; vzporedno s to smerjo se vlečejo geološke in zgradbene enote. V tektonskem pogledu pripada Dolina Južnim apneniškim alpam, kjer so se zaradi različnih kvalitete in starosti hribin razvile zelo pisane oblike zemeljskega površja. Na severu so Karavanke z nazvišnjimi vrhovi iz paleozojskih skrilavcev (Kamnati vrh, Jerebikovec in Petelinjek). Silurski skrilavci so slabo odporni, hitro preperevajo in razpadajo ter gradijo zložna pobočja in kopaste vrhove, ki se izkoriščajo tudi za planine. Edino južno pobočje Kamnatega vrha je zaradi intenzivne retrogradne erozije hudourniškega Suhlja precej strmo in neprikladno za kakršnokoli kmetijsko gospodarstvo (prim. tudi 18, 50).

Pleistocen je izklesal glavne obrise korenski okolici. Iz Julijskih Alp so prihajali v Dolino glavni ledeniki; njihove ledene gmote so se povečale še s karavanškimi ledeniki. Zahodne (Rateške) Karavanke so bile popolnoma pod ledom. Šele vzhodno od Korenskega prevala

so se najvišji osamljeni vrhovi (Jerebikovec 1621 m, Kamnati vrh 1561 m) dvigali nad ledenimi grotami dravskega in savskega ledenika (3, 108; 34, 124). Ledeniki so zapustili tudi na karavanškem pobočju številne morene, na katerih so le slabi planinski pašniki, ali pa so porasle z gozdovi in grmičevjem.

Po karavanškem pobočju imamo ohranjene številne uravnave v zelo različnih višinah (3, 105—107). Ko je iztrebil gozdne površine,

Slika 2. Z južne strani utesnjujejo močvirje »Na Savi« številni vršaji, ki prehajajo drug v drugega. Največji med njimi je »Kolo vrat«, kjer so se naselile obdelovalne površine

jih je človek preuredil v pašnike in senožeti (Spodnje in Zgornje Trebiže, Lomiče, Ravne). Tudi na severnem pobočju Vitranca, kamor še sega korenška zemljiška posest, imamo ohranjene številne nivoje, ki pa so zaradi osojnosti prepuščeni gozdnim površinam; le tu in tam v nižjih legah najdemo manjše jase sredi gozda, za katere je ohranjeno ime »Rutič«.

Poljana, suha dolina, je nastala na tektonskem pretržju, katero je oblikovala voda, prihajajoča iz porečja današnje Pišnice, z odtokom proti Zilji. V teku pliocena je bila tudi tukaj izvršena pretočitev, saj je lahko Sava z večjo erozijsko energijo odločneje posegla vanjo. V tem predelu je dolina Save tudi vzporedna z geološko in litološko zgradbo ter je tudi zato mogla hitreje napredovati z zadenjskim zajedanjem, s katerim je prestavila savsko porečje od Rut proti

Ratečam (54, 208, 255—354). Poljana pa je bila podvržena še glacialnemu preoblikovanju, ko je ledenik iz doline Pišnice čez Dolino in Poljano drsel k dravskemu ledeniku (56, 290—292).

Staro dno Poljane so z leve in desne zasuli številni vršaji, ki so jih nanosili hudourniški potoki z zahodnega pobočja Jerebikovca. Tudi vzhodno pobočje Petelinjeka je razrezano s hudourniškiimi grapami, od koder je bil nanesen material na poljanske vršaje. Poljana je precejšnjega pomena za Korence. Na slabem dnu so pašniki, medtem ko so se senožeti naselile na odcedna zemljišča večjih vršajev. Nedvomno pa je Poljana največjega pomena za promet, še prav posebno v današnjem času, ko prihaja vedno bolj do izraza mednarodni turizem.

Suho dolina »Za Brdi« je z morenskimi nasipom ločena od Savske doline in dobimo vtis, ko da bi bila vložena v Savsko dolino. V zgornjem delu suhe doline »Za Brdi« — »Pod kožjem brdom« — imajo Korenci del svojih njiv, ki na severu prehajajo v travnike, ti pa se tudi strmo vzpenjajo na južna karavanška pobočja. Proti vzhodu — v »Kosovcu« — je dolina precej razgibana — razrezana, zato je tam manj njivskih površin, pa več travnikov s kozolci. V vzhodnem delu k. o. Podkoren, ki zajema dolino »za Brdi«, je spet več njiv kakor travnikov — to je »V staneh«.

Suho podolje »za Brdi« sta izoblikovala Krotnjek in hudourniški Suhelj v dobi, ko je ledenik zavzemal domala vso Dolino (35, 312, 313). Ledenik, ki je zaprl omenjenima karavanškima potokoma odtok v Dolino, je prišel v Dolino iz Planice v zgodnjih fazah bohinskega stadija. Suho podolje za Brdi se nadaljuje vse tja do Mucne gore. Suhelj je raztrgal morenski nasip, zato danes ni v reliefu nobene povezave med Mucno goro in zasipom, ki se dviga pod Pod kožjem brdom (35, 314).

Danja ravnica Doline je široka, vendar je bila v preteklosti še širša, pa so jo kasneje v postglacialni dobi (4, 104—105) zožili številni vršaji, ki so prislonjeni na severno pobočje Vitranca, in vršaji, katerih gradivo so nanosili hudourniški potoki s Karavank. Najimenoitnejši in obenem najširši vršaj v Zgornji Dolini je Korenški vršaj. Po ledeni dobi ga je začel oblikovati Suhelj, ki ima še v današnjih dneh izredno erozijsko moč. Suhelj je zarezal svojo strugo v stare paleozojske skrilavce in z neverjetno silovitostjo zadenjsko erodira južna pobočja Kamnatega vrha. Korenški vršaj je velikega pomena za kmetijstvo, saj leži na prisojnih, medtem ko so vršaji na desni strani Save že v osojnih legah. Prav zaradi tega je tudi razlika v izrabi njihovega odcednega zemljišča. Na Korenškem vršaju so domala same njive (Pod Medvejkom, Za Suhljem, Zgornje in Spodnje Leše), na vršaju ob Robežnici in ob drugih hudourniških strugah vse tja do železniške postaje Podkoren pa se menjujejo njive s travniškimi površinami.

Zelenci z obdajajočim jih močvirjem so ostanek obsežnejšega Korenškega zaježitvenega jezera, kateremu je Korenški vršaj s svojimi

močnimi nasipinami preprečeval odtok po Dolini navzdol (4, 102). Novejše raziskave prof. Melika to še dopolnjujejo: Korenško jezero je bilo v dnu čelne kotanje starejše faze bohinskega stadija planiškega ledenika (35, 316).

2. Nekatere klimatske karakteristike

V klimatskem pogledu je Zgornja Dolina tipična alpska pokrajina z dolgimi in snežnimi zimami ter z razmeroma zelo kratkim poletjem. Zaradi znatne nadmorske višine (750—850 m) prihajajo do popolnejše veljave elementi alpskega podnebja. Zato so podnebni pogoji mnogo ugodnejši za razvoj različnih oblik živinorejskega gospodarstva kot pa za poljedelstvo. Zgornja Dolina je že v območju kritične meje uspevanja nekaterih poljskih kultur (ječmen, pšenica, oves, ajda, koruza). Potemtakem se je moralo dolinsko kmetijsko gospodarstvo osredotočiti na pridelovanje tistih pridelkov, katerim ugajajo tamkajšnje podnebne prilike (rž, krompir, bob itd.).

Za Podkoren nimamo na razpolago meteoroloških podatkov, s katerimi bi mogli opredeliti klimatske razmere tega kraja in njegove okolice. Zato bomo uporabili podatke meteorološke opazovalnice v Kranjski gori in Ratečah-Planici. Čeprav stoji Podkoren v neposredni bližini omenjenih opazovalnic, pa kljub temu ne bomo mogli podati tipičnega prereza za podnebje v korenški okolici, ker je le-ta na jugu zaprta z gozdnatimi višinami Vitranca, medtem ko stojata Planica-Rateče in Kranjska gora ob ustju širokih dolin, ki prihajata iz osrčja Julijskih Alp in po katerih imajo vremenotvorni faktorji lažji dostop v Dolino.

Srednje mesečne in letne temperature 1925—1956 (v °C)

Opazovalnica	Nadm. viš.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Rateče	868 m	— 5,4	— 2,8	1,2	5,4	10,2	14,0
Kranjska gora .	812 m	— 4,5	— 2,1	1,7	6,0	11,1	15,0

Opazovalnica	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Letno
Rateče	15,9	15,0	11,6	6,6	1,5	— 3,2	5,8° C
Kranjska gora .	16,8	16,1	12,4	7,2	2,3	— 1,8	6,7° C

Podatki dvaintridesetletnega opazovanja v Kranjski gori ter v Planici-Ratečah nam pokažejo glavne značilnosti toplotnih razmer v Zgornji Dolini. Razlika v temperaturah med obema postajama je pač pogojena tudi v razliki nadmorskih višin opazovalnic. Poudariti pa moramo, da ta razlika močno koleba med posameznimi meseci.

Najmanjša je v marcu, ko znaša samo $0,5^{\circ}\text{C}$, največja v mesecu decembru, ko znaša $1,4^{\circ}\text{C}$. Na splošno smemo trditi, da je največja razlika v temperaturi med Planico in Kranjsko goro v zimskih in poletnih mesecih. Srednja letna temperatura znaša v Kranjski gori $6,7^{\circ}\text{C}$, v Planici $5,8^{\circ}\text{C}$. Povprečna mesečna amplituda med najbolj segretim in najbolj ohlajenim mesecem znaša pri obeh opazovalnicah $21,3^{\circ}\text{C}$. F. Orožen piše (42, str. 132), da ima Kranjska gora 118 dni v letu s temperaturo (povprečno dnevno) pod 0°C , število dni s srednjo dnevno temperaturo nad 5°C znaša 198 v letu, 135 dni pa ima dnevno temperaturo 10°C in več. Že ti osnovni podatki nam povedo, da ima Zgornja Dolina tipično gorsko podnebje. Znatnejše so razlike v primerjavi maksimalnih in minimalnih temperatur. Dne 28. junija 1935 so namerili v Kranjski gori $34,4^{\circ}\text{C}$, medtem ko so v Planici namerili najvišjo temperaturo 30. julija 1947, ko je znašala $33,7^{\circ}\text{C}$. Najmrzlejši dan je bil v Planici 6. januar 1947 — $29,2^{\circ}\text{C}$, v Kranjski gori pa 16. februar 1940 z — $23,4^{\circ}\text{C}$.

V Podkoren prihaja pomlad po Dolini navzgor ter je s svojimi poznimi slanimi in pozebami zelo nevarna sadnemu drevju in nekaterim poljščinam (koruzi, fižolu). Večletni povprečki nam povedo, da se pojavi v Ratečah zadnja slana v noči med 13. in 14. majem, v zadnjem desetletju pa je še nekajkrat nastopila celo 31. maja. V Kranjski gori je v povprečju 6. maj zadnji dan s slano; najkasneje se je pojavila slana s pozebo 23. maja 1955. Kdaj nastopijo jesenske pozebe? V Ratečah se pojavlja prva slana okrog 16. septembra, a v borovski okolici šele 27. septembra. Ti podatki so nam dovolj nazorno prikazali, da imajo vegetacijske združbe v borovski okolici celih 18 dni daljšo dobo rasti kot pa v rateškem predelu. Poleg daljše vegetacijske dobe v spodnjem delu Zgornje Doline moramo upoštevati še višje temperature v tem predelu, kar v medsebojni vzajemnosti zelo ugodno vpliva na razvoj vegetacije.

Za padavine je Dolina v zavetni legi; južna pobočja Julijskih Alp dobe poglobitve množine padavin. V Kranjski gori pade povprečno po 1830 mm padavin, v Planici samo 1651 mm. Razporeditev

Srednje mesečne in letne množine padavin 1925—1956 (v mm)

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Letno
Planica .	85	95	104	124	150	165	157	158	163	182	169	101	1651
Kr. gora .	107	109	120	142	155	177	164	159	168	180	217	132	1830

padavin po mesecih nam pokaže dva viška. Jesenski maksimum padavin v Kranjski gori je v novembru, medtem ko ima Planica največjo množino padavin v oktobru. Jesenski maksimum padavin je odraz mediteranskih podnebnih vplivov. Sekundarni padavinski

maksimum nastopi v zgodnjem poletju (junij). Najmanj padavin je v mesecu januarju; drugi minimum padavin je v mesecu avgustu.

Sorazmerno obilne množine padavin v poletnih mesecih ter razmeroma nizke temperature v tem času ne ustvarjajo najboljših pogojev za kmetijsko gospodarstvo. Tudi turizmu, ki je v tem območju začel znatneje pridobivati na pomenu, niso najbolj v prid obilne padavine v toplih poletnih dneh, še prav posebno so mu nenaklonjeni številni padavinski dnevi (julij v Kranjski gori 14,6, Rateče 13,4; avgust v Kranjski gori 13,8 dni in Rateče 12,5 dni).

Povprečno število padavinskih dni 1925—1960

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Letno
Planica	9,5	8,6	9,8	9,3	14,9	15,4	13,4	12,5	10,1	11,4	11,2	10,6	136,5
Kranj. gora	10,3	9,9	11,3	13,3	16,8	16,8	14,6	13,8	10,7	12,1	12,9	12,6	153,1

Zgornja Savska dolina dobi že konec oktobra prvo snežno odejo, ki se ohrani vse tja do prvih dni meseca maja (do 4. maja v Ratečah in do 2. maja v Kranjski gori). Skoraj štirinajst dni pred snežno odejo se pojavijo prvi dnevi s sneženjem (Kranjska gora 12. oktobra, Rateče 16. oktobra). Povedati pa moramo, da so navedeni podatki samo srednje vrednosti v desetletni opazovalni dobi (1949—1958), dejanske razmere so odmaknjene od teh povprečkov za teden dni ali več. Prav ti odkloni pa so največjega pomena za celotno gospodarsko podobo pokrajine.

Za vso Zgornjo Dolino so karakteristični zelo pogostni vremenski preobrati, ki prinesejo po daljšem deževju pa tudi po nevihtah precejšnjo ohladitev, celo tako močno, da dežne padavine preidejo v snežne. Dne 1. julija 1948 je v Ratečah (868 m) snežilo; v dnu Doline se sneg sicer ni »prijel«, a više po pobočjih se je držal več ur. Dosti podobnih vremenskih pojavov se spominjajo domačini, in zato je prav da jih navedemo, saj prav gotovo spadajo k podnebnim oznakam.

Orografska smer Doline je nakazala glavne smeri vetrovom, ki zelo pogosto pihajo iz najrazličnejših smeri. Najpogosteje piha severozahodni oziroma zahodni veter (»rezjan« ali »gorenjec«). Navzgor po Dolini veje »kranjec« ali »tržičan«, ki je znanilec lepega vremena. S severa čez Poljano prihaja »sever« in od severovzhoda »krivec«, ki tudi prinašata lepo vreme. S pobočja Vitranca se spušča proti Podkorenu južni veter; kadar se »jug« obesi na vitranške vrhove, je znak prihajajočemu deževju. Tudi megla nad korenškim močvirjem je znanilka spremenljivega vremena. Če zjutraj piha »tržičan« po Dolini navzgor, je to najzanesljivejši znak poslabšanja vremena. Domačini pravijo, da je normalno, če zjutraj veje rahel »rezjan«, ki ga okrog poldne zamenja »tržičan«; tedaj se lahko zanesemo, da bo lepo vreme brez padavin.

Kratko, toplo poletje z obilnimi padavinami, dolga in mrzla ter s snežnimi padavinami in z visoko snežno odejo obdarjena zima, hladna jesen z največjimi množinami padavin in še za spoznanje hladnejša pomlad s snežno odejo vse do konca aprila, to je kratka oznaka podnebja v Dolini. Morda se je prav zaradi teh podnebnih svojstev živinoreja v Zgornji Dolini usmerila v gojenje drobnice (ovac), ki jo je bilo lažje preživeti skozi zimske mesece kot pa govedo (34, str. 217—218). Videli pa smo, da ima Zgornja Dolina s podnebjem podane vse tiste bistvene lastnosti, ki jih zahtevajo zimska, športna in turistična naselja.

3. Hidrogeografska problematika

Zgornji del Doline je zanimiv tudi v hidrogeografskem pogledu in še vedno čaka podrobne proučitve, ki bo mogla dokončno razjasniti njeno genezo, saj je brez dvoma ena izmed najbolj zanimivih v našem Alpskem svetu. O rateškem razvodju, Korenskem postglacialnem jezeru, o Zelencih in o korenškem močvirju¹ in rateških »Ledinah«² sta že spregovorila Bohinec in Melik (3; 4; 35). V svojih razpravah omenjata pretočitve, s katerimi bi naj bili preusmerjeni današnji rečni tokovi. Čeprav leži Dolina glede množine padavin v zatišni legi, je pa kljub temu vsaka večja nevihta in naliv povod za oživitev številnih hudourniških potokov. Spomnimo se samo na strma karavanška pobočja z nepropustnimi kamninami ter s številnimi senošetmi in pašniki. Pobočja so razrezana z mnogimi hudourniški grapami, po katerih se ob močnejših nalivih ali po daljšem deževju zbirajo velike vodne množine, ki z drobirjem, ki so ga našle v grapah, le-te še bolj razširjajo, v dolino pa prinašajo velikanske količine grušča in proda. Oglejmo si samo Suhelj, ki se še do današnjih dni ni umiril, zato človek še vedno trepeče pred njegovimi poplavami. Že večkrat so ga regulirali; na njegovi strugi so zgradili številne betonske pregraje. V zgornjem delu sta namesto betonskih pregraj dve leseni, za katerima so nakopičene neverjetne količine erozijskega materiala. Nevarnost je v tem, da bi lahko pregraji ob velikem nalivu popustili, s čimer bi odprli pot nadaljnjemu potovanju grušča v Dolino. Problemi so prav tako v tem, da bi mogla tudi najmanjša preprega zapreti Suhlju pot po stari strugi navzdol in mu ne bi preostalo drugega, kot da si poišče novo pot v desno, morda v svoji nekdanji strugi, ki se še prav lepo kaže v reliefu na tistem velikem ovinku, pri katerem se cesta, ki pelje na Koroško, približa Suhlju na nekaj desetih metrov. Nova trgovska cesta si je od Krotnjeka pa do ovinka pod Medvejkom izbrala traso v starem koritu Suhlja. Zato ni čudno, če Korenci, ki živijo od zemlje, na vsakem koraku opozarjajo na nevarnosti, s katerimi jim preti Suhelj. Ob takšni katastrofi pa ne bi bila poplavljen in uni-

¹ Za »Korenško močvirje«³ uporabljajo domačini ime »Na Savi«.

čena samo korenška polja na vršaju (»Na polju«, »Pod Medvejkom«, »Za Suhljem« ter »Spodnje in Zgornje Leše«), ampak tudi precejšen del borovških njiv. Brez dvoma pa bo naše načrtno gospodarjenje slej ko prej ukrotilo tudi Suhelj. Tudi drugi hudourniški potoki, ki prihajajo v Dolino s severnega pobočja Vitranca in ki so prav tako nasuli drobirski material v vršaje po desni strani Doline, so v stalno nadlogo kmetijskemu gospodarstvu. Poglejmo samo hudourniške

Slika 3. Komaj priore v Zelencih Sava na površje, že s številnimi okljuki blodi po močvirnem svetu »Na Savi«

grape, ki segajo domala do vrha Vitranca in razrezujejo osojno gozd-nato pobočje Vitranca in Cipernika. Vsi ti hudourniki so nanosili material v Dolino, kjer se je odložil v vršajih, ki prehajajo drug v drugega. Zaradi osojne lege in strmega ozadja, ki zmanjšuje insola-cijo in sončno osvetljenost ter povečuje senčnost, vsi ti vršaji ne pri-dejo do prave veljave v kmetijskem gospodarstvu; njihova vrednost se je povečala v času smučarskega turizma. Zaradi pomanjkanja pri-mernejših obdelovalnih površin so tudi na desnih vršajih Doline urejeni travniki in njive, ki jih danes opuščajo v živinorejske po-vršine (v »Skrajncah« in »Kolovratu«). Naglasiti pa moramo, da vsi ti vršaji potiskajo močvirje »Na Savi« in tok Save proti severu k cesti (Podkoren—Rateče) pod pogozdenimi »Pripovedami«.

Hudourniški potok, ki prihaja v Savo neposredno zahodno od železniškega postajnega poslopja Podkoren, je v nekaj letih nasul

korito svoje struge skoraj 1 m na debelo. Podobne primere zasledimo v vsej Zgornji Dolini. Kmečki človek, ki se še vedno boji posledic nevarnih poplav, stalno čisti korita vodam. Številni potoki so obdani z nasipi; potemtakem imamo v Zgornji Dolini tudi izgonsko pokrajino. Tudi Savi so že večkrat očistili strugo in zato tudi njo na več mestih spremljajo nasipi.

Rešitev hudourniškega pustošenja pa ne more biti samo lokalnega pomena. Zato vsa vprašanja hudourništva kličejo k čimprejšnji in razumni rešitvi, saj so navsezadnje ključnega pomena pri izkoriščanju Save za hidrocentrale. Ko so pred leti začeli polniti akumulacijski bazen hidrocentrale v Mostah, je začela Sava s prodom zasipavati zgornji del akumulacijskega prostora; zasipanje je napredovalo s tolikšno naglico, da bi bil v petnajstih letih akumulacijski bazen popolnoma zasut. Porečje Save Dolinke meri 320 km², a hudourniška območja zavzemajo celo 78 % porečja; iz tega je jasno razvidno, kolikšnega pomena je za pokrajino preprečitev njihovega razdiralnega divjanja.

V čem se kaže karakteristična moč korenških hudournikov? Nedvomno v tem, da imajo velike strmcce in da so njihove struge speljane po nepropustnih in malo odpornih kamninah (skrilavci), kjer so si z lahkoto izdolbli strme globeli. Suhelj ima pri približno 3500 m dolgi strugi kar 680 m padca (strmec 193 ‰). Pišen graben, ki teče vzporedno s Suhljem, ima svoje povirje 1550 m visoko pod Jerebikovcem, njegov izliv v Suhelj pa je v višini 910 m; potemtakem znaša njegov strmec 368 ‰. S tolikim strmecem in z ogromnimi množinami drobirja morejo že majhne količine voda med potjo v dolino opraviti pri širjenju goličav orjaško delo. Pri reševanju hudourniških vprašanj v korenški okolici moramo šteti v dobro dejstvo, da so vsa hudourniška območja v naravnem področju gozda, in jih je zato lažje obvladati z ustreznimi načini gospodarjenja (pogozditev, preprečiti pašo na najbolj ogroženih mestih, postavitve pregraj itd.).

4. Prst in rastje

Vse obdelovalne površine v katastrski občini Podkoren leže po vršajih, ki so glede kamninske sestave zelo različni. Korenški vršaj, ki ga sestavljajo kamnine karavanškega pogorja, ima ugodnejšo sestavo prsti kot pa vršaji, ki so bili naneseni iz Julijskih Alp. Na Korenškem vršaju je debel sloj rodovitne »peščene zemlje«, kot jo imenujejo domačini. Njive na vršajih pod Vitrancem imajo tanjšo plast prsti, ki jo sestavljajo prepereline apnenčastih kamnin. V močvirju »Na Savi« že prevladujejo barske črnice.

Njive »Na polju« in »Za Suhljem« potekajo vzporedno z izohipsami, s čimer se je človek na najbolj preprost način zavaroval

pred škodljivim odnašanjem njivskih prsti. To je bilo potrebno tembolj, ker je vršaj močno napet, saj je njegov zgornji rob v višini okrog 920 m,¹ njegov spodnji rob pri Razingerjevi žagi pa v višini okoli 820 m. Poleg tega moramo računati še z dejstvom, da je skoraj ves vršaj preprežen z njivskimi parcelami, ki jih orjejo leto za letom, oranje pa še toliko bolj pospešuje odplakovanje in odnašanje zgornjega — rodovitnega sloja prsti. Oranje v smeri izohips zaradi precejšnjega strmca vršaja ni moglo preprečiti erozije prsti. Rezultat naslednjega človekovega posega v borbi proti eroziji prsti na vršaju so *orne terase* (prim. 29, str. 146), ki so na meji dveh njivskih parcel. Te antropogene reliefne oblike najdemo po njivah »Za Suhljem« najbolj izrazito oblikovane, nekoliko manj izrazite pa so »Na polju« in »Pod Medvejkom«. Višinska razlika med dvema sosednjima njivskima parcelama znaša največ do 1 m, le tu in tam je ta višina prekoračena. Ježe ornih teras so porasle s travno rušo, obenem pa predstavljajo mejo njivske posesti posameznih zemljiških lastnikov. Kljub temu deževnica še vedno odnaša prst proti spodnjemu robu njive, kjer jo zaustavi travnat rob. Zato so vse korenške njive po vršajih rodovitnejše na spodnjem delu kot na zgornjem. V zimskem času kmetje pobirajo prst, ki se je zaustavila in nabrala na južnem delu njivske parcele, ter jo odnašajo ali prevažajo na severni, to je na zgornji rob njive.

Na »Medvejku«, kjer je korenški pašnik, imamo na južnem pobočju tri izrazite terase po več deset metrov široke; na eni izmed njih je močvirje s pravo močvirsko črnico. Podobno prst s slično vegetacijo najdemo na prevalu med Jerebikovcem in Kamnatim vrhom (okr. 1550 m) na Rekarški planini ob avstrijsko-jugoslovanski državni meji. Tam, kjer so se ohranile morene po karavanškem pobočju, imamo slabo skeletno prst, ki tudi gozdnemu drevju preveč ne ugaja.

Prirodno rastje celotnega korenškega območja je *gozd*. Tudi najvišji vrhovi (Petelinjek 1546 m, Kamnati vrh 1621 m, Visoka Bavka 1650 m) so še vedno pod *klimatsko gozdno mejo*, ki se je v Karavanakah obdržala v teže pristopnih legah, kjer bi krčenje ne koristilo niti planšarstvu niti pridobivanju lesa (17, str. 62). Ker pa so Karavanke v zahodnem predelu takšnih višin in takšnih reliefnih oblik (široke uravnave na južnih — prisojnih straneh, nepropustne kamnine), ki nudijo planinskemu gospodarstvu pravo ugodje, zato se tudi ne smemo čuditi, če »trebijo« že več stoletij gozdove v pašnike (32, str. 65). Tako se je moral gozd umakniti z vseh pomembnejših uravnave, kjer so danes senožeti ali pa manjši pašniki. Po gozdovih prevladujejo iglavci s smreko, jelko in macesnom, katerega delež narašča

¹ Dr. Bohinec navaja podatek za višino zgornjega roba vršaja 950 m ter za višino baze pri mostu čez Savo v Spodnjem Podkorenu tudi previsoko cenitev — 835 m (4, str. 101). Jugoslovanska topografska karta 1 : 50.000, sek-cija Tolmin, ima vrisane višine, ki jih navajam zgoraj.

od vzhoda proti zahodu. Macesen ni omejen samo na najvišje lege, temveč ga najdemo tudi v danji ravnici Doline, po vršajih, kjer so travniki in senožeti. Bukve je malo in se zadržuje bolj na alpskih pobočjih, vendar jo najdemo tudi po vseh karavanških višinah.

Zgornja Dolina z vsemi prirodnimi lastnostmi ni najbolj naklonjena človekovemu udejstvovanju v kmetijskem gospodarstvu. Zato se tudi ne čudimo, da je bila tako pozno naseljena; in še tedaj so najbrž stopili v ospredje nekmetijski gospodarski razlogi (fužinarstvo, promet), kajti kmetijstvo se mora v vseh pogledih podrežati zelo neugodnemu prirodnemu okolju. Zgornja Dolina pa ima izredne pogoje za razvoj poletnega in zimskega turizma. Podolžna in prečna prehodnost Karavank odpirata Dolini pomembne perspektive v razvoju mednarodnega tranzitnega turističnega prometa.

II. ČLOVEKOVO UDEJSTVOVANJE V DOLINI

Poselitev

Dolina je med tistimi redkimi slovenskimi alpskimi dolinami, ki so doživele zelo pozno poselitev. Prav gotovo pa je med vsemi Dolina tista, ki s svojo reliefno izoblikovanostjo nudi pravo ugodje prometnim putem v vzporedniški smeri. Naglasiti pa je potrebno, da Dolina s svojimi naravnimi razmerami ni mogla nikoli privabljati samo kmečkega človeka. Tudi starejša slovenska naselitev je segala samo do Jesenic. Gorski preval Koren skorajda ni imel nobenega večjega pomena pri prodiranju Slovencev v Alpske doline (22, str. 59). Za poselitev Doline so bili odločilnejši družbeni in ekonomski činitelji (fužine, promet, les, oglje, železna ruda — bobovec itd.). V poselitveni zgodovini ima Zgornja Dolina posebno poglavje, saj je bila najdlje časa neobljudena. Zgodovinski viri nam sporočajo, da je bila Dolina od Dovjega navzgor še do 14. stoletja neposeljena. Tukajšnjo kolonizacijo je poživilo fužinarstvo, ki se je začelo razvijati v Dolini (Bela peč 1403; 21, V, str. 117). Rateče in Dovje sta bili poseljeni že mnogo prej, saj ju omenjajo zgodovinski zapisi v zvezi z nekimi dajatvami freisinskim škofom že leta 1160 (21, IV, št. 410, str. 207). Rateče je naselil s Koroškega slovenski živelj, ki je bil zelo vitalen, najkasneje do 12. stoletja (22, str. 193). Obenem pa nam zgodovinski viri nudijo dokaze, da Dolina med Dovjem in Ratečami ni bila popolnoma neobljudena vse tja do 14. stoletja. Že v začetku 13. stoletja (1211) se v zgodovinskih listinah omenja Kranjska gora (21, V, št. 177, str. 95). Toda v sredini 14. stoletja so bili že številnejši lazarji v gozdovih med Dovjem in Ratečami. Borovska vas, drugo ime za Kranjsko goro, je še več stoletij spominjala, da je nastala na krčevini (10, str. 277), dopustiti pa moramo tudi možnost, da so Borovsko vas ustanovili prebivalci iz koroških Borovelj (Borovcev ali Borovnic; 34, 219—220).

K mladi poselitvi Doline nas najlepše opominjajo lastništva planin, ki so po prisojnih legah zahodnih Karavank. Številne planine imajo v posesti koroške vasi iz Roža. Zato so si morali Ratečani, Korenci in Borovci poiskati planine v Julijskih Alpah. Tudi Dolinci so segli na Vršiču čez razvodne grebene (32, str. 66; 17, str. 75—76).

Nešteta ledinska imena senožeti, travnikov kakor tudi polj nam povedo, da so Zgornjo Dolino poselili Slovenci. Postavlja se vpra-

Slika 4. Ob hudourniškem Krotnjeku v zgornjem delu Podkorena je mlin z vodnimi kolesi na »korce«

šanje, od kod so prišli prvoseľci v Zgornjo Dolino? To so bili slovenski prebivalci iz Koroške, iz ziljske in iz šentjanške pražupnije, čeprav slednja ni segala do korenške poti (9, str. 20). S podorom Dobrača (25. januarja 1348), ki je baje zasul 18 vasi na prisojni strani, je dotok novih priseljencev od Zilje v Dolino skoraj usahnil. Leta 1590 nam neka listina o cerkveni razdelitvi že omenja Podkoren v borovski fari, ki odslej pripada radovljiški dekaniji (9, str. 20, 22, 24; 38, str. 32). Ramovševa »Karta slovenskih narečij« priključuje vso Dolino h gorenjskemu jezikovnemu območju. Sicer nas avtor opozarja, da je »gorenjščina dovolj tesno zvezana s koroščino in z južnozpadnimi slovenskimi dialekti« in da se v obmejnih krajih že približuje sosednjim dialektom (44, str. 31, 55). Podčrtati pa moramo, da Zahodne Karavanke nikoli niso bile »mogočna« prirodna pregraja (44, str. 42),

ki bi preprečevala medsebojno občevanje prebivalcev iz Zgornje Doline s prebivalci iz Ziljske doline ter iz Zgornjega Roža.¹

Novjša dialektološka raziskovanja pa nam pokažejo, da ima Zgornja Dolina tipične koroške dialektične pojave, ki pri naselju Belica že izginejo; vsaj Dovje in Mojstrana govorita že gorenjščino. Tudi v zgornjem delu Doline se v govoru pojavljajo gorenjski refleksi, ki so najbrž izraz močnejšega, a poznejšega gorenjskega prebivalstvenega priliva (27, str. 147—148).

A. GOSPODARSTVO

Dolinska naselja so samo v nekaj zadnjih stoletjih doživela temeljito preobrazbo. Enega izmed glavnih nosilcev sprememb moramo iskati v položaju naselij na eni strani, na drugi pa tudi v prirodnih činiteljih, ki so narekovali razvoj svojstveni zvrsti gospodarstva. Če je bilo zaradi ostrejših klimatskih razmer omejeno ali celo onemogočeno uspevanje številnim njivskim kulturam slovenskega kmetijstva, moramo dolinskemu kmetijstvu kljub temu pripisati pomemben delež v razvoju današnje pokrajine. Današnje senožeti in pašniki ter ruti, bodisi po prisojnih pobočjih južnih Karavank ali na osojah po Vitrancu ali pa po drugih vzpetih pomolih, ki segajo v Dolino; njive in travniki po vršajih, na ledeniških nanosih v dnu dolin, po prodnatih, suši ali poplavam podvrženih njivah in travnikih, nasipi ob potokih (izgoni), regulacije, ki so dale nove poti številnih hudourniškim potokom, vse to je v pokrajinski vsebini veličastna podoba, ki jo je vtisnil pokrajini človek samo zato, da je mogel obvarovati obstoj ter zavarovati razvoj svoji kmetiji ali kajži. Prometnost Doline, ki je tudi prirodno pogojena, je sorazmerno že zgodaj priklicala k življenju ceste, ki je Dolincem skozi stoletja nudila znatnejše vire dohodkov.

Zemljiške kulture v Zgornji Dolini² 1827—1900—1962

Zemljiška kultura	Leta 1827		Leta 1900		Leta 1962	
	ha	%	ha	%	ha	%
Njive	243,31	2,0	251	2,1	175,17	1,4
Travniki	1.158,35	9,4	1.117	9,2	885,97	7,4
Obdel. površina	1.585,17	11,5	1.368	11,3	1.069,78	8,9
Pašniki	1.375,97	11,4	1.160	9,7	622,50	5,2
Gozdovi	7.052,00	58,6	6.792	56,3	7.115,33	59,0
Nerodovitno	2.235,24	18,5	2.742	22,7	3.239,73	26,9
Skupaj	12.048,35	100,0	12.062	100,0	12.047,34	100,0

¹ Primerjaj: J. Lavtižar, »Spomini«, Rateče-Planica 1926, str. 9, kjer piše: »Ločile so nas samo Karavanke, pa tudi tukaj so prišli na planinah naši in koroški pastirji večkrat skupaj. Glavna vez pa je bila državna cesta med Kranjsko goro in Beljakom, kamor je bilo slabih pet ur peš hoje...«

² Katastrsko občino Rateče sem izločil iz te primerjave iz dveh razlogov: 1. K. o. Ratečam je bilo leta 1833 priključeno 1200 ha, ker je bila definitivno

Razmerje med posameznimi zemljiškimi kulturami nam pokaže, da so za kmetijsko gospodarstvo v Zgornji Dolini precej neugodne razmere; poleg tega pa je človek s svojim posegom po novih krčevinah ali pa s prekomernim izkoriščanjem že pridobljenih zemljišč v poljedelske ali živinorejske namene povzročil pospešeno uničujoče divjanje hudourniških potokov. Zmanjšanje obdelovalnih površin ter naraščanje neproduktivnega sveta, kakor nam kaže pričujoča razpredelnica, pa ni le edini vzrok, da se je v zadnjih desetletjih kmečki človek tako množično »odtrgal«¹ zemlji. Morda ne bo prav nič pretirana misel, če zapišemo, da je prav človekov beg s kmetij povečal delež neproduktivnih površin. Zakaj, opuščena je bila marsikatera njiva, v tolikšni meri ni bilo potrebno več skrbeti za travnike ali pašnike, ki so jih preraščali gozdni sestoji ali pa so jih zasipavali hudourniki, ki teko proti Savi. In le manjši del povečanja nerodovitnih površin smemo pripisati novim merjenjem in ocenjevanju zemljišč.

Poklicna struktura prebivalstva Zgornje Doline 1931—1953—1961

Panoga zaposlitve	1931			1953			1961		
	število	%	rast	število	%	rast	število	%	rast
Kmetijstvo	612	44,6	100	265	22,6	43	186	13,9	30
Gozdarstvo	15	0,9	100	31	2,7	238	24	1,8	185
Industrija in obrt	275	20,0	100	530	28,4	120	287	21,4	104
Gradbeništvo	16	1,2	100	39	3,4	244	85	6,3	531
Trgovina	36	2,6	100	134	13,3	427	125	9,3	347
Promet	149	10,8	100	134	13,3	105	124	9,2	83
Kmečko prebiv.	966	42,9	100	480	17,1	50	444	16,3	46
Skupaj prebiv.	2253	100,0	100	2809	100,0	125	2729	100,0	121

Prebivalstvo Zgornje Doline ni v tolikšnem številu zapuščalo svojih domov, kot to lahko vidimo v drugih predelih Slovenskega Alpskega sveta (dolina Soče, Bovško, Zgornja Savinjska dolina), ampak je industrializacija s svojimi učinki urbanizacije korenito segla v vsa dolinska naselja. Res je, da se v nekaj zadnjih desetletjih ni kaj zavidljivo povečalo število prebivalcev in da skoraj v nobenem naselju Zgornje Doline ni nastopilo izseljevanje, na račun katerega bi se zmanjševalo prebivalstvo, pa vendarle je industrija z drugimi nekmetijskimi panogami gospodarstva bistveno spremenila socialno (poklicno) strukturo prebivalstva. Ne zmanjšuje se samo delež kmečkega prebivalstva ter v kmetijstvu zaposlenih ljudi, temveč opažamo v teh spremembah tudi zmanjševanje v prometu in v industriji zaposlenega prebivalstva na račun nekaterih mlajših gospodarskih

določena deželna meja med Koroško in Kranjsko. 2. Z državno razmejitvijo tega ozemlja po prvi svetovni vojni je k. o. Ratečam pripadala samo polovica prejšnjega obsega.

panog (gradbeništvo), ki v zadnjem desetletju doživljajo močnejši gospodarski vzpon. Urbanizacija je v marsičem prispevala k *migracijskim tokovom*, kar bomo natančneje spoznali ob primeru Podkorena, saj imajo vsa dolinska naselja že močan delež priseljenega prebivalstva.

V tabeli prikazana gospodarska dejavnost prebivalstva nam kaže, da v Dolini izgublja kmetijstvo na svojem »tradicionalnem« pomenu. Jeseniška občina, kamor upravno pripada vsa Dolina, je gospodarsko med najbogatejšimi v Sloveniji; Briški jo prišteva med tiste slovenske občine, ki imajo že manj kot 20 % kmečkega prebivalstva, pa tudi delež kmetijstva v narodnem dohodku je manjši od 10 % (1960 2,1 %). Še več. Jeseniška občina spada med izrazito industrijske komune v Sloveniji, v katerih je narodni dohodek na prebivalca še enkrat večji od republiškega povprečja (5, str. 816—818).

Takšne so v glavnih potezah razmere v Zgornji Dolini. Vse bolj pa nas zanimajo podrobnosti v razvoju Podkorena, enega najbolj tipičnih dolinskih naselij, ki skozi sto let in več ni bistveno spremenilo svoje podobe. Skušali bomo poiskati vzroke rasti in razvoja današnjega naselja pod cestnim prevalom Koren, njegov pomen v preteklosti in sedanjosti ter njegovo vlogo v prihodnjem razvoju Zgornje Doline.

Kmetijstvo

Skozi stoletja je nihal korenški človek med dohodki z zemlje in zaslužki, ki mu jih je prinašala trgovska cesta, ki se je prav v Podkorenu preusmerila iz podolžne (vzhod—zahod) smeri v prečno (sever—jug). Ta cesta je vodila Korence v svet, saj so bila njihova polja preskopa, da bi mogla nasiti in preživljati vse ljudi po kmetijah in kajžah. Zelo zgodaj so se Korenci zaposlili v Fužinah (Beli peči), delo in zaslužek jim je prinesla železnica pa razvoj industrije na Jesenicah. Zato ni čudno, da živi danes samo še 5,3 % Korencev od kmetijstva, kar predstavlja najmanjši delež kmečkega prebivalstva v vsej Zgornji Dolini (50. l). Še leta 1953 je bilo v Podkorenu 24,6 % kmečkega prebivalstva; takrat je dajalo kmetijstvo celo 32,6 % aktivnega prebivalstvo vsakdanje delo in kruh. Že osem let kasneje (1961) najdemo v Podkorenu samo 18 % ljudi, zaposlenih v kmetijstvu, in to kljub temu, da se je število prebivalcev v tem času zmanjšalo za 6,2 %. To nam prav gotovo kaže tendence, ki se pojavljajo v vseh slovenskih podeželskih predelih, vendar moramo proces deruralizacije ljudi v Podkorenu ter v drugih naseljih Doline spremljati v drugačni luči kot pa v drugih alpskih ali subalpskih predelih Slovenije. Zakaj Podkoren in sosednja naselja stoje ob železnici, ki jih povezuje z močnim industrijskim središčem — Jesenicami. Poleg tega pa je Zgornja Dolina v območju našega alpskega poletnega in zimskega turizma, ki je v razvoju, pa tudi lega ob pomembni tranzitni cesti, ki se v Podkorenu razveji za Italijo in Avstrijo, je pomemben činitelj,

ki ga moramo upoštevati pri načrtovanju pokrajinskega razvoja. Zato je tudi popolnoma umestna težnja domačinov, da se ne zaposlujejo več samo v industriji in prometu, temveč že v drugih panogah, ki so del uspešnega turističnega gospodarstva.

Zemljiške kulture v Podkorenu 1827—1900—1962

	1827		1900		1962	
	ha	%	ha	%	ha	%
Njive	82,65	6,1	85	6,5	67,11	4,9
Travniki	380,77	28,2	365	26,7	301,72	22,3
Sadovnjaki	5,05	0,2	4,97	0,4	5,91	0,3
Obdelovalna površina .	466,58	34,6	455	33,5	372,74	27,5
Pašniki	284,72	21,1	199	14,6	120,29	8,9
Gozdovi	567,98	42,1	653	48,1	776,43	57,2
Stavbišča	3,16	0,2	?	?	8,99	0,7
Nerodovitno	27,71	2,1	55	4,1	78,58	5,8
Skupaj	1350,16	100,0	1360	100,0	1357,94	100,0

Tabela nam najbolj zgovorno kaže spremembe v zemljiških kulturah, ki so prav tako značilne za Podkoren, kot smo jih prej spoznali za Zgornjo Dolino. Niso se zmanjšale samo njivske površine, temveč tudi pašniške in travniške na račun gozda. Posebej pa je treba še poudariti, da so spremembe v deležih posameznih zemljiških kultur odraz vedno bolj rahle navezanosti človeka na kmečko zemljo, kar se nam najbolj nazorno zrcali iz socialne in poklicne usmerjenosti prebivalstva. K tako visokemu porastu deleža neproduktivnega zemljišča v Podkorenu je nekaj prispevala tudi železnica ter razširitev ceste proti Ratečam, vse drugo pa odpade na povečanje po hudournikih povečanih goličav (Suhelj pod Kamnatim vrhom in Pišen graben). V Podkorenu se je v zadnjih 135 letih zmanjšala obdelovalna površina za 20 %. Še posebej zanimivo pri tem pa je, da se je obdelovalna površina zmanjšala samo v zadnjih šestdesetih letih za več kot 17 %. Prav ta navedba nas opozarja, da se zmanjšuje obdelovalno zemljišče, odkar so se Korenci številneje vključili v industrijo ter v druge kmetijske dejavnosti. Zdi se mi, da podatki Katastrske uprave Radovljica še vedno ne prikazujejo dejanskega stanja na območju k. o. Podkoren, kjer so domačini opustili mnoge njivske parcele na slabšem zemljišču v travnike. Vse to pomeni, da so prirodne razmere tisti osnovni činitelj, s katerim se je skozi stoletja boril kmečki človek za najrazličnejše pridelke po korenškem polju, ki so prispevali močan delež k samooskrbi korenške domačije. Nikakor pa nočemo s tem trditi, da so klimatske razmere premagale človekovo dejavnost, temveč hočemo samo podčrtati, da se mora današnje kmetijsko gospodarstvo, ki mora sloneti na dosežkih sodobnih agronomskih znanosti,

razvijati v ono smer, ki ji najbolj ustrezajo prirodni in gospodarski (potrošnja) kriteriji. Zakaj bi še naprej pridelovali žita z nizkimi hektarskimi donosi, ko pa prinaša krompir mnogo večje dohodke? Ali naj še v prihodnje zremo na praho po njivah, ki je odraz pomanjkanja delovne sile po kmetijah, ko pa vemo, da bi iste njivske površine, posejane z deteljo ali z drugimi krmilnimi rastlinami, mogle prispevati znatnejši delež k številčnemu povečanju korenške živinoreje? Upajmo, da se bo v bodoče korenško kmetijstvo razvijalo v živinorejski smeri, ker se bo mogla s svojimi produkti hitro vključiti v vsesplošni (tudi turistični) razvoj Zgornje Doline.

Opozoriti pa moramo še na dve dejstvi, ki s svojimi posledicami utegneta zavirati hitrejšo spremembo v kmetijstvu ter njegovo racionalno usmerjenost k specializaciji. To sta zemljiška razdelitev ter človekov odnos do zemlje.

Na obliko *zemljiške razdelitve* so vplivali poleg splošnih družbenih faktorjev (kolonizacija, stopnja razvoja proizvodjalnih sredstev, odnosi med proizvodjalnimi silami in produkcijskimi sredstvi) tudi popolnoma prirodni činitelji (oblika reliefa, kvaliteta zemljišča; 12, str. 94—101). Posamezni njivski kompleksi so se naslonili na zložne vršaje in na dno suhe doline »Za Brdi«, v večini primerov tako, da njivske parcele potekajo vzdolž pobočja v smeri izohips (njive na Korenškem vršaju, njive na dnu suhe doline »Za Brdi«). Tam pa, kjer je vršaj že položnejši, potekajo posamezni njivski kompleksi tudi pravokotno na izohipse (»Kolovrat«, del njiv na polju med Savo in cesto Kranjska gora—Rateče). Vse njivske parcele imajo pravilne — pravokotne oblike in le pri nekaterih travniških parcelah v osrednjem vaškem zemljišču najdemo več »nepravilnih oblik«, ki odražajo samo razgibanost zemljiškega površja. Polja v zgornjem delu Doline uvršča prof. Plešič v »prvotno razdelitev na grude«, kjer so deleži posameznih kmetij neenakomerno razmetani po vsem vaškem zemljišču. Pri vsem tem pa ne moremo govoriti o kakšnem sistemu. Pomembno je predvsem dejstvo, da je polje odprto in pri naseljih s to obliko zemljiške razdelitve najdemo še sledi skupne vaške posesti v »gmajni« (gozd, pašnik; 12, str. 27, 19). Ta oblika zemljiške razdelitve je karakteristična tudi za gručasta naselja mlajšega nastanka (12, str. 24, 27). Pri obravnavanju Podkorena se moramo ponovno spomniti na njegovo funkcijo v preteklosti, ki je morala prav tako prispevati svoj delež k zemljiški razdelitvi. Na podobne primere je opozoril tudi Plešič pri proučevanju obcestnih — vozniških naselij (12, str. 32, 35). Na vprašanje se bomo morali ozreti tudi pri ogledu samega tločrta naselja.

1. Socialno-posestna struktura Podkorena

Razmotrivanja geneze kmečkih naselij in spremembe v njihovih funkcijah nam postavljajo v ospredje vprašanje odnosa vaščanov do kmetijskih površin. Razumljivo nam je, da se je menjaval človekov

odnos do kmečke zemlje, kakor hitro so se spreminjali tudi splošni družbeno-ekonomski odnosi, še posebej, če so porajali nova proizvodjalna sredstva, ki so z lahkoto nadomestila človekovo prisotnost v proizvodjalnem procesu kmetijskega gospodarstva (redkeje tudi kmečkega gospodarstva). Vendar bodo nas, geografe, zanimale tudi same spremembe v rasti števila zemljiških posestnikov (lastnikov), ker so tudi te posredno ali neposredno vplivale na številne spremembe v pokrajinah. Pri tem ni potrebno poudarjati samo zemljiške razdelitve, ki daje pokrajini posebno barvitost, temveč moramo poudariti vsaj nekatere tiste bistvene elemente v pejzažu (predvsem agrarnem), katere mu je vtisnila socialna (zemljiško-posesna) struktura naselij. To so oblike gospodarjenja s kmetijskimi površinami (intenzivno ali ekstenzivno); kolobar; od razmerja med zemljiškimi kulturami je odvisna usmejenost kmetijstva (poljedelstvo ali živinoreja), in ne navsezadnje je posesna struktura odločujočega pomena, ali bo kmetijstvo produciralo samo za dom ali samo za trg ali pa za oboje hkrati. Nedvomno je bila doslej socialna struktura odločilnega pomena pri oblikovanju in rasti naselij; posamezni predeli kmečkih naselij izražajo že na zunaj pripadnost določenemu »vaškemu razredu«. Danes, ko je v ospredju deagrarizacija kmečkega prebivalstva, se vedno hitreje brišejo socialno-razredni sledovi med posameznimi vaškimi predeli, vendar se kljub temu še v znatni meri rišejo v fiziognomiji naselij; zato je prav, da jih osvetlimo v genetski luči.

Jožefinski zapis katastra nam pokaže, da je imel leta 1787 Podkoren 67 zemljiških posestnikov; njihovo število je do leta 1827 naraslo na 81 (21 %). V letu 1886, ko so razdelili srenjski gozd in pašnik med Korence, je bilo v tem naselju 78 posestnikov, v letu 1962 pa 88. Te številke nam povedo, da je bila rast števila zemljiških posestnikov v Podkorenu v zadnjih stopetinsedemdesetih letih dokaj skromna. Do neke mere je taka rast tudi opravičljiva, ker je dolinsko kmetijstvo prikrajšano s prirodno neugodnim okoljem (klima, relief), kljub temu pa nas preseneti tako počasno povečevanje števila zemljiških posestnikov v zadnjih osemdesetih letih, ko se Korenci številneje vključujejo v nekmetijske gospodarske dejavnosti. Spremembe v gospodarski usmerjenosti prebivalstva so prinesle spremembe v socialno-posesne strukture naselij, kar se kaže tudi v fiziognomiji naselja.

a) Razdelitev zemljiških posestnikov

Za boljše razumevanje in za primerjavo rasti števila zemljiških posestnikov moramo tudi to pot razdeliti korenške zemljiške posestnike v posestne skupine. Poudariti pa moramo, da je taka razdelitev zelo šablonska, saj bomo v našem primeru upoštevali samo sedanje — trenutne ekonomske činitelje, s katerimi bomo opredelili zemljiškega posestnika, kar z drugimi besedami pomeni, da sta bili površinsko enaki kmetiji danes in v preteklosti zelo različnega pomena v kme-

tijskem gospodarstvu. Nekdanja korenška kmetija med 12,5 in 18,5 ha zemlje je pomenila mnogo več kot pa pomeni danes z vsem svojim gospodarskim efektom, saj tudi te kmetije dajejo stalno delovno silo izven kmetijstva. Zmanjšanje števila ljudi na hišo ter sočasno zmanj-

Slika 5. Pogled na zgornji del Podkorena

šanje števila kmečkega prebivalstva, ki je izraz deagrariacije našega podeželja, to sta dva osnovna činitelja, ki sta prispevala k zvišanju življenjske ravni dolinskega prebivalstva (povprečno število ljudi na hišo v Podkorenu: leta 1857 — 6,9, leta 1953 — 5,3 in leta 1962 — 4,9). Poleg tega moramo danes upoštevati še višje dohodke kmetijstva, saj se s tehnologijo obdelave niso zmanjšale samo potrebe po človeški delovni sili, temveč so količinsko in kakovostno porasli kmetijski pridelki na površinsko enoto. Vsem tem spremembam, ki so prispevale pomemben delež k preosnovi dolinskega poljedelstva, pa moramo

prišteti še spremembe v strukturi njivskih posevkov. Manj donosne njivske kulture so se morale umakniti rentabilnejšim in tudi te so bile vsaj do neke stopnje odraz sprememb v splošni gospodarski strukturi Zgornje Doline. Kljub temu pa moremo trditi, da sta prometna lega Doline in razvoj nekmetijskega gospodarskega obrata na Fužinah, v Mojstrani ter v spodnjem delu Doline prispevala svoje komponente v strukturo zemljiške posesti ter v produkcijsko usmerjenost dolinskih kmetijskih površin.

Število zemljiških posestnikov in delež posestnikov posameznih skupin pri poedinih zemljiških kulturah v letih 1827 in 1962

	Posestna skupina	Število posestnikov	Njive	Travnaki	Pašniki	Gozdovi
I.	A	19	5	15	1	—
	%		26,5	79,0	5,3	—
	B	30	5	14	.	4
	%		16,7	46,6		13,4
II.	A	19	16	16	3	1
	%		84,2	84,2	15,8	5,3
	B	10	6	5	.	10
	%		60,0	50,0		100,0
III.	A	18	18	18	5	5
	%		100,0	100,0	27,8	27,8
	B	13	9	12	5	13
	%		69,2	92,3	38,5	100,0
IV.	A	7	7	7	4	6
	%		100,0	100,0	57,2	85,7
	B	8	6	7	2	7
	%		75,0	87,5	25,0	87,5
V.	A	10	10	10	8	9
	%		100,0	100,0	80,0	90,0
	B	11	11	11	4	11
	%		100,0	100,0	36,4	100,0
VI.	A	8	8	8	7	8
	%		100,0	100,0	87,5	100,0
	B	16	16	16	10	16
	%		100,0	100,0	62,5	100,0
Skupaj	A	81	65	75	28	29
	%		80,3	92,7	34,6	35,8
	B	88	53	66	21	62
	%		60,2	75,0	23,9	70,5

A = 1827 B = 1962

Korenške zemljiške posestnike bomo razdelili v šest skupin, pri katerih bomo upoštevali poleg skupne površine tudi udeležbo posameznih zemljiških kultur (njive, gozd) ter gospodarsko zaposlenost posameznih članov gospodinjstva.

V I. skupino bomo uvrstili vse tiste zemljiške posestnike, ki imajo do 0,5 ha zemlje najrazličnejših kultur, med katerimi le redkokdo poseduje njivske površine. II. skupina korenških zemljiških posestnikov zajema vse tiste lastnike, ki imajo med 0,51 in 2,5 ha površin, med katerimi je precejšen delež njiv in travnikov (8,3 % in 16,7 %); prav tako ima tudi mnogo večji odstotek posestnikov te skupine njivske in travniške zemljiške kulture (84 %). Posestniki te skupine imajo že tudi govejo živino in prašiče.

Zemljiške lastnike od 2,51 do 8,5 ha smo uvrstili v III. skupino, v kateri ima že sleherni lastnik njivske in travniške površine; na njih je že mogoče prerediti nekaj glav goveje živine z dvema prašičema. Podobna karakteristika velja za posestnike IV. skupine, ki zajema zemljiške lastnike med 8,51 do 12,5 ha; pri njih zavzemajo gozdovi že 58,3 % površin. Poudariti pa moramo, da so te kmetije še sposobne s svojo — domačo delovno silo obdelati kmetijske površine, in to kljub temu, da dajejo po enega ali dva človeka nekmetijskim poklicem. Zemljiški posestniki med 12,51 in 18,5 ha, katere smo po naših kriterijih uvrstili v V. posestno skupino, morajo najemati za obdelovanje svoje posesti že tujo delovno silo, medtem ko imajo posestniki z nad 18,5 ha skupne površine, katere prištevamo k VI. posestni skupini, tudi stalno tujo (služnostno) delovno silo.

Pričujoča tabela nam prikazuje spremembe v številu (in deležu) posestnikov v posameznih skupinah in spremembe njihove udeležbe v poedinih zemljiških kulturah. Če se je v tem razdobju (1827—1962) relativno zmanjšala udeležba Korencev pri njivskih površinah in travnikih v nižjih posestnih skupinah (od I. do ključno IV.), moramo glavne vzroke za to iskati ne samo v slabih naravnih razmerah, ki niso najbolj naklonjene poljedelskim kulturam, temveč tudi v družbeno-ekonomskih razlogih, ki so dopustili, da so se mogli Korenci v vedno večjem številu zaposlovati izven svojega naselja v drugih poklicih ter da jim tudi košček njivskih površin z najrazličnejšimi pridelki ni bil neogibno potreben v vsakdanji prehrani. Drugače povedano: Novorojeni zemljiški lastniki v prvih štirih posestnih skupinah si niso nič več prizadevali, da bi dobili v okvir svoje posesti njivsko površino, temveč mnogo bolj, da so dobili ugoden prostor za dom, kateremu so priključili kakršnokoli zemljiško kulturo. Številni so tudi slabo rodovitne njive opustili v travnike.

b) Razvoj socialne strukture v Podkorenu

Odnošaji med številom zemljiških lastnikov in njim pripadajočim zemljiščem dajejo svojo podobo podeželski fiziognomiji. Posestna struktura naselja nas more resno opominjati na njegovo vlogo v pre-

teklosti ali v sedanjosti, saj je le-ta vzročno pogojena z gospodarskim razvojem ožjega in širšega predela. Prav zato smemo in tudi moramo v socialni (posestni) strukturi naselja motriti vplive, ki so jih porajali družbeno-gospodarski procesi ne samo ožjega okolja, temveč tudi širšega zaledja ali predela. Na nastanek in razmah belopeškega fužinarstva niso vplivali samo lokalni momenti, ampak je bila tudi njegova kovinsko-obrtna in kasneje industrijska dejavnost vključena v gospodarstvo takratnih avstrijskih pokrajin. Ta dejavnost je močno odjeknila v vseh naseljih Zgornje Doline ter v krepitvi posameznih socialnih slojev po vaseh. Korenška cesta je vtisnila najmočnejši pečat Podkorenu in njegovim posestnim razmeram; tega ni mogla zabrisati niti dolinska železnica po letu 1870 niti jeseniška železarna; smemo celo trditi, da sta železnica in železarna s svojimi posrednimi učinki »konservirali« socialno-posestno strukturo Podkorena in da sami nista bili sposobni pomembneje spremeniti podobo naselju. To je omogočil šele močan razvoj turizma v zadnjih letih.

Rast števila zemljiških lastnikov ter njihovega zemljišča v letih 1827 in 1962

Skupina posest.	1827				1962			
	Število posestnikov	%	Areal v ha	Delež po skupinah	Število posestnikov	%	Areal v ha	Delež po skupinah
I.	19	25,4	3,06	0,5	50	54,0	4,30	0,5
i	100		100		158		140	
II.	19	25,4	21,96	3,8	10	11,4	15,85	1,8
i	100		100		53		72	
III.	18	22,2	69,79	12,2	15	14,8	69,32	8,1
i	100		100		72		99	
IV.	7	8,7	70,21	12,4	8	9,1	79,54	9,2
i	100		100		114		113	
V.	10	12,4	165,90	29,2	11	12,5	171,56	19,9
i	100		100		110		103	
VI.	8	9,9	239,86	41,9	16	18,2	521,27	60,5
i	100		100		200		218	
Skupaj	81	100,0	570,70	100,0	88	100,0	861,85	100,0
i	100		100		109		151	

i = indeks, ki ima osnovo v letu 1827.

Priložena tabela nam prikazuje tendence v razvoju števila zemljiških posestnikov. V razdobju stopetintridesetih let (1827—1962) se je povečalo v Podkorenu število zemljiških posestnikov samo za 9 %, medtem pa je narasel njim pripadajoči areal zemljišč kar za 51 %.

Takoj moramo poudariti, da gre ta prirastek korenškega zemljišča predvsem na račun razdelitve srenjskega zemljišča (»gmajne«) leta 1886 (47, str. 50). V tem času pa so spremembe v številu posestnikov posameznih skupin zemljiških lastnikov znatne. Za 58 % se je povečalo število posestnikov I. skupine, njim pripadajoče zemljišče pa se je razširilo za 41 %; tako je tudi danes (kakor leta 1827) I. skupina zastopana z 0,5 % celokupnega vaškega zemljišča. Omeniti pa moramo razliko, ki je nastala v razprostranjenosti domov posestnikov te najnižje skupine. Leta 1827 so imeli bajtarji (I. skupina) svoja selišča »Pod bregom« ter ob stari cesti pod Mucno goro kakor tudi v »Spodnjem« Podkorenu. Stavbišča posestnikov I. skupine so danes poleg starih, že zgoraj omenjenih bajtarskih selišč, še nova; približala so se železnici ali pa imajo svoje hiše med sadnim drevjem grun-tarskih domačij.

Preseneti nas zmanjšanje števila posestnikov II. skupine od 19 na 10 (—47 %), tudi njim pripadajoče zemljiške površine so se zmanjšale od 22 na 15,8 ha (—28 %), prav tako se je zmanjšal njihov delež v celokupnem vaškem zemljišču od 3,8 na 1,8 %. Če so stali še leta 1827 domovi korenških posestnikov II. skupine v strnjemem zaidanem prostoru »Pod bregom« in dva v Spodnjem Podkorenu, ki so ju morali odstraniti zaradi železnice, potem spoznamo, da so danes domovi te skupine posestnikov zelo neenakomerno razmetani po vsem vaškem prostoru.

Za 28 % se je zmanjšalo število posestnikov III. skupine, toda delež njim pripadajočega zemljišča se je zmanjšal samo za 1 %. Skoraj v enakem sorazmerju sta se povečala število zemljiških lastnikov IV. skupine (14 %) in areal njihovega zemljišča (13 %), vendar se je tudi tej skupini zmanjšal delež zemljiških kultur v odnosu do celokupnega vaškega zemljišča (leta 1827 — 12,4, danes 9,2 %). V peti skupini posestnikov se je povečalo število posestnikov od 10 na 11. Ker se je v istem razdobju areal njim pripadajočega zemljišča povečal samo za 3 %, je v primerjavi z letom 1827 padla udeležba te skupine kmetij v celokupnem vaškem zemljišču od 29,2 na 19,9 %. Zemljiškim lastnikom VI. skupine se je povečala površina vseh zemljiških kultur kar za 118 %, podvojilo se je tudi število posestnikov te skupine (od 8 na 16). Največje korenške kmetije imajo danes v svojih rokah kar 60,5 % (leta 1827 le 41,9 %) korenške zemlje.

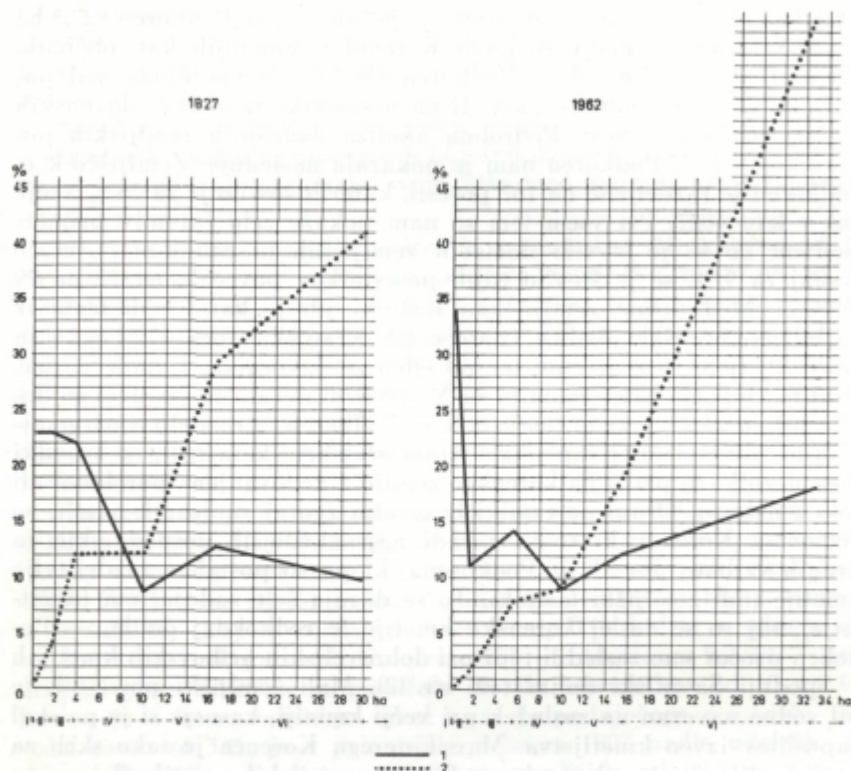
Ponuja se nam vprašanje: Na kakšen način pa se je povečala površina korenške posesti v razdobju 1827—1962 za celih 51 %? Tako je potrebno, da se ozremo tudi na lastninsko strukturo zemljiških kultur v k. o. Podkoren. Leta 1827 je bilo v k. o. Podkoren 970 parcel različnih zemljiških kultur, ki so zajemale 1350 ha. Od te površine je pripadalo 900 parcel Korencem v skupni izmeri 562 ha ali 41,6 % površine v k. o. Podkoren. 29,1 % ali 393 ha je bilo razdeljenih na 10 pašniških ter 7 gozdnih parcel, ki so pripadale korenški soseski (»gmajna«). Okrog 28 % k. o. Podkoren so zavzemale 4 gozdne parcele

(378,4 ha), ki so pripadale »deželnemu knežjemu rezervatu«. Ostali del (1,3 %) k. o. Podkoren je pripadal 11 posestnikom v sosednjih naseljih. Omeniti pa moramo tudi, da so leta 1827 imeli trije Korenci 9,68 ha površin z najrazličnejšimi zemljiškimi kulturami v katastrski občini Kranjska gora.

Bistveno drugačna je današnja podoba. Korenci so imeli sredi 1962. leta 861,8 ha zemlje, od katere je bilo v k. o. Podkoren 822,3 ha ali 61,3 %; 4,6 % zemlje so imeli Korenci v sosednjih kat. občinah. Preostali del zemlje v k. o. Podkoren (38,7 %) je razdeljen med posestnike sosednjih naselij, pa tudi na posestnike iz drugih slovenskih in jugoslovanskih mest. Podrobna analiza današnjih zemljiških posestnikov v k. o. Podkoren nam je pokazala naslednje: Zemljišče k. o. Podkoren je razdeljeno na 167 posesti, katerih število je za 78 % večje kot v letu 1827. Pri vsem tem se nam pokaže zelo zanimiv primer: medtem ko se je število domačih zemljiških posestnikov povečalo komaj za 9 %, se je število tujih posestnikov povečalo od 13 na 79 (508 %). Med tujimi zemljiškimi lastniki jih je kar 52 ali 66 % iz najbližje korenške okolice (Rateče 22, Kranjska gora 27, Log 1 in Gozd 2), trije so z Jesenic ter po eden iz Javornika, Kamne gorice, Kranja, Suhorja pri Črnomlju in Medvod. Ratečani in Borovci so dobili večino zemlje, ki jo imajo v k. o. Podkoren, z razdelitvijo »gmajniških« površin (glej zapisnik v franciscejskem katastru), in le redki posamezniki so prišli na korenško zemljo z dedovanjem, porokami ali celo z nakupi. Drugi posestniki iz ostalih zgoraj zapisanih naselij so večinoma Korenci, ki so se zaradi najrazličnejših gospodarskih in drugih vzrokov izselili iz Podkorena, ki pa so postali z razdelitvijo kmetije tudi zemljiški lastniki. To se dogaja šele zadnja leta (desetletje), saj so se doslej korenške kmetije le redkokdaj delile. — Podoben proces smo zasledili tudi pri dobroveljskih hribovskih kmetijah v Spodnji Savinjski dolini (40, str. 42). Mali zemljiški posestnik je bil vedno navezan na zaslužek pri večji kmetiji, kasneje si je poiskal zaposlitev izven kmetijstva. Marsikaterega Korenca je tako skrb za kruh vodila po številnih slovenskih in avstrijskih mestih. Železnica, ki je nudila zaslužek številnejšim Dolincem, je marsikatero korenško družino iztrgala domačemu naselju. Napredovanja v železničarski službi so še bolj prispevala k razkropitvi Korencev. Tako je marsikomu ostal v Podkorenu samo dom in nekaj parcel različnih zemljiških kultur.

V tretjo skupino tujih zemljiških posestnikov v Podkorenu moramo uvrstiti lastnike iz Beograda (2), Zagreba (5) in Ljubljane (6), katere je pripeljal na korenško zemljo šele novejši čas (zadnje desetletje pred drugo svetovno vojno in leta po njej), ko so se v tem predelu Doline začele razvijati nove oblike počitniškega turizma (weekend hišice). Res je, da zemljiške površine, ki pripadajo tem nekmečkim lastnikom, niso obsežne, so pa kljub temu pomembnejše, kot se nam to zdi na prvi pogled. Počitniške hišice so prispevale

k teritorialni razširitvi Podkorena. Domnevamo tudi, da bodo mogle počitniške hišice vplivati na določene spremembe v kmetijski proizvodnji, saj bodo prav ti počitniški objekti zahtevali iz leta v leto najraznovrstnejših kmetijskih pridelkov ali izdelkov, in to ne samo v poletnih mesecih, temveč tudi v zimskih. Prav tako prinašajo

Slika 7. Agrarne škarje za Podkoren

1. Delež zemljiških posestnikov (po posestnih skupinah). — 2. Delež posamezni zemljiško-posestni skupini pripadajočega zemljišča

»mestni lastniki« zemljišč na svoje stavbne objekte, ki navadno sestojijo samo iz prostrane hiše, nove elemente; le-ti niso v skladu z arhitektonsko in materialno kulturo domačinov, kar daje naselju heterogeno podobo.

V k. o. Podkoren pripada 9,75 ha zemlje trem Korencem, ki žive na Koroškem v Avstriji.

Odgovoriti moramo še na vprašanje, kje imajo Korenci svoje kmetijske površine in kako so se le-te spreminjale v zadnjem stoletju in več? Leta 1827 so imeli samo trije Korenci (8,68 ha) zemljišče naj-

različnejših kultur v k. o. Kranjska gora. Bistveno drugačna je današnja udeležba Korencev v lastnini zemljišč v sosednji katastrski občini Kranjska gora, kjer ima že 22 Korencev 39,50 ha zemlje, ki predstavlja 4,6 % korenške posesti. Čeprav je res, da je med to površino kar 92 % gozdov in da odpade preostali del na travniški (6 %), njivski ter nerodovitni svet, nas vendar že to opominja in postavlja vprašanja o vzrokih, ki so v več kot sto letih prispevali k današnji zemljiško-posestni strukturi. Enakovredno temu pa je vprašanje, katere korenške socialno-posestne skupine imajo v današnjih dneh zemljo v borovski katastrski občini? Velika večina korenške posesti v k. o. Kranjska gora je prišla v last Korencem z razdelitvijo gozdov v Vitrancu in le nekaj parcel travnikov, njiv ter gozdov so Korenci k svoji posesti dokupili. Zato imamo v vseh današnjih posestnih skupinah zemljiške lastnike, ki imajo del svojih zemljiških kultur v k. o. Kranjska gora. Seveda je zelo različen delež areala, ki ga imajo posamezne skupine v Kranjski gori. Nad dve tretjini korenške posesti v borovski katastrski občini pripadeta sedmim posestnikom VI. skupine. 12,2 % imajo posestniki V. skupine, v kateri zavzemajo te površine samo 2,8 % njihovega zemljišča. Petim posestnikom III. skupine pripada 10,1 % korenške posesti v Kranjski gori, obenem pa predstavlja ta delež 5,8 % površin, ki jo imajo posestniki III. skupine. 5,4 % površin pripada eni devetini posestnikov II. skupine, vendar znaša ta površina (2,1 ha) več kot osmino (13,4 %) njihove posesti. In končno pripada trem posestnikom IV. skupine 3,7 % korenške posesti v Kranjski gori; njen obseg znaša samo 1,9 %.

Kljub povečanju števila zemljiških posestnikov v Podkorenu le-ti večinoma niso segali po zemlji, ki je izven ožjega korenškega območja. Zelo redki posamezniki so se »obogatili« na račun zemlje, ki so jo dobili v k. o. Kranjska gora. Poudariti moramo, da se korenška posest ni nikdar večala in širila na račun rateških zemljišč, temveč obratno: rateške domačije so v zadnjih stopenintridesetih letih pridobile na korenškem zemljišču blizu 40 ha zemljišč z najrazličnejšimi kulturami, med katerimi prevladujejo gozdne površine s 50 % (leta 1827 le 1,3 ha). V tem času (1827—1962) se je povečala tudi borovška posest od 10,12 na 82,66 ha, vendar so vzroki pri obeh dokaj različni. Borovski delež v k. o. Podkoren se je povečal z razdelitvijo srenjskih zemljišč, medtem ko se je rateška posest na korenškem območju povečala zaradi prodaje korenške zemlje. Močna »ekonomska ekspanzija« borovških kmečkih domačij z ene strani ter rateških z druge je »utesnila« korenškega zemljiškega posestnika. Tudi to nas opozarja na specifično vlogo Podkorena v Zgornji Dolini, ki se prav gotovo kaže tudi v sami socialno-posestni strukturi naselja. Velik delež kajzarjev, ki v Podkorenu prevladujejo v vseh zadnjih sto letih, ni zapustil naselju le svojega zunanjega obeležja, temveč je prispeval k znatnejšim spremembam zemljiške posesti v k. o. Podkoren. Že zgodaj so se številni Korenci zaposlili izven domačega naselja v raz-

ličnih nekmečkih poklicih, zato je danes v tem naselju, seveda še poleg drugih vzrokov, najnižji delež kmečkega prebivalstva v vsej Zgornji Dolini (5,3 %), medtem ko znaša v Ratečah še vedno 21 % (50 l). To nas opozarja, da je Ratečanom v preteklih desetletjih pomenila kmetijska zemlja mnogo več kot pa Korencem; prav zato so tako smelo segali po bližnjih zemljiških površinah. Ta poseg se je vidno okrepil v zadnjih desetletjih (med obema vojnama), ko je mnogim Ratečanom državna meja zaprla pot do kruha, ki jim ga je dajala industrija v Fužinah; zaradi nje so bile njihove kmetije tudi prikrajšane z živinorejskimi površinami. Poleg teh vzrokov, ki so bolj družbeno in ekonomsko pogojeni, moramo omeniti še druge. Korenška polja imajo zelo ugodna prirodna svojstva (so odcedna), zato so vedno privabljala Borovce in Ratečane.

c) Povprečna velikost posesti

Gospodarska moč kmetije se izraža v površinski velikosti posesti kot tudi v deležu posameznih zemljiških kultur. Pri vsem tem moramo upoštevati še dejstvo, da so se poedine zemljiške kulture v posameznih etapah gospodarskega razvoja zelo različno vpletale v splošni gospodarski razvoj pokrajine (gozd v dobi fužin, papirna industrija, rudarstvo, lesna industrija itd.). Moč kmetije pa se ne kaže samo v njeni površinski velikosti, temveč predvsem v *dohodkih*, ki jih daje zemlja kot produkcijsko sredstvo kmečkim ljudem. Ta je odvisna od neštetihih prirodnih (kvaliteta tal, podnebje, talna voda itd.) in družbeno-ekonomskih činiteljev (gospodarski razvoj pokrajine, usmeritev kmetijske proizvodnje, oddaljenost od industrijskih ter urbanskih središč, delež kmečkega prebivalstva v domačem naselju itd.), ki bolj ali manj usmerjajo kmetijsko produkcijo. Različna usmerjenost kmetijske proizvodnje je odvisna tudi od stopnje splošnega gospodarskega razvoja nekmetijskih panog, ki v določenih predelih zavirajo ene, pospešujejo pa druge panoge kmetijstva. Karakteristična za to so polagrarna obmestna naselja ali naselja ob močnejših industrijskih središčih, kjer se intenzivno razvijata poljedelstvo z vrtnarstvom ter mlečna živinoreja, in prometno oddaljena naselja (tudi hribovska), kjer zaradi pomanjkanja delovne sile preraščajo njivske površine v travniške, ki dajejo osnovo živinoreji (prim. tudi 40, str. 76). Vse to pa je močno odvisno tudi od velikosti kmečkih domačij, med katerimi se kažejo precejšnje razlike. Usmerjenost kmetijske proizvodnje na kmetijah, ki dajejo industriji svojo odvečno delovno silo, se močno razločuje od kmetij, ki samo s kmetijstvom preživljajo svoje ljudi. Pri podrobnejših proučevanjih bi morali upoštevati vse navedene razloge, ker le-ti tudi neposredno vplivajo na pokrajinsko fiziognomijo. Osnovni vzrok, ki je pobudnik zgoraj nakazanih dejstev, je v spremembah površinskih velikosti kmetij.

Povprečna velikost korenške posesti v letu 1827, ko je znašala 7,45 ha, je bila mnogo večjega pomena kot danes, ko meri celo 31 %

več (9,78 ha), pa vendarle preživlja manjše število ljudi. V obravnavanem razdobju (1827—1926) se je najbolj povečala povprečna velikost posesti lastnikom VI. skupine — 9 % (od 29,99 na 32,60 ha). IV. in V. skupini posestnikov se je zmanjšala povprečna velikost posesti od 10,03 na 9,95 ha (— 1 %), oziroma pri V. skupini za — 6 % (od 16,59 na 15,60 ha). Relativno najmočneje se je povečala povprečna velikost posesti III. skupini — za 1,46 ha ali za 38 % (od 3,87 na 5,33 ha). V drugi skupini je porast komaj omembe vreden (3 % — od 1,52 na 1,58 ha), medtem ko se je posest I. skupini zmanjšala za 11 % (od 0,16 na 0,14 ha). To nas ponovno opozarja na značaj zemljiških lastnikov v prvih treh skupinah, katerih družinski člani so le v izjemnih primerih zaposleni v kmetijstvu. To nam potrjujejo rezultati analize karakterja in strukture gospodinjstev v Podkorenu (501), ki nam povedo, da je v naselju samo še 18 čisto kmečkih gospodinjstev ter tudi samo 15 mešanih.¹ To nas sili k spoznanju, kako majhnega pomena je kmetijstvo za Korence. Ali, od 88 zemljiških lastnikov, kolikor smo jih našli v Podkorenu, jih je samo 18 ali 20,2 % popolnoma odvisnih od kmetijstva, medtem ko je petnajst ali 17,1 % korenških zemljiških posestnikov s svojimi družinskimi člani že vključenih v nekmetijski dejavnosti.² Vsem ostalim 55 ali 62,5 % korenškim posestnikom daje neruralno gospodarstvo pretežni del dohodkov, zemlja pa jim je samo postransko dopolnilo (materialno) v pravem pomenu besede, saj je poljedelstvo z neugodnimi podnebnimi razmerami v marsičem prikrajšano.

Analiza nam je pokazala, da dajejo delovno silo industriji ter drugim gospodarskim in urbanskim poklicem tudi najmočnejše korenške kmetije, tako da zaposlitev izven kmetijstva ni več omejena zgolj na gospodinjstva iz nižjih skupin zemljiških posestnikov (I. do III.). Pri vseh večjih kmetijah moramo upoštevati poleg drugega še številčno velikost gospodinjstev (število članov gospodinjstev), ker je prav od tega odvisna zaposlitev posameznih članov družine izven kmetije. Z naraščanjem števila članov gospodinjstev po kmetijah se povečuje delež mešanih gospodinjstev (50 m; 30, str. 113).

Na podlagi prikazanih dejstev lahko zaključimo z nekaterimi ugotovitvami: 1. Stoletne težnje korenškega kmečkega človeka po dodatnem zaslužku so našle doslej morda najboljšo rešitev v močni industrializaciji jeseniškega predela. Ugodna prometna povezanost dolinskih naselij z jeseniškim železarskim središčem je kmalu privabila v železarstvu kvalificirano delovno silo iz vseh naselij Julijskih Alp. Tudi vsi tisti, ki so si iskali sezonskega zaslužka izven domačih

¹ Mešana gospodinjstva so tista, kjer so delovni (aktivni) člani gospodinjstva tako kmetovalci kot nekmetovalci. Statistične informacije Zavoda za statistiko OLO Kranj navajajo za Podkoren 16 kmečkih in 15 mešanih gospodinjstev. Pri delu bom uporabljal svoje analize Kartoteke gospodinjstev.

² Pri tem pregledu smo upoštevali, da imajo vsa posestva (vsi zemljiški lastniki) tudi svoja gospodinjstva.

kmetij po drugih avstrijskih deželah, so našli delo v Železarni ali v sorodnih panogah, ki jih je porajala ta industrijska dejavnost. Dolinska naselja so sorazmerno blizu jeseniški Železarni, zato so postala njene stanovanjske kolonije. Čim bolj oddaljeno je naselje (na primer Podkoren, Rateče), tem manj je priseljevanja tujega prebivalstva. Zdi se mi potrebno opozoriti, da moramo tudi v tem iskati vzroke za to, da se je v Podkorenu tako močno »konservirala« zemljiška posest, ki prispeva k sožitju industrijskega delavca in zemljiškega lastnika (kmetijskega) v eni osebi. 2. Morda je prav industrija preprečevala Korencem, da niso segali po tuji zemlji? 3. Kljub temu, da se je v fiziognomiji naselja ohranila stara podoba, pa se je spremenila funkcija posameznih predelov naselja. Danes pride že 1,7 gospodinjstev na hišo, kar je dober pokazovalec urbanizacijskih učinkov v pokrajini. In če pride v povprečju tudi samo 2,9 ljudi na gospodinjstvo, je to pomemben kriterij, ki govori o učinkih urbanizacije na podeželju. Popolnoma drugačno vlogo in pomen imajo v Slovenskem Alpskem svetu tista naselja, ki so brez industrije ali pa so od nje preveč oddaljena (37, str. 357, 372—373).

2. Poljedelstvo

V vsej Zgornji Dolini ima katastrska občina Podkoren največji delež njiv — 5,2 % ali 69,67 ha. V zadnjih stopetintridesetih letih so se zmanjšale njivske površine za 12,98 ha ali 16 %. Leta 1900 so merile njivske površine v k. o. Podkoren 85 ha in so predstavljale 6,5 % površine v Podkorenu. Prav tako je bilo leta 1900 v Podkorenu za 3 % več njivskih površin kot v letu 1827. Terenska proučitev je pokazala, da so se njivske površine v zadnjem desetletju zmanjšale še za precej več, kot nam to prikazujejo podatki Katastrske uprave v Radovljici (53 b). Številne njivske parcele v »Kolovratu«, v »Zgornjih Lešah« kot tudi »Za Suhljem« so opustili v travnike.

Njive leže na suhem, odcedenem zemljišču, ki mu nudijo številni vršaji pravo ugodje. Povsod tam, kjer je večji strmec na vršajih, potekajo podolžne strani njivskih parcel vzporedno z izohipsami in le nekatere njive v »Kolovratu« so razporejene s podolžno stranjo v smeri strmca vrašaja. Njive na Korenškem vršaju so med seboj ločene z nizkimi ornimi terasami (glej tudi spredaj na str. 295). Tudi danes se kmečki človek na najrazličnejše načine bori proti eroziji prsti. Na zgornjem robu njive najdemo detelje ali žita, ki z globljimi koreninami preprečujejo površinsko odplakovanje, medtem ko je druga polovica njive navadno posajena s krompirjem ali drugimi okopavinami. Tako se menjujejo iz leta v leto na eni in isti parceli poljski posevki.

V tem razdobju pa se niso zmanjšale samo celokupne njivske površine, temveč se je prav tako zmanjšal tudi Korencem pripadajoči

del ajivskih površin od 81,29 na 54,38 ha ali za 33 %. Zmanjšanje korenškega njivskega areala gre predvsem na račun povečanja njivskih površin, ki so prišle v roke posestnikom iz sosednjih naselij. Leta 1827 je pripadalo iz območja k. o. Podkoren kmetijam iz sosednjih naselij samo 1,80 ha njiv (Borovcem 0,65 ter Ratečanom 1,17 ha), do danes se je povečal njim pripadajoči del njivskih površin na 15,29 ha, kar predstavlja že skoraj 22 % vseh njivskih površin v k. o. Podkoren (leta 1827 samo 2,2 %). Vpogled v tujo posest njivskih površin nam kaže, da so Ratečani več kot podvojili njivske površine na korenškem ozemlju (3,53 ha); Borovci imajo danes 2,31 ha njiv v Podkorenu. Poleg teh so še drugi lastniki korenških njiv iz ostalih dolinskih naselij (Log 1,07 ha, Gozd 3,00 ha), katerih v letu 1827 še ni bilo. 2,62 ha pripada skladu Splošnega ljudskega premoženja.

Prav tako močne spremembe pri posameznih posestnih skupinah je doživel delež njivskih površin v obsegu celokupne posesti. Leta 1827 je znašal delež njivskih površin 14,2 % vse korenške posesti in se je do leta 1962 zmanjšal na 6,3 %. Celotnega zmanjšanja ne smemo pripisovati le absolutnemu zmanjšanju ornega sveta, temveč moramo v enaki meri upoštevati povečanje celokupnega Korencem pripadajočega zemljišča (od 517 na 862 ha); pri tem so se najbolj povečale gozdne površine (za 609 %), kar je prispevalo k spremembi celotne strukture zemljiških kultur v korenški posesti.

Leta 1962 so imeli posestniki I. skupine v sestavi svojega posestva 16,1 % njivskih površin (32,7 % — v oklepaju so podatki za 1827), II. skupina 8,3 % (28,3 %), posestniki tretje skupine pa imajo v okviru svoje posesti le 4,7 % (16,8 %) njivskih površin. V IV. skupini posestnikov zavzemajo njive 7,8 % (8,8 %), v V. skupini 7,3 % (18 %), najmočnejši posestniki v Podkorenu pa imajo 5,9 % (11,2 %) njivskih površin med celokupnimi zemljiškimi kulturami. Omeniti moramo še, da se pri posameznih skupinah niso samo zmanjšali relativni deleži njivskih površin, temveč tudi absolutne površine njiv. Edinole pri posestnikih VI. skupine se je posest povečala od 26,78 na 30,84 ha (15 %). Iz tega zaključimo, da se z večanjem posestnih skupin zmanjšuje delež njivskih površin v okviru celokupnega zemljišča.

Od nekdanjih 256 njivskih parcel se jih je ohranilo do danes 204 (— 20 %). — Ker pa se je v tem razdobju povečala povprečna velikost njivske parcele od 32,30 arov na 34,20 arov (6 %), upravičeno zaključujemo, da so lastniki opustili manjše parcele ali pa da so jih združili. Podrobna analiza nam nudi dokaze za prvo misel, medtem ko najdemo le redkokje potrdilo za drugo, zgoraj nakazano trditev. Tudi v Podkorenu narašča povprečna velikost njivske parcele z rastjo socialno-posestne skupine. Zemljiški posestniki I. skupine, kateri imajo tudi njivske parcele, merijo te po 13,7 arov (16,6 arov — v oklepaju podatki za 1827); posestnikom II. skupine pripadajo njive s površino 21,9 arov (23,9). Nekaj večje so njivske parcele pri posestnikih III. skupine (od 26,8 na 27,2 arov). Najbolj so se povečale

njivske parcele pri IV. skupini — za 16,3 % (od 23,7 na 38,5 arov); pri naslednji skupini so se spet zmanjšale skoraj za 12 % (od 39,75 na 33,14 arov). Največjim korenškim kmetijam pripadajo njive s 35,5 (35,1) arov. V zadnjih sto letih in več se je tudi Korencem povečala njivska parcela od 32,05 na 33,45 arov (4 %).

Poljedelska gostota (število kmečkih prebivalcev na 1 km² njivskih površin)

	1953	1961	1962
Rateče	269	253	199
Podkoren	211	187	42
Kranjska gora	287	284	208
Gozd	215	187	272
Log	105	147	126
Srednji vrh	418	350	327
Zgornja Dolina	251	252	169

V prejšnjih odstavkih nakazane razmere se odražajo tudi v poljedelski gostoti, ki je doživela samo v zadnjem desetletju precejšnje spremembe. Še leta 1931 je prišlo v Zgornji Dolini 260 kmečkih ljudi na 100 ha ornih površin. Naglasiti pa moramo, da je bila takratna poljedelska pasivnost v ravnotežju s pomembnim deležem živinoreje in gozda v kmečkem gospodarstvu (11. str. 63). V letu 1953 je prišlo v Zgornji Dolini še vedno 251 kmečkih prebivalcev na 1 km² polja, danes le še 169. Mnogo večje spremembe so bile v Podkorenu, kjer je znašala poljedelska gostota 211 v letu 1953, 187 v letu 1961 ter 42 v letu 1962. Te spremembe pomembno predstavljajo rast življenjskega nivoja kmečkega prebivalstva. Če so se v zadnjih letih zmanjšale njivske površine, se je v istem razdobju zmanjšal delež kmečkega prebivalstva, na drugi strani pa zasledujemo prve korake v smeri intenzivnega kmetijskega gospodarjenja, je prav to tehten argument, ki govori o ekonomski pomembnosti kmetijstva za tiste Korence, ki so mu ostali zvesti. Kljub povečanim dohodkom, ki jih daje kmetijstvo, se iz dneva v dan zmanjšuje delež in število korenškega kmečkega prebivalstva, kar ni nobena posebnost, saj zasledujemo podobne pojave tudi v drugih slovenskih pokrajinah.

Po vsem tem so za geografa še posebno pomembne posledice »bega s kmetij«, ki se kažejo v pokrajini. Prav gotovo, da te ne pridejo najprej do pomembnejšega izraza v fiziognomiji tistih naselij, ki so že povezana z dnevnim pretakanjem delovne sile v mesta in nazaj, ampak se najlepše kažejo na vaškem zemljišču. Povečani dohodki kmetij še ne morejo zadostiti nabavam sodobnejših poljedelskih in kmetijskih strojev, ki bi naj nadomestili s kmetov odhajajočo delovno silo. Brez dvoma pa je nerentabilno izkoriščanje kmetijskih strojev največja ovira, ki preprečuje mehanizacijo tako korenških kot drugih kmečkih gospodarstev. Zato imamo v Podkorenu in okolici številne

opuščene njive ali pa so posejane s tistimi krmilnimi rastlinami, ki zahtevajo najmanj delovnih dni.

Podrobnejši pregled korenškega polja nam tudi v tem pogledu nudi precejšnje razlike, ki jih je vredno prikazati. Korenci so opustili največ njiv v travnike na vršajih, ki prihajajo izpod Vitranca (»V djeleh«, »Na ledincah«, »Kolovrat«). Na teh njivah, ki so jih prepustili živinorejskim površinam, le redkokje najdemo posejano deteljo, temveč so se večinoma zarasle s travniškim plevelom. Pri tem ne smemo pozabiti, da so bile njive najbolj oddaljene od naselja. Ne smemo upoštevati samo oddaljenosti od doma, ampak vrsto faktorjev, ki so odločali in odločajo o spremembah zemljiških kultur. Njivske parcele v navedenih kompleksih so bile tudi po svojih produkcijskih sposobnostih mnogo slabše, kot pa so njive na Korenškem vršaju. Ne samo zaradi razlike v kemični sestavi prsti, mnogo večji pomen so imele pri opuščanju njiv v ledine mikroklimatske razmere (insolacija), ki dajejo polno veljavo posameznim korenškim zemljiščem. Te prihajajo še do toliko večje veljave v predelu, kjer mu podnebne razmere narakujejo omejeno kmetijsko proizvodnjo. Prav zato so bile korenške njive po vršajih na desni strani ob Savi že v preteklih desetletjih za žita manj primerne, in le redkokdaj so jih posadili s koruzo.

Drugi pomembnejši predel korenškega polja, v katerem opuščajo posamezne njivske parcele, je v suhi dolini »za Brdi« — »Pod kožjem brdom«, »Spodnje in Zgornje Leše« in »Za Suhljem«. Na teh njivskih površinah je že mnogo več detelj kot drugje v Podkorenu. »Za Suhljem« srečujemo njivske parcele največjih korenških kmetij posejane s travo, ki je vključena v kolobar za dve ali tri leta. Na njivah »Na polju« srečujemo krmilne rastline, večinoma črno deteljo, ki zavzema pri večjih kmetijah njivo za leto dni v tri ali štiriletnem kolobarju.

S tem smo se dotaknili glavnih karakteristik izkoriščanja njivskih površin v Podkorenu in nekaterih nagnjenj, ki se pojavljajo z urbanizacijo Zgornje Doline. Samo po sebi je umevno, da so še vedno ogromne razlike med posameznimi posestnimi skupinami ter njihovimi odnosi do njivskih površin. Od 256 njivskih parcel, kolikor jih je bilo leta 1827 v k. o. Podkoren, so jih imeli v lasti Korenci 251 (98%), tako da je samo pet njiv pripadalo posestnikom iz sosednjih vasi. Do danes se je zmanjšalo število njivskih parcel na 204, od katerih pripada samo 163 (80%) Korencem. Enako zanimive in pomembne so spremembe v vlogi njivskih površin med posameznimi posestnimi skupinami. Leta 1827 je imelo 80% korenških zemljiških posestnikov 253 njivskih parcel, na posestnika je prišlo povprečno 3,9 njiv. Kljub povečanemu številu zemljiških posestnikov v Podkorenu (9%) se je zmanjšalo število Korencev, ki imajo njivske parcele, za — 18,4%, zmanjšalo pa se je tudi njim pripadajoče število njivskih parcel za 35% (na 164); prav zato pridejo danes samo po tri njivske parcele na posestnika.

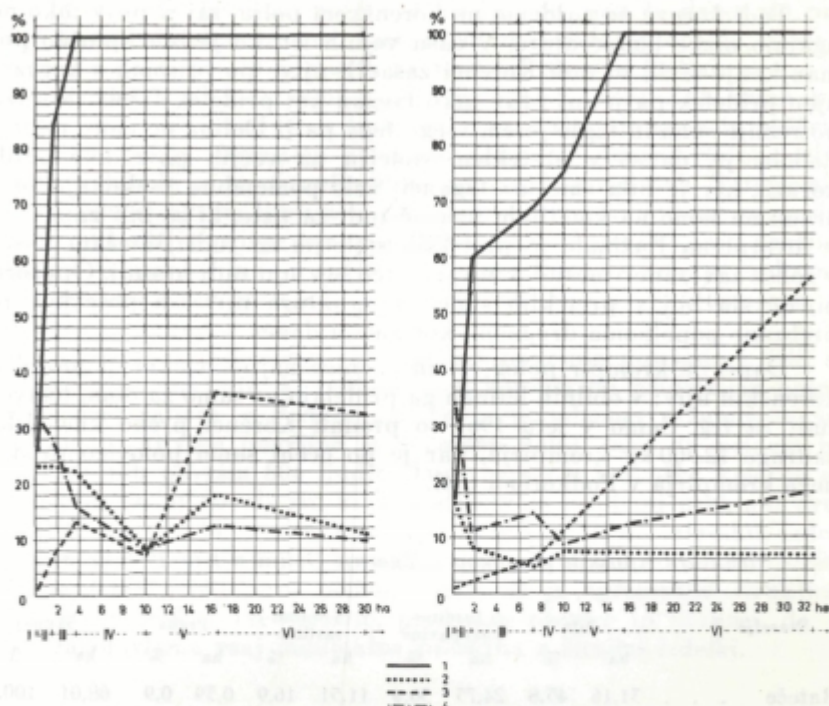
*Spremembe v številu zemljiških posestnikov, lastniki njivskih površin in
številu njivskih parcel na posestnika*

Posestna skupina	Število zemljiških posestnikov		Število posestnikov njivskih površin		Delež posestnikov z njiv. površinami v %		Število njivskih parcel		Povpr. štev. njivskih parcel na posestnika	
	1827	1962	1827	1962	1827	1962	1827	1962	1827	1962
I. . .	19	50	5	5	26,3	16,7	6	5	1,2	1,0
II. . .	19	10	16	6	84,2	60,0	26	6	1,6	1,0
III. . .	18	15	18	9	100,0	69,2	42	12	2,5	1,5
IV. . .	7	8	7	6	100,0	75,0	26	16	3,7	2,7
V. . .	10	11	10	11	100,0	100,0	77	58	7,7	5,5
VI. . .	8	16	8	16	100,0	100,0	76	87	9,5	5,4
Skupaj .	81	88	65	55	80,3	60,2	253	164	3,9	3,1

Podrobnejša medsebojna primerjava indeksov iz priložene tabele nam narekuje naslednje zaključke: a) Povečani delež nekmetijskega prebivalstva v Podkorenu zmanjšuje pomen njivskih površin v posameznih skupinah zemljiških posestnikov. Leta 1827 so imeli vsi posestniki III. skupine (2,5—8,5 ha) tudi njivske površine, danes jih imajo šele vsi posestniki V. skupine (12,5—18,5 ha). To nas s svoje strani opozarja na korenite spremembe v pomenu kmetijske zemlje za korenškega človeka in njegove navezanosti nanjo. b) Spremembe v rasti števila zemljiških posestnikov in števila lastnikov ornih površin v prvih štirih skupinah korenških posestnikov niso bile enakomerne oziroma vzporedne; prav zato se je v teh skupinah zmanjšal delež lastnikov njivskih površin. Obenem nam je to tudi dokaz, da zemljiške posestnike, ki so se pojavili v novejšem času, ni porajalo samo povečanje števila prebivalcev naselja, kot v prejšnjih stoletjih, ko se je v Podkorenu razvila precej močna plast »kmečkega proletariata« — kajzarjev, temveč da je nove korenške posestnike priklical k življenju močan razmah jeseniškega industrijskega središča. Ta je vplival posredno ali neposredno na spremembe v notranji strukturi socialnih skupin. c) Med najznačilnejše zaključke moramo vključiti dejstvo, da je urbanizacija Podkorena (morda tudi v drugih naseljih Doline) najbolj prizadela njivske parcele večjih kmetij, ki so opustile številne njive, medtem ko so se lastniki ornih površin v nižjih posestnih skupinah vedno potegovali zanje. Prav te razlike so našle odmev na korenškem polju. Močnejši korenški zemljiški posestniki (V. in VI.) so opustili njivske parcele na manj ugodnih tleh (»V djelele«, »Kolovrat«, »Spodnje in Zgornje Leše« itd.), medtem ko so jih prav na teh območjih ohranili posamezni posestniki iz prvih štirih skupin. To bo še toliko bolj razumljivo, če povemo, da so najboljše njive »Na polju« in »Za Suhljem« večinoma v rokah večjih in močnejših korenških kmetij.

1827

1962

Slika 8. Posestna struktura korenških njivskih površin

1. Delež lastnikov njivskih površin od skupnega števila posestnikov (po zemljiško-posestnih skupinah). — 2. Delež njivskih površin v sklopu zemljiške posesti. — 3. Delež njivskih površin, ki pripada posamezni zemljiško-posestni skupini od celokupnih korenških njiv. — 4. Delež zemljiških posestnikov po posestnih skupinah

a) Izraba njivskih površin

Dolge snežne zime z nizkimi temperaturami (povpr. januar: Kranjska gora — 4,5° C, Planica — 5,4° C) in ne preveč dolga in topla poletja (julij 16,8° C in 15,9° C), so glavne karakteristike podnebja v Zgornji Dolini. Tem posebnostim se je prilagodilo tudi poljedelstvo. Kot nikjer drugod na Slovenskem, se je tod ohranil bob še na precejšnjih njivskih površinah kot reliktna kultura našega hribovskega poljedelstva (34, str. 218; 32, str. 236; 25, str. 145). Več boba je še danes nasajenega okrog Rateč, medtem ko se je s korenških njiv že zelo umaknil. Za fižol ima Zgornja Dolina prekratko vegetacijsko dobo in mu močno škodujejo pozne pomladanske slane (ki se pojavljajo še v drugi polovici maja), kakor tudi zgodnje jesenske pozebe (že v prvi

polovici septembra). Zato se ne čudimo, da je na njivah tako malo fižolovih nasadov; fižol uspeva samo še v natiški obliki.

Tudi *koruze* ne najdemo na korenškem polju, saj ji prav tako ne ugajajo nizke temperature. V času vojnih let, ko je bilo splošno pomanjkanje živil, so tudi Korenci zasadili njive po prisojah s koruzo; njen pridelek pa je bil prav tako tvegan kot pridelek fižola. Koruza potrebuje suho in toplo jesen, vsega tega pa ji Dolina ne more nuditi. Podoba je, da so v preteklem stoletju na večjih površinah gojili koruzo, ker je bila »mešta« (žganci) zelo pomembna vsakdanja prehrana ne samo na kmetijah, temveč tudi za tiste, ki so bili zaposleni v tovarni na Fužinah. V preteklih stoletjih so tudi Ratečani nosili v robce zavezano »mešto« v tovarno ter se z njo radi hranili. Opozoril bi, da sta bili v preteklih stoletjih struktura njivskih posevkov in prehrane popolnoma drugačni, kot pa sta danes.

Danes je krompir poleg rži in pšenice najpomembnejši pridelek korenških njiv; v obilnih letinah ga pridelajo ne samo za dom, temveč tudi za trg. Samo v letu 1961 so prodali Korenci preko kmetijske zadruge 12.500 kg krompirja, kar je po oceni samo polovico prodanega krompirja v Podkorenu (54).

Struktura njivskih posevkov v Zgornji Dolini v letu 1960 (51 a)

Naselje	Žita		Vrtnine- okopavine		Krmilne rastline		Praha		Skupaj	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Rateče . . .	31,16	45,8	24,75	36,4	11,51	16,9	0,59	0,9	68,01	100,0
Podkoren . .	16,73	30,4	16,16	29,4	24,94	39,8	0,21	0,4	55,04	100,0
Kranjska gora .	4,00	13,2	16,68	55,2	8,84	29,3	0,79	2,3	30,51	100,0
Log	0,90	18,9	1,46	30,7	2,16	45,3	0,25	5,1	4,77	100,0
Gozd	5,70	25,1	8,36	33,9	9,98	40,5	0,62	2,5	24,66	100,0
Srednji vrh . .	3,98	44,9	2,44	27,5	2,45	27,6	.	.	8,87	100,0
Skupaj	62,47	34,4	59,85	33,0	56,88	31,2	2,46	1,4	181,66	100,0

Struktura poljskih posevkov v Zgornji Dolini je kaj preprosta, saj zavzemajo vse glavne njivske kulture po tretjino površin. Mnogo večje pa so razlike med posameznimi naselji; te razlike niso samo odraz poklicne strukture prebivalstva, temveč tudi socialne (zemljiško-posesne) sestave naselij. Visoki delež krmilnih rastlin ne izraža tolikšne pomembnosti živinoreje v kmečkem gospodarstvu; bolj gre za refleks množičnega »bega s kmetij«. To nam najbolj prepričljivo dokazujeta podatka za Rateče in Srednji vrh. Obe naselji sta še najbolj kmečki v vsej Zgornji Dolini (Rateče 21 %, Srednji vrh 58 %) in imata tudi najvišji delež njivskih površin, zasejan z žiti.

V letu 1960 je bilo na korenških njivah 30,4 % žitaric. Med žitaricami prevladuje rž nad pšenico in ječmenom. Prosa skoraj ne naj-

demo več. Tudi ajda, ki nikdar ni bila strniščni posevek, se je do danes s korenškega polja že popolnoma umaknila, ker so tudi njej pretile zgodnje jesenske pozebe. Če najdemo ajdo še danes po prisojnih srednjanskih njivah, kjer jo le redkokdaj posmode zgodnje jesenske slane, nas to opozarja na toplotni obrat v Dolini.

Vrtnine z okopavinami zavzemajo 29,4% korenških ornih površin. Med temi prevladuje krompir, ki mu ugajajo suha in peščena polja na vršaju. Neznaten delež zavzemajo še druge vrtnine: zelje, fižol in bob, ki so se ohranile le na neznatnih površinah. Spremembe v poklicni strukturi ljudi niso prinesle v korenške domove samo dohodke, ki jih je prispevalo nekmečko delo za preživljanje družine, temveč so povzročile tudi spremembo v strukturi vsakdanje prehrane, v kateri niso več zastopani samo pridelki in izdelki domačega — kmečkega gospodarstva.

Nizki hektarski donosi ter majhne površine posejane z žiti, so osnova primanjkljaju, ki nastane med korenškimi pridelki in potrebami prebivalstva v Podkorenu. To je popolnoma razumljivo, saj zavzemajo njivske površine le neznaten delež, tako da pridejo na 100 ha ornih površin 804 ljudje. Tudi največje korenške kmetije ne pridelajo vselej dovolj žit, ki bi zadostovala letošnji prehrani družine. Korenci so bili vedno navezani na nakup žit ali mlevskih izdelkov; v časih, ko je bila preskrba trgovine z žitnimi pridelki ali izdelki (vojna leta) neredna in pomanjkljiva, se je spremenila struktura njivskih posevkov (več žitaric, predvsem pšenice in koruze), da je bila zagotovljena vsaj minimalna preskrba z žitnimi izdelki.

Prodaja nekaterih žit in mlevskih izdelkov v Podkorenu — v kg (55)

Predmet	II. polovica leta 1958	II. polovica leta 1959 (julij—december)	I. polovica leta 1962 (januar—junij)
Pšenica in rž	1.400	1.800	2.000
Koruzna	7.000	3.500	3.000
Pšenična moka	11.000	10.000	5.000
Beli kruh	.	3.000	3.800
Črni kruh	.	4.000	3.500
Drugi mlevski izdelki	1.000	1.800	1.800

Tabela nam le deloma prikazuje razliko med domačim pridelkom in korenškimi potrebami. Potrošnja Korencev je nekaj nižja od prikazanih podatkov, saj moramo računati še s turisti, ki so prav tako potrošniki zgoraj omenjenih mlevskih izdelkov. Ob številu 4770 nočitev (56), kolikor jih je bilo leta 1959 v Podkorenu, predstavlja potrošnja njihove preskrbe le nekaj več, kot znaša ta za korenško prebivalstvo v desetih dneh. Pripomniti moramo, da so gornji podatki prenizki v primerjavi z dejanskimi potrebami Korencev. Nemalo Korencev, ki so zaposleni na Jesenicah ali v drugih dolinskih naseljih,

prinaša domov sleherni dan pekovski kruh; zato so že pri marsikateri korenški kmetiji opustili peko kruha, kar še posebno velja v poletnih mesecih.

V letu 1960 so Korenci blizu dveh petin njivskih površin namenili *krmilnim* rastlinam; med njimi prevladujejo detelje, manj kot 5 % krmnim rastlinam namenjenih površin zavzemajo pesa, korenje in repa. V Zgornji Dolini ima Podkoren (39,8 %) poleg Gozda (40,5 %) največji delež njivskih površin, namenjenih živinorejskim potrebam. Na prvi pogled bi nam bilo to razmerje med njivskimi posevki še razumljivo, saj so Korenci po prvi svetovni vojni izgubili planini Prisank in Veliko planino (32, str. 183—184) in so tako rekoč ostali brez pašnega sveta. To je eden izmed tehtnih razlogov, ki ga vsekakor moramo upoštevati. Podoba pa je, da moramo iskati glavni vzrok za povečanje površin s krmnimi kulturami v nagli industrializaciji, ki nudi vsem kmečkim ljudem zaslužek in kruh. Detelje najrazličnejših vrst in sort zamenjujejo okopavine in žita, ki zahtevajo več delovne sile, oziroma večje število delovnih dni.

Tudi *lan* se je večinoma že umaknil s korenških njiv, čeprav ga je še pred nekaj desetletji gojila sleherni kmečka domačija (prim. 25, str. 145).

Spremembe v pokrajini niso povzročila samo nova razmerja med njivskimi kulturami, ki so dejansko le odraz splošnega gospodarskega razvoja širšega področja, tudi nekatere izpopolnitve poljedelskih obdelovalnih orodij so prispevale znaten delež k oblikovanju njivske podobe. Pri geografskih proučevanjih hribovskih agrarnih predelov bo treba večjo pozornost posvetiti spremembam oziroma izpopolnitvam njivskega ornega orodja (ralo, plug), ki so prispevala svoj delež k povečani denudaciji in eroziji prsti (prim. 41, str. 56, opomba 18 in 19). V Podkorenu so še pred desetimi leti za določena njivska opravila (zagrebanje krompirja in koruze) uporabljali ralo brez plaza (drúce). Uvedba železnega pluga je zahtevala močnejšo vlečno moč, zato se ne čudimo, da so vpregli v železni plug tudi po dva para krav. Danes, ko je v Podkorenu nekaj več konj kot pred desetletji, zorjejo z njimi večino njiv, saj se po teh njivah tudi traktor še ni mogel uveljaviti.

Poljedelstvo je s svoje strani vplivalo na razvoj *kozolca* ali *stoga*, kot ga imenujejo domačini. V Zgornji Dolini kozolec ni edini objekt, ki je namenjen sušenju poljedelskih pridelkov, temveč se z njimi mešajo še *ostrvi* za sušenje detelje (30, str. 46), kajti le redkokdaj vidimo, da bi »obdevali« *ostrv* z žitnimi snopi. V zadnjih desetletjih so tudi v tem pogledu znatne spremembe, saj kozolec ne služi več samo sušenju žitnih pridelkov, temveč ga vedno pogosteje uporabljajo tudi za sušenje drugih poljščin.

Kozolci so raztreseni po vsem korenškem zemljišču z njivami; ohranili pa so se tudi tam, kjer so bile njive, ki so danes porasle s travo in deteljami. »Na ledincah«, »Na djeleh« *ter v »Kolovratu« in*

tudi po drugem korenškem zemljišču se prepleta sušenje v kozolcih s sušenjem v ostrveh. Malo paradokсно se nam zdi, ko vidimo prazen kozolec, ki stoji na ozarah ob koncu njive, samo streljaj od nje pa se suši detelja v ostrveh. Ob tem navideznem nesmislu moramo prisluhnti domačinom, ki nam obrazložijo in zagovarjajo takšno početje. Če bi hoteli deteljo sušiti samo v kozolcih, bi zanjo potrebovali dvakraten prevoz z živino, tako pa zadostuje samo enkrat. Ali so res to najtehtnejši razlogi in ali ni morda s tem v zvezi tradicija ali pa pomanjkanje delovne sile?

Žita so le redkokdaj sušili v stavah (ajda, proso), pa še te so postavljali samo po trebežih — rutih (Vahtarjev rut na »Pripovedi«, rut v »Zapret«), kjer so samo v prejšnjem stoletju sejali rž. To nas vodi na misel, da so bile morda po številnih krčevinah — trebežih — po karavanškem pobočju občasne njive, ki bi se naselile na frate? Neizpodbitno je dejstvo, da je skozi stoletja Korencem primanjkovalo njiv, kar bi naj jih sililo k iskanju novih ornih površin. S fratami so lahko pridobili nove njivske površine za leto ali dve, dajale pa so tri- do štirikrat večji pridelek v žitu kot pa stalno obdelane njive. Potem so te krčevine opustili v pašnike ali senožeti ali pa so jih posejali s semeni iglavcev, kar nam je znano tudi iz drugih slovenskih pokrajin (46, str. 74).

Dolina je domena stegnjenega kozolca z ozko streho iz deščic. Na polju v suhi dolini »Za Brdi« so redki primeri stegnjenega kozolca s širokim podstreškom, pod katerim zaradi prevelike oddaljenosti od doma ne shranjujejo poljskega orodja (prim. še 30, str. 8, 10, 27). Poleg pravega stegnjenega kozolca zasledimo ob korenških njivah »Za Suhljem« stegnjeni kozolec brez strehe; pri njem so leseni stebri (stoge) med sabo povezani z debelejšo žico, na kateri se suše pridelki. Ob cesti iz Kranjske gore v Podkoren stoji ob Savi kozolec z betonskimi stebri brez strehe, pa tudi ne služi več sušenju žit.

Vse te oblike stegnjenega kozolca najdemo pri Korencih. Ne samo, da bi v zadnjih desetletjih kozolec v okviru kmečkega poljedelstva hitro menjaval svojo funkcijo, temveč mu še dandanes posvečajo vso skrb. Ob marsikateri njivici je zrasel nov kozolec, kar je dokaz, da je še vedno pomemben stavbeni objekt kmečkega gospodarstva.

Spremembe v deležih poljskih posevkov, nova kmetijska orodja in stroji ter zaposlitev številnih Korencev izven kmetijstva, to so bili osnovni pogoji, ki so prinesli spremembe tudi v *koledar kmečkega dela*. Samo za nekaj desetletij se oziroma v preteklost, ko je trajala mlačev žita vse tja do božiča. Le nekaj tednov so sušili žito v stogih po polju. Suho so pripeljali domov, ga zložili na skednjo v kot, kjer je ostalo do mlačve. Prva mlačev je bila pred jesensko setvijo. Ostalo žito pa so omlatili šele po opravljenem poljskem delu, ko je bilo mogoče zaposliti več moške delovne sile. Morda se je mlačev v Podkorenu zavlekla v pozno jesen in v začetek zime tudi zato, ker so

spomladi zapustili korenški bajtarji in kočarji svoje domove, ko so odšli na sezonska dela, kjer so ostali do pozne jeseni?

Na začetku našega stoletja so dobili Korenci prvo mlatilnico na ročni pogon; šele v letih pred prvo svetovno vojno je ročni pogon zamenjal vitelj. S tem pa se je tudi mlačev vedno bolj približevala žetvi. Prav tako ugotavljamo, da žita kljub velikim površinam, katere zavzemajo, niso bila nikdar sposobna, da bi prispevala k številčnemu povečanju stavb v korenškem domu (kašta); tudi druge poljščine so ostale pri stavbah brez odmeva. Pridelek žit je bil vedno skromen in ni zadostoval domačim potrebam.

Korenško kmetijsko problematiko bo potrebno reševati v okviru kmetijskih problemov celotne Zgornje Doline. Sodobno kmetijstvo, ki bo zajelo korenško območje, se bo moralo pri obdelavi zemljišč nasloniti na večstoletne izkušnje domačinov, poleg tega bo moralo celotno kmetijsko proizvodnjo usmeriti v tiste panoge, za katere so podane optimalne naravne možnosti in katerih produkte bo mogoče nuditi potrošnikom najbližje okolice. Ozirati se bo moralo na potrebe poletnega in zimskega turizma, obenem pa so vsa dolinska naselja močna stanovanjska naselja jeseniške industrije. Tudi kmečka poljedelska proizvodnja se bo morala slej ko prej otresti podedovanih njivskih kultur (pšenica, ječmen, še oves ali ajda), ki zaradi neugodnega podnebja bolj bremenijo kot dvigajo kmetije.

3. Živinorejske površine in živinoreja

Že od nekdaj je živinoreja pomembna panoga kmetijskega gospodarstva, a to tembolj, ker so ji podnebne razmere mnogo bolj naklonjene kot poljedelstvu. Reliefne oblike z različnimi kamninskimi kvalitetami so bile odločujočega pomena številnim krčevinam, ki jih je človek preuredil v travnike, senožeti, pašnike ali planine.

Razpredelnica nam podaja jasno podobo o razvoju strukture živinorejskih površin v k. o. Podkoren in primerjavi z Zgornjo Dolino. Ta primerjava je koristna še zato, ker nam na najbolj učinkovit način odgovarja na vprašanja o vzrokih, ki so vplivali (posredno) na rast živinoreje in spremembo njene strukture. Primerjalna metoda dela nas vodi v spoznavanje specifičnosti posameznih predelov, oziroma nam na najbolj preprost način pomaga prikazati vzajemnost naravnih in družbeno-ekonomskih činiteljev, ki so našli v različnem geografskem okolju zelo različne možnosti za svoje uspevanje. Z drugimi besedami pomeni to, da človek stalno z večjim ali manjšim uspehom prilagaja družbene in gospodarske zakonitosti svojemu prostoru (geografskemu okolju). Pri podrobnejših študijah nas bodo zanimale tudi najmanjše podrobnosti v spremembah teh zakonitosti, oziroma s čim jih je obogatilo to ali ono področje, v kakšni izpopolnjeni obliki se razvijajo naprej; zanimali nas bodo njihovi refleksi, v katerih se zrcalijo posebnosti predelov.

Spremembe v živinorejskih površinah v letih 1827—1900—1962 v Zgornji Dolini¹ in k. o. Podkoren (55 in 50 e)

Zgornja Dolina

Leto	Travniki		Pašniki		Skupaj		Gozd ha	Skupna površina v ha	Raz- merje tr. : paš.
	ha	%	ha	%	ha	%			
1827	1158	45,3	1576	54,7	2514	100	7052	12.048	1 : 1,2
% ₁	9,4		11,4		20,8		58,6	100,0	
i	100		100		100		100	100	
1900	1117	49,0	1160	51,0	2277	100	6792	12.062	1 : 1
% ₁	9,2		9,7		18,9		56,3	100,0	
i	98		84		90		96	100	
1962	886	58,7	625	41,3	1509	100	7115	12.047	1,4 : 1
%	7,4		5,2		12,6		59,0	100,0	
i	78		45		60		101	100	

Podkoren

1827	381	57,3	285	42,7	666	100	568	1.350	1,5 : 1
%	28,2		21,1		49,3		42,1	100,0	
i	100		100		100		100	100	
1900	563	64,6	199	35,4	562	100	653	1.360	1,9 : 1
%	26,7		14,6		41,3		48,0	100,0	
i	95		70		84		115	101	
1962	501	71,3	121	28,9	422	100	776	1.357	2,5 : 1
%	22,3		8,9		31,2		57,2	100,0	
i	79		42		63		137	101	

i = indeks, ki ima osnovo v letu 1827.

V zadnjih 135 letih so se v Zgornji Dolini zmanjšale živinorejske površine (travniki, senožeti in pašniki s planinami) za celih 40 %. Vedeti moramo, da je zmanjševanje živinorejskih površin v tem stoletju hitrejše (od 1900 do 1962 za — 34 % ali 0,55 % letno, travniške površine — 21 %, pašniške — 46 %), kot je bilo v letih 1827—1900 (travniki za — 2 %, pašniki — 16 %). Potem nas zanima, v katere zemljiške kulture je v teku stoletja prešel današnji primanjkljaj v živinorejskih površinah? Številni podatki nam pokažejo, da se je skoraj za enak delež, kot se je zmanjšal travniški svet, povečalo nerodovitno zemljišče (za okoli 8 %), medtem ko se je povečala gozdna površina le za 1 %. Kako nerealne in površne so domneve, ki jih dajemo na podlagi konkretnih podatkov za širše področje, nam bo pokazal podroben pregled v k. o. Podkoren.

¹ Brez k. o. Rateče, glej opombo na str. 298—299.

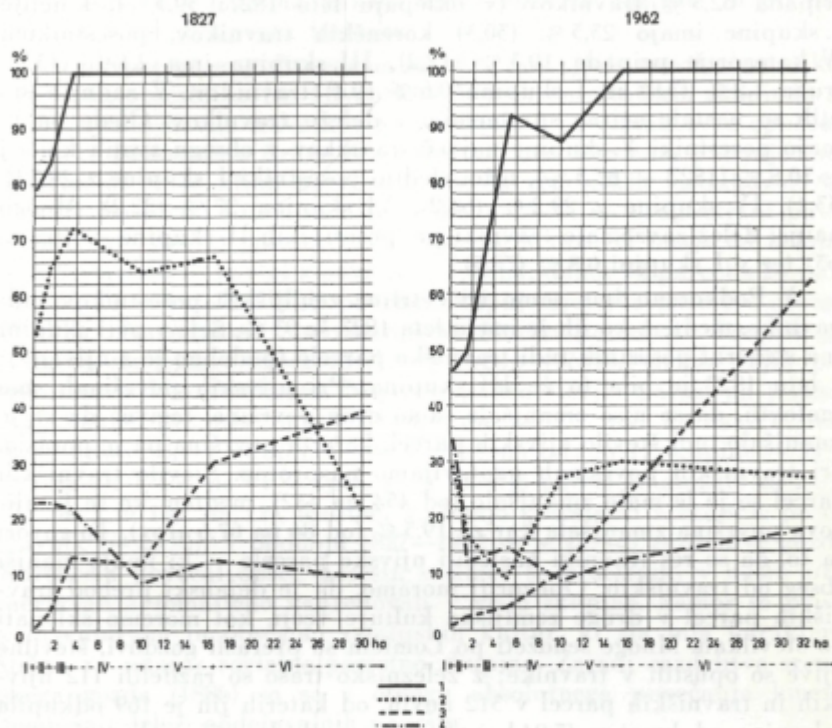
V razdobju 1827—1962 so se v Podkorenu zmanjšale travnate površine za 37 %. V tej katastrski občini so se pašniške površine močneje zmanjšale kot travniške (paš. — 58, trav. — 21 %). V razdobju 1900—1962 so se zmanjšale travniške površine za 17, pašniške pa za 40 % (0,64 % letno). V letih 1827—1900 znaša zmanjšanje travnikov in senožeti 5 %, pašnikov pa za 30 %; skupno zmanjšanje živinorejskih površin predstavlja — 16 %. Že v prejšnjem poglavju smo prikazali, da se je v letih 1827—1962 v Podkorenu zmanjšala njivska površina za 19 %; na ta račun so se povečale travne površine. V istem času pa so se povečale tudi nerodne površine za 185 % (od 30,9 na 87,4 ha), pri katerih moramo upoštevati povečanje golice v povirju hudourniškega Suhlja pod Kamnatim vrhom (tudi cesta in železnica). Najrazličnejše kombinacije v spremembah zemljiških kultur v Podkorenu se najbolj izrazito manifestirajo v povečanju gozdnih površin za enak delež, kot so se zmanjšale živinorejske. Pretežni del neplodnih tal se je povečal na račun gozda pod Kamnatim vrhom in le manjši del je zamenjal njivske ali travniške parcele. Gozdne površine so se povečale na račun pašnega in drugega travnatega sveta, saj nam franciscejski kataster priča o 275,6 ha pašnikov, ki so porasli z drevjem (tj. 96,8 % vseh pašnikov v k. o. Podkorenu), ter o 261 ha travnikov (68,5 %), ki so tudi porasli z redkim drevjem. Te navedbe nam postavljajo vprašanje: Ali so se povečale gozdne površine s preciznejšimi opredelitvami posameznih zemljiških kultur ali pa z resničnim opuščanjem pašnikov v gozdove, kar bi naj pospešile tudi tiste ekonomske zakonitosti, ki so privabljale ljudi s kmetij. Zemljišča, ki jih franciscejski kataster uvršča v skupino »travnik z drevjem«, so predvsem današnje senožeti, kjer še danes rastejo osamljena drevesa iglavcev ali listavcev.² Mnogo teh parcel je res zarasel gozd. Zgornji podatki nas tudi spodbujajo k misli, ali ni bila mogoče v Zgornji Dolini na široko razpredena paša po gozdovih.³

Z nekaterimi zgoraj nakazanimi premiki so se spremenila tudi razmerja med travniškimi ter pašnimi površinami. V Zgornji Dolini brez Rateč je bilo v obsegu živinorejskih površin 1827. leta 45,3 % (1 : 1,2) travnikov, leta 1900 že 49 % travnikov (1 : 1); do danes se je povečal delež travnikov na 58,7 % (1,4 : 1). Travnike površine v Podkorenu niso nikdar v tem času zavzemale manj kot polovico živinorejskega areala. Razmerje med travniki in pašniki pa je naslednje: leta 1827 — 1,3 : 1, leta 1900 — 1,9 : 1 in leta 1962 — 2,5 : 1. Navsezadnje nas vse te spremembe še toliko bolj začudijo, ker vemo, da so mnogi posestniki Zgornje Doline izgubili planine na Vršiču; hkrati pa to služi tudi za dokaz, da je živinoreja v nazadovanju.

² Da gre pri tem res za senožeti, nam najlepše kažejo povprečne velikosti travniških parcel: leta 1827 so merile travniške parcele po 36 arov, povprečna površina parcele »travnik z drevjem« pa znaša 2,18 ha.

³ Ali morda niso v franciscejskem katastru površine, opredeljene kot »pašnik z drevjem«, v bistvu servitutni pašniki, ki so dejansko že gozdovi, v katerih pa imajo srenje starodavno pravico do paše (prim. 32, str. 138)?

Podatki Katastrske uprave Radovljica ne prikažejo razmerja med travniki in senožeti. Šele popis kmetijstva leta 1960 (51 a) nam je prinesel vpogled v razmerje med travniki in senožeti, ki znaša za Zgornjo Dolino 1 : 1,6, a v samem Podkorenu 1 : 2,6. Šele ta primerjava nam oceni pravo vrednost živinorejskih površin.

Slika 9. Posestna struktura korenških travniških površin

1. Delež lastnikov travniških površin od skupnega števila posestnikov (po zemljiško-posestnih skupinah). — 2. Delež travniških površin v sestavi zemljiške posesti. — 3. Delež travniških površin, ki pripada posamezni zemljiško-posestni skupini od celokupnih korenških travnikov. — 4. Delež zemljiških posestnikov po posestnih skupinah

Zmanjšanju travniških površin v k. o. Podkoren za 18,5 % je sledilo zmanjšanje korenških travnikov od 367,3 na 222,9 ha (— 39 %). Zaradi večjega zmanjšanja travnikov Korencem, kot znaša le-to v k. o. Podkoren, se je povečal delež travnikov, ki so v lasti posestnikov iz sosednjih vasi od 3,7 na 25,4%. Od 75,7 ha travnikov, kolikor jih pripada nekorenškim posestnikom, jih imajo Borovci 31,7 ha (6,9 ha leta 1827), Ratečani 13,5 ha (0,14), medtem ko pripada 23,3 ha travnikov splošnemu ljudskemu premoženju. Toda Korenci imajo samo 2,36 ha travnikov v k. o. Kranjska gora (0,64 ha leta 1827); vsa ko-

renška travniška posest pa znaša 225,3 ha (367,6 ha leta 1827), kar je 26,2 % korenške posesti (64,4 % leta 1827).

Podrobnosti, ki smo jih zasledili pri pripadnosti njivskih površin posameznim posestnim skupinam, lahko v podobnih razmerjih najdemo pri travniških površinah. Najmočnejšim korenškim kmetijam pripada 62,3 % travnikov (v oklepaju leto 1827: 39,5 %), kmetije V. skupine imajo 23,5 % (30,3) korenških travnikov, posestnikom IV. kategorije pripada 10,3 % (12,2), III. skupina ima 2,1 % (13,7), druga 1,2 % (3,9) in I. skupina 0,6 % (0,4) travnikov. V zadnjih sto letih so nastale očitne spremembe v deležu travnikov. Glede na to imajo posestniki V. skupine največ travnikov v obsegu svojih kmetij — 30,8 % (1827 — 67,3 %), njim sledijo posestniki I. skupine z 29,7 % (53,1), IV. skupina z 29,2 % (64,2), VI. skupina 27 % (22,2). Mnogo manjši delež zavzemajo travniki pri posestnikih II. skupine — 16,7 % (65) ter v I. skupini 6,8 % (72,5).

V Podkorenu ima samo tri četrtine zemljiških posestnikov tudi travnike, medtem ko jih je imelo leta 1827 še 93 %. Šele v peti skupini ima sleherni posestnik tudi travniško parcelo (podobno je z njivami); v letu 1827 je bila to že III. skupina. Pri njivskih površinah smo ugotovili, da se niso zmanjšale samo orne površine, temveč da se je zmanjšalo tudi število njivskih parcel, katerih površina pa je porasla. Pri travniških površinah ugotavljamo nasprotno. Število travniških parcel se je le malo zmanjšalo (od 454 na 442), medtem ko se je njihova površina zmanjšala kar za 19,5 % (od 84 na 67,6 arov). To govori za to, da so res travniki nasledili njivske parcele — ki imajo manjši obseg od travniških. Opozoriti moramo, da je dejanski prehod travniških parcel v druge zemljiške kulture večji, kot moremo sklepati po številkah. Mnoge senožeti po Lomičih so prerasli gozdovi, številne njive so opustili v travnike; z železniško traso so razdelili 112 njivskih in travniških parcel v 312 novih, od katerih jih je 169 odkupila železnica od kmetov (5,94 ha). Samo s podrobnimi analizami posameznih parcel z najrazličnejšimi kulturami bi mogli spoznati podrobne posebnosti, ki so nedvomno pomembne v procesu urbanizacije Zgornje Doline.

Omembe vredne razlike pa se kažejo med številom travniških parcel v k. o. Podkoren ter Korencem pripadajočimi travniškimi površinami. Leta 1827 je bilo 75 (92,7 %) Korencev s 440 travniki, v letu 1962 pa ima samo 66 (75 %) Korencev 329 (— 25 %) parcel. Ker se je v tem času močnejše zmanjšala travniška površina kot pa število travniških parcel, sledi, da se je tudi zmanjšala travniška parcela od 83,7 na 69,2 arov (— 17,4 %). Zelo različna je bila rast povprečne velikosti travniških parcel med posameznimi skupinami posestnikov. Pri II. skupini so se travniške parcele povečale za 16 %, (od 27,4 na 31,7 arov), najbolj so se zmanjšale pri III. skupini posestnikov za — 70 % (od 58,75 na 17,35 arov). Pri VI. skupini so se zmanjšali travniki od 1,23 na 0,81 ha (— 34 %). Ponovno moramo poudariti, da so to

le splošne sodbe. Če bi hoteli podati dejanske razmere, bi morali vseskozi podrobno proučiti sleherno kmetijo in vsakega zemljiškega lastnika, kakšna je bila rast njegovih zemljiških kultur, ki je odločala o napredovanju ali o zastajanju njegove posesti. Pri tem bi dobili najboljši vpogled v menjavo lastništva posameznih parcel z različnimi kulturami, oziroma kakšne spremembe je doživela ta ali ona parcela v rokah novega lastnika.

V povprečju se je Korencem za 15 % zmanjšalo število travniških parcel na posestnika (od 5,9 na 5,0). V vseh posestniških skupinah se je zmanjšalo število travnikov na posestnika; potemtakem so opuščali travnike (senožeti) v druge zemljiške kulture, kar nam potrjuje tudi dejstvo, da se je kljub povečanju števila zemljiških lastnikov (9 %) zmanjšalo število Korencev s travniki za 25 %; na drugi strani pa se je povečalo število posestnikov iz sosednjih vasi, ki imajo od nekdanjih 9 travniških parcel s površino 11,08 ha, danes 94 parcel s 24 parcelami, ki so v rokah SLP povrhu, skupaj torej 118 parcel v obsegu 75,72 ha. Potemtakem sta zmanjšano število parcel na korenškega lastnika ter njihov obseg rastla na račun večanja deleža tujih posestnikov v k. o. Podkoren. Največji padec števila parcel na posestnika imamo pri posestnikih III. skupine — 52 % (od 4,8 na 2,3), tem slede posestniki V. skupine — 48 % (11,7 na 6,1) in II. skupine — 39 % (3,3 na 2). V IV. in VI. skupini se je število parcel zmanjšalo za 25 % (6,7 na 5 in 14,7 na 11), medtem ko imajo posestniki I. skupine po en travnik (— 23 %). V obdobju 1827—1962 se je zaradi razdelitve gozda Korencem povečal obseg posesti, s čimer so posestniki v naših primerjavah avtomatično napredovali v višjo skupino, kamor so prišli z inventarjem in obsegom zemljiških kultur, ki sta bila karakteristična za »staro« socialno-posestno skupino. Zaradi razdelitve srenjskega gozda (1886) so se v obsegu absolutnega povečanja kmetij zmanjšali deleži obdelovalnih površin.

Vzročna posledica vseh prej prikazanih činiteljev je za 30 % zmanjšan obseg travniškega zemljišča na posestnika (4,9 na 3,41 ha). Največ so se zmanjšale travniške površine III. skupini (— 86 %, od 2,71 na 0,39 ha). Posestnikom V. skupine so se zmanjšale za 57 % (od 11,11 na 4,81 ha), v VI. skupini za 52 % (18,18 na 8,77 ha) ter v IV. skupini od 6,44 na 3,31 ha (— 49 %). To je dejansko stanje v Podkorenu, ki odseva življenjske sposobnosti posameznih posestnih skupin.

V k. o. Podkoren je danes 118,4 ha pašnikov, od katerih je samo 1,1 % v korenški lasti, preostali del pa je last SPL. Vse pašniške površine so na južnem karavanškem pobočju (Medvejek, Poljana, Pod Lomiči itd.). Tudi pašniki so doživeli spremembe. Leta 1827 je bilo v Podkorenu 284,7 ha pašnikov, od katerih jih je bilo 96,7 % označenih kot »pašnik z drevjem«. Zavzemali so 20,4 % katastrske občine. Že samo sedemdeset let kasneje ima Podkoren 30 % manj pašnikov (199 ha), ki so obsegali še 14,6 % katastrske občine. Tako so se v zad-

njih šestdesetih letih ponovno zmanjšale pašniške površine za 40 %, kar pomeni, da je danes za 58,4% manj pašnikov ko v letu 1827.

Danes je vedno opaznejša težnja družbenih organov, da bi uredili smotrno izkoriščanje pašnikov tudi v korenški okolici. Analize pašniških rastlinskih združb so pokazale, da sta pašniški območji Pod Lomiči in Medvejek za pašo skorajda neprimerni, ker imata travno rušo, ki je užitna le spomladi, medtem ko je pašna ruša na dnu suhe doline Poljana naravnost izvrstna (33, str. 9). To nas spodbuja, da ob tej priložnosti postavimo vzporedno primerjavo z bohinjskimi planinami, kjer ima najlepši, ravni del planine z najboljšo pašo ime »poljana« (32, str. 138). Ali je »poljana« sinonim za najboljše predele planin v Julijskih Alpah, to bodo mogle ugotoviti šele podrobnejše študije. Prof. Bezljaj pravi, da je Poljana prvotno ime za neporaslo ravnino (2, II, str. 109).

V četrto skupino živinorejskih površin bomo uvrstili *planine*, po katerih so še pred desetletji pasli Korenci svojo živino, ko so imeli planine v Trenti (32, str. 30, 99). Kakšne težave so nastale po letu 1920, ko so Korenci izgubili Veliko (Korenško) planino, na kateri so prepasli po štiri pare volov, 40 glav jalove živine ter več sto ovac (skupno z Borovci do 1200 glav), nam vedo povedati vsi Korenci. Po izgubi trentske planine so hoteli Korenci kupiti planino na Možaklji, a je niso zaradi pomanjkanja vode na tej apniški planoti (18, str. 100).

V poletnih in jesenskih mesecih prepasejo Korenci vso živino. Tisti del živine, ki ni šel v planine, so pasli na domačih pašnikih po karavanškem pobočju. Molzne krave, ki so prišle domov vsak večer, so se pasle na nižjih pašnikih ali senožetih, ostala goved pa je bila na višjih pašnikih (Jerebikovec). Na domačih pašnikih so Korenci prepasli okrog 60 glav goveje živine (prim. 18, str. 90). V jeseni, ko se je živina vrnila s planin, so le-to prepasli do prvega snega na senožetih ali nižinskih travnikih.

Tudi v tem pogledu se je do danes precej spremenilo. Število ovac se je zmanjšalo na nekaj sto, ki se čez poletje in jesen prepasejo v gozdovih po Jerebikovcu ter na koroški planini Rekarščici, ki je precej zapuščena. Ovce se pasejo brez pastirskega nadzorstva. Spomladi jih poženo na pašo. Domov jih priženejo šele v septembru, da jih ostrizejo, potem jih dajo v pašo na senožeti. Na Poljani ter po senožetih Pod Lomiči pasejo govejo živino, ki je tudi brez pastirja. Nekateri gonijo mlečne krave vsak dan domov, drugi pa puste živino tudi čez noč na pašnikih. Tudi nekatere molzne krave ostanejo čez noč na Poljani ali Pod Lomiči, kamor prihajajo gospodinje tudi po dvakrat na dan k molži. Ko že sneg pobeli višinske pašnike, priženo živino v dolino na travnike in njive, kjer se potem pase do prvega snega.

V hribovskem kmečkem gospodarstvu imajo *senožeti* še posebno vlogo, saj tvorijo vmesno stopnjo med (dolinskimi) travniki in hribov-

skimi pašniki. Naselili so se po rutih, ki jih obdajajo gozdovi. Leže pa že na tistih višinah, ki letno ne dopuščajo več dveh košenj. Senožeti so obsežne in prav zato so velikega pomena za kmetije. Zaradi svoje obsežnosti zahtevajo številne »senoseke« (32, str. 52), pa še druge — ženske delovne sile, ki pomagata pri spravilu sena. Razmerje med njivskimi in živinorejskimi površinami nam je pokazalo prevlado slednjih. Tudi sama kmečka opravila nam najbolj zgovorno kažejo, kolikšno skrb posveča Dolinec pripravljaju, včasih bi lahko upravičeno trdili — nabiranju travne krme. Košnja po dolinskih travnikih se začne v začetku julija, ko »sečejo ledino«. In šele v avgustu, ko so po nižinah že pospravili »ledino« s travnikov, se prične »sečnja sena« po senožetih. Vmes še tu in tam opravijo žetev na polju. V začetku septembra se težišče kmečkega dela ponovno prestavi na (nižinske) travnike, kjer »sečejo otavo«, a po senožetih se že pasejo črede gove živine.

V preteklih desetletjih, ko je kmetijstvo zaposlovalo večje število Korencev, je v času košnje po senožetih življenje v naselju skoraj zamrlo. Mnoge korenške družine so se kar »preselile« na senožet, kjer so gospodinje tudi kuhale vse dnevne obroke prehrane (25, str. 146). Zvečer so se vračale v dolino samo ženske in gospodinje, a kosci so prespali po senikih. Tudi sušenje sena se bistveno razlikuje od sušenja »ledine« po travnikih. »Ledino« sušijo še največ po ostrvih, medtem ko se seno posuši po strmih in sončnih senožetih kar na tleh. Suhega znosijo z rjuhami ali pa ga naložijo na posebne sani in prepeljejo do senika, kjer ga spravijo do zimskih mesecev. Seniki so tiste zgradbe po senožetih, ki imajo spodaj prostor za živino in zgoraj za seno, šupa pa je stavba, namenjena izključno za shrambo sena (18, str. 93).

Seno ostane v šupah ali v senikih do zime. Šele sneg je omogočil lažji »prevoz« sena v dolino, za kar se danes uporabljajo preproste sani — »samatežence« (45, str. 154). »Vačvouci« povežejo seno v rjuhe ali mreže, preden ga nalože na sani. »Snarjenje«, »vezanje« ali »učenje«, kot imenujejo spravilo sena iz senikov v dolino, je vedno vključevalo večje število ljudi, saj je »snarjenje« še danes izrazito kolektivno delo (32, str. 114; 45, str. 160).

Mnoge senožeti so že opuščene, saj kmetijam primanjkuje delovne sile. Že v prejšnjih letih, ko urbanizacija še ni zajela dolinskega prebivalstva, so imele korenške kmetije težave s »senoseki«. Mnogi, ki so bili zaposleni ali v rudniku v Rablju ali v Beli peči ali na Jesenicah, so v času košnje dobili dopust, da so mogli pomagati pri pripravljaju krme.

V Podkorenu je danes 314 ha ali 38,2 % živinoreji namenjenih površin, ki preživljajo 29 konj, 221 glav goveje živine, med katero je polovica mlade živine, ter 102 prašiča. Analiza posameznih panog živinoreje nam je pokazala, kako so se le-te prilagajale novim oblikam gospodarjenja.

Število živine v Zgornji Dolini 1900—1955—1960 (50 g, 51 a in b)

	Konji	Govedo skupaj	Ovce	Prašiči
1900 . . .	79	1582	1947	530
1955 . . .	78	1015	2524	490
1960 . . .	76	873	1245	386

Primerjava številčnega stanja domače živine med posameznimi obdobji nam pokaže težnje k zmanjševanju števila živine. Škoda je samo, da nimamo na razpolago za vsa štetja podrobnejše razčlenitve, ki bi nam pokazala strukturo živine v posameznih panogah. Za leto 1960 imamo znane podatke za celotno Zgornjo Dolino, kjer je bilo med govejo živino 55 % krav,¹ 22 % je odpadlo na mlado govejo živino ter 23 % na vprežno živino (33, str. 4). Na eno glavo normalne živine pride v Zgornji Dolini samo 0,38 ha obdelovalne površine in 1,58 ha kmetijskih površin.

Število konj se ni spremenilo v zadnjih šestdesetih letih. Morda bi nam podatki iz preteklega stoletja pokazali večje razlike? Poleg konj je tudi vol pomembna vprežna živina Zgornje Doline; danes je namenjen predvsem kmečkim potrebam. V preteklem stoletju je imel tudi vol pomembno vlogo v lokalnem prevozništvu. Prav tako je bilo leta 1909 in 1910, ko so se številni korenški in borovski kmetje udeležili prevoza lesa izpod Dobrača, med vprežno živino tudi več parov volov.

Struktura prodane živine v Zgornji Dolini in v Podkorenu 1956—1961 (51 c)

	1956		1957		1958		1959		1960		1961	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Teleta	342	92	404	94	381	89	279	69	294	85	289	78
Govedo do 1 leta	7	2	4	1	2	—	2	—	5	3	—	—
Govedo od 1—3 let	37	4	39	12	29	10	29	11	14	6	11	3
Krave	94	23	106	27	113	20	90	16	64	16	61	14
Voli	42	6	38	7	48	7	34	5	29	4	16	1
Prašiči	15	8	29	11	14	2	7	3	11	6	36	8
Konji	3	1	8	5	8	3	33	12	16	5	6	2
Ovce	29	8	79	3	61	16	20	15	36	1	6	—

A = Zgornja Dolina; B = Podkoren

V zadnjih šestdesetih letih je število goveje živine nazadovalo (v Ratečah od 572 glav na 371). Vzrok temu nazadovanju ni samo

¹ Število živine v tej primerjavi je preračunano na »glavo normalne živine« po znanem ključu za določanje živinorejskih enot (Metodologija za izdelavo ekonomskih analiz kmetijskega gospodarstva, Knjižica »Bilten«, Planska komisija LRS, Ljubljana 1950, str. 34), ker moremo le na ta način primerjati razvoj živinoreje.

v izgubi planin (Ratečani pri Belopeških jezerih, Borovci in Korenci na Vršiču), temveč moramo povod temu iskati tudi v zmanjšanju števila kmečkega prebivalstva. V Podkorenu se je število govedi samo v zadnjih šestih letih zmanjšalo od 221 na 185 (— 16 %), na Srednjem vrhu — 27 %, v Logu — 31 %, v Gozdu in Ratečah za — 10 % in v Kranjski gori za — 15 %. Vpogled v prodajo domače živine nam najlepše pokaže, da v Podkorenu še vedno niso začeli z intenzivnejšimi oblikami živinoreje, saj bi se drugače morala spremeniti struktura prodane živine.

Razpredelnica nam v glavnih obrisih nakazuje pomen živinoreje na dolinskih kmetijah. — Zmanjšuje se število prodane goveje živine, kar velja še posebej za mlado živino (do 3 let); vendar pri tem ne gre za izraz povečanega pomena govedoreje, ki bi se naj na ta način številčno okrepila, ampak je prav ta pokazovalec izraz že zmanjšane strukture goveje živine po kmetijah Zgornje Doline. Struktura prodane goveje živine nas samo opozarja na neurejene živinorejske razmere, na krizo, ki se že nekaj desetletij pojavlja v Zgornji Dolini; prav tako pa nam gornji podatki ne kažejo nobenih pozitivnih perspektivnih hotenj, ki bi kazala na novo usmeritev korenške živinoreje.

Količine odkupljenega mleka v Podkorenu leta 1961 — v litrih (54)

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Letno
3694	3611	4122	3847	5553	6067	5963	5539	6008	7279	5677	4651	62.011

Preteklo leto so korenške kmetije prodale kmetijski zadrugi 62.000 litrov mleka. Odkup mleka po posameznih mesecih nam kaže vplive, od katerih je odvisna produkcija mleka, prav tako pa moramo v tem nihanju odkupa gledati vpliv turizma, ki je pomemben konsument mleka in njegovih izdelkov. Zaradi njih je količina odkupljenega mleka v januarju in februarju nekaj nižja kot v decembru in marcu. Podobno je v poletnih mesecih. V zaporedju nekaj let so v aprilu odkupili najmanjše količine mleka, kar opravičujejo Korenci in kmetijski strokovnjaki s slabo prehrano živine v tem mesecu. V mesecu oktobru 1961 so odkupili največjo količino mleka v Podkorenu, in to kljub temu, da v tem mesecu prestavijo živino s paše po senožetih na travnike; toda molža je rednejša kot v času, ko je živina na senožetih.

V Podkorenu zbirajo mleko zvečer. S prvim jutranjim vlakom ga odpeljejo na Hrušico in Jesenice. Zanimivo pa je, da je med to pošiljko tudi več kot 30 kanglic, ki so naslovljene na prejemnike z Jesenic in Hrušice, ki pridejo osebno na železniško postajo ponje. S tem je potrošnikom zagotovljeno sveže mleko.

Že prof. Melik je podčrtal, da je *ovčereja* Zgornje Doline samo nadaljevanje bovške ovčereje, kajti naselja Zgornje Doline imajo

celo 18 % ovac, ki se prepasejo po planinah Julijskih Alp (prim. 32, str. 243—244). Leta 1900 je bilo v Zgornji Dolini 1947 ovac, katerih število se je do leta 1955 povečalo na 2324 (+ 19 %), v čemer se prav gotovo odražajo administrativni ukrepi v kmetijstvu prva povojna leta; z njimi so kmetom predpisovali prodajo obvezne količine volne. Samo šest let kasneje imamo le še 1245 ovac (— 46 %), torej za celih 36 % manj kot v letu 1900. Rateče so edino naselje v tem predelu, v katerem se je povečalo število ovac od leta 1955 do 1960 za 10 %, medtem ko je ovčereja v vseh ostalih naseljih nazadovala (Podkoren — 43 %, Gozd — 38, Srednji vrh — 25, Log — 13, Kranjska gora — 3 %). Vzroke tako hitremu zmanjševanju števila ovac ne smemo iskati samo v pomanjkanju pašniških površin in pastirjev, kar je oboje brez dvoma tudi med poglavitnimi činitelji (17, str. 84), temveč se moramo ozreti za tistimi objektivnimi in primarnimi faktorji, ki so izpodkopali tla »naravnemu« razvoju ovčereje v Dolini kot tudi v drugih predelih. Ali ni bil razvoj tekstilne industrije eden izmed osnovnih uničevalcev avtarkične ovčereje v naših Alpah? Spomnimo se samo oblačila kmečkega prebivalstva pred nekaj desetletji, ko so proizvajali blago (raševino in laneno platno), iz katerega so nosili obleke še do druge svetovne vojne, kar doma! Ali ni prav razvoj velikopotezne industrije priklical ljudi iz Podkorena, s čimer se je zamajalo večstoletno avtarkično kmetijsko pridelovanje? Res je, da danes zelo težko najdemo človeka za pastirja, kar pa ni osnovni vzrok za nazadovanje ovčereje, pa tudi drugih vrst živinoreje, temveč je to samo odjek, ki ga je zbudila urbanizacija pokrajine. Glavni povzročitelj propada živinoreje je »beg s kmetij« v tovarne ter v druge nekmečke poklice.

Praščereja je namenjena le domačim potrebam, zato tudi ne daje večjih dohodkov. Če razberemo iz prejšnje tabele razlike v številu prašičev, so le-te nastale zaradi različnega datuma popisa domače živine (januar, marec in december). Največje korenške kmetije rede tri do štiri prašiče; po dva zakoljejo, ostala dva pa sta namenjena reji za prihodnje leto. V letih, ko v Podkorenu in sosednjih vaseh niso priredili dovolj pujskov, so jih največ dobili iz Koroške (do prve svetovne vojne). Sorazmerno majhno število prašičev na zemljiškega posestnika (1—3) nam je takoj razumljivo, ko pogledamo po korenških njivah, kjer najdemo zelo majhne krpe njivskih površin, posejanih ali posajenih s tistimi krmilnimi rastlinami, ki so namenjene prašičem (pesa, korenje, repa). V glavnem zredijo prašiče s slabšim krompirjem.

Podrobna analiza korenške živinoreje nam narekuje nekatere zaključke. 1. V Podkorenu je od celotnega števila odrasle goveje živine najvišji delež krav (83 % — Zgornja Dolina 66, Kranjska gora 79,5, Gozd 73,4 in Rateče 56,7 %); tudi delež krav v celotnem sestavu goveje črede je visok — 64,4 % (Zgornja Dolina 57,5, Srednji vrh 33,9, Kranj-

ska gora 67 %), kar nam zelo prepričljivo govori o usmerjenosti govedoreje v mlekarstvo. Tudi v drugih naseljih Zgornje Doline najdemo podobne razmere (visok delež krav); še prav posebno v tistih, kjer je veliko nekmečkega prebivalstva, ki je tudi brez krav, a je močan konzument mleka in njegovih izdelkov. V Srednjem vrhu ter v Ratečah je usmerjena govedoreja v mesno proizvodnjo (Srednji vrh 33,9% krav, tj. dve petini odrasle govedu). 2. Korenška živina (prav tako tudi rateška) je močno navezana na pašo, saj prepasejo na planinah celo 68 % goveje živine, kar je le nekaj manj kot v Bohinju (okrog 75 %; 33, str. 7—8). 3. Dokončno bo treba rešiti vprašanje planin in pašnikov na južni strani Vršiča, kjer so imeli Korenci svojo planino. Ta predel je izrazito hudourniškega značaja, zato je bivši OLO Nova Gorica prepovedal pašo na njem (33, str. 9). Če Korenci opuščajo njive v travnike, s tem samo povečujejo v dolinskih predelih pridobljeno krmo, ki je potrebna za dolgo zimo; ker so zaradi pomankanja delovne sile mnoge senožeti neizkoriščene, bi jih morda kazalo spremeniti v stalne planine ali pašnike.

Prehrana živine skozi zimske mesece je bila ena izmed osnovnih vprašanj kmečkega gospodarjenja. Še posebno v sušnih letinah je bilo treba poskrbeti za dodatno živinsko prehrano. Kot spomin na te letine se nam še danes kažejo okleščena jesenova ali bukova drevesa, ki so dala »vejke« za živinsko krmo (prim. še 34, str. 217). Danes tega v Podkorenu ni več, najdemo pa še vedno revnejše posestnike v Ratečah ter na Dovjem, ki tudi na ta način oskrbijo svojo živino s prehrano. »Vejki« so namenjeni v prvi vrsti prehrani drobnice in jalove živine in le v najhujših stiskah so jih pokladali molznicam.

4. Sadovnjaki

Podnebje Zgornje Doline ni naklonjeno sadjarstvu, ki se zadržuje bolj zaradi tradicije kot pa zaradi koristi, ki jih daje kmetijstvu. V vseh zadnjih sto letih se površine s sadnim drevjem niso kaj bistveno spremenile; leta 1827 so sadovnjaki obsegali 0,23 %, leta 1962 pa 0,28 % k. o. Podkoren, zmanjšal pa se je njihov delež v obsegu korenške posesti od 0,54 na 0,44 %.

Sadovnjaki se širijo na južnem in zahodnem delu naselja, medtem ko imajo posestniki »Pod bregom« le tu in tam zasajeno sadno drevo izven dvorišč. Od nekdanjih 16 parcel s sadnim drevjem (3,05 ha) se je do danes njihovo število povečalo na 26 s 3,55 ha. Ta površina je razdeljena med vse skupine zemljiških posestnikov.

Do prve svetovne vojne so večji del sadnega pridelka razrezali in posušili v krhlje. V vročih poletnih dneh so pri težjih opravilih (žetev, košnja) imeli »krhljevo vodo« za najljubšo pijačo; le redkokatera kmetija je pred prvo svetovno vojno predelala sadje v »mošt«, danes pa je to močno v veljavi.

5. Gozdarstvo

V Zgornji Savski dolini zavzemajo gozdne površine 53,9 % in kljub temu je v gozdarstvu zaposlenih samo 1,8 % (24) ljudi; gozdarstvo preživlja v tem predelu 48 prebivalcev (1,8 %). Leta 1953 je bilo v gozdarstvu zaposlenih 2,7 % (31 delavcev), v letu 1931 pa je bilo v Zgornji Dolini 13 (0,9 %) gozdnih delavcev in uslužbencev (50 k, l, r). Leta 1827 je imela k. o. Podkoren 42 % gozdov, do leta 1900 se je ta površina dvignila na 48 % ter v naslednjih šestdesetih letih še za 10 % (58,2 %). O vzrokih povečanja gozdnih površin smo govorili pri živinorejskih površinah. V zadnjih osmih letih se je tudi v Podkorenu spremenila vloga gozdarstva, ki je vplivalo na poklicno sestavo Korencev. Leta 1953 je bilo še 13 (6,1 %) Korencev zaposlenih v gozdarstvu, toda prvi rezultati popisa prebivalstva leta 1961 nam kažejo, da daje gozd samo petim (2,3 %) Korencem zaslužek. Stvar nam postane jasnejša, ko spoznamo posestno strukturo gozdov. Leta 1827 je bilo samo 69,7 ha (12,3 %) gozdnih površin v korenški lasti, 126,8 ha (22,3 %) je pripadalo korenški soseski, 65 % (368,8 ha) gozdnih površin pa je bilo vključenih v deželnoknežji rezervat. Ostale gozdne površine (2,62 ha) so pripadale trem kmetom iz Kranjske gore, oziroma enemu iz Strmca. 7,4 ha gozdov so imeli Korenci v k. o. Kranjska gora.

Iz leta 1886 se nam je ohranil zapisnik o razdelitvi gozdov na deleže, ki so pripadali posameznim zemljiškim lastnikom (53 a). Res je, da razdelitev gozdnih kompleksov na parcele, ki pripadajo posameznikom, v pokrajinski sliki ne vzbuja nobenih večjih sprememb, kolikor ni seveda v to podobo posegel lastnik, ki je svojo parcelo gozda izsekal. Razdrobitev 61 gozdnih parcel iz leta 1827 na 551 parcel, ki so bile razdeljene med različne socialne plasti korenških posestnikov, pa je prav gotovo vplivala na novo podobo korenške okolice. Parcelo z gozdovi št. 822 (sedaj 767) so razdrobili na 187 delov, od katerih jih je 186 pripadalo Korencem. Ta gozdna površina je vzhodno od Poljane ter severno od »Klemucka« in »Srnjaka« v »Za mlakami«, »Kužnici« in »V mlakah«. V severnem delu korenške katastrske občine so razdelili 8 parcel s površino 391,8 ha na 196 parcel. Gozdni kompleks v »Vitrancu«, ki je imel 6 gozdnih parcel (174,4 ha), so razdelili na 150 delov. Med temi parcelami sta bili najmočnejše razkosani parc. št. 511 (sedaj 417) na 73 in parcela 512 (sedaj 416) na 61 delov. Gozdne površine zahodno od Poljane (»Kališe«, »Poljana«) so bile tudi razdeljene med posestnike; gozdno parcelo št. 810 (sedaj 722) so razdelili na 37 deležev. Skratka, leta 1878 so na ozemlju k. o. Podkoren razdelili 19 gozdnih parcel s površino 653,06 ha na 406 deležev, ki pripadajo Korencem.

Poleg tega so bili Korenci udeleženi pri razdelitvi gozdov v »Kramerci« in »Zopp« na področju današnje k. o. Kranjska gora, kjer je 5 kmetij in 31 korenških kajzarjev dobilo 28,04 ha zemlje, ki je danes

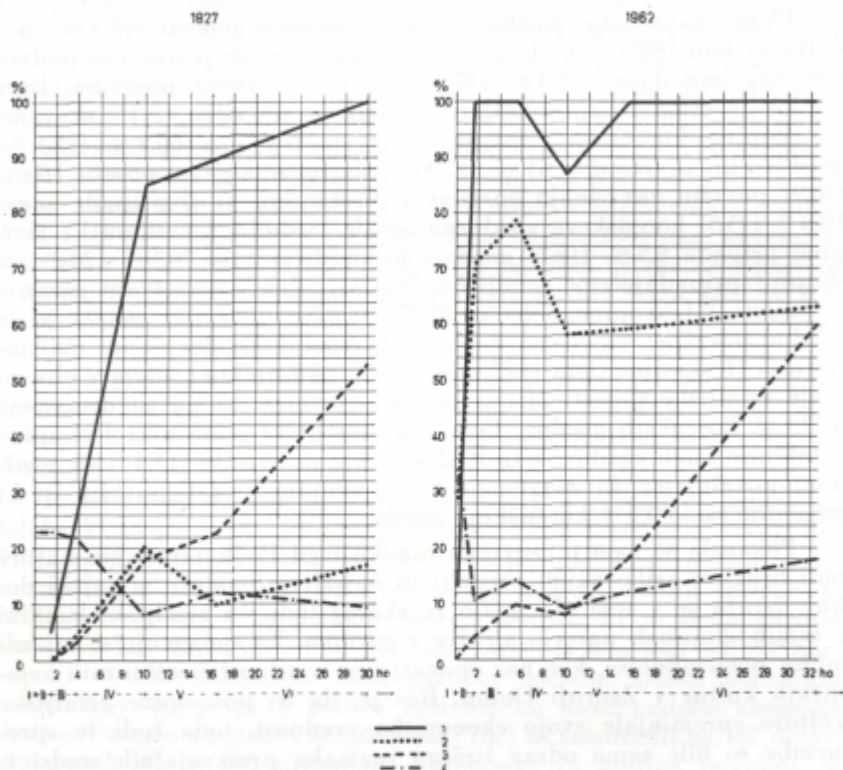

razdeljena že na 39 parcel (parc. št. 88 in 89). Tudi Miha Razinger je dobil tega leta v k. o. Kranjska gora servitutni gozd (parc. št. 292 in 807), katerega površina znaša 28,4 ha! To nam tudi pojasnjuje, na kakšen način je prišlo današnjih 21 korenških posestnikov do 36,3 ha gozdov, ki jih imajo v k. o. Kranjska gora.

Danes zavzemajo gozdovi 63,4 % korenške posesti (13,5 %; podatki za leto 1827); število gozdnih posestnikov se je več kot podvojilo, saj ima danes 70,5 % (35,8) Korencev gozdne površine. Brez gozdov je samo 26 »posestnikov« I. skupine ter eden iz IV. skupine. VI. skupina korenških zemljiških posestnikov ima 60,3 % (53,7 %) gozdov, ki zavzemajo 63 % (17,3) njihove zemljiške posesti. 60 % (10,9) površin zavzemajo gozdovi v V. skupini, ki ji pripada samo 18,8 % (23,5) korenškega gozdnega areala. Sedmim kmetijam IV. skupine pripada 8,5 % (18,7) gozdov, ki predstavljajo 58,3 % (20,2) tej skupini pripadajočega zemljišča. Najvišji delež zavzemajo gozdovi v posesti III. skupine (79,5 %; 1827 — 4,3 %), vendar pomenijo te gozdne površine samo eno desetino korenških gozdov. Tudi vsi posestniki II. skupine (leta 1827 samo 5,3 % posestnikov) imajo v obsegu svoje zemljiške posesti 71,4 % gozdnih sestojev, ki pa predstavljajo le 2,1 % korenških gozdov. Leta 1827 zemljiški posestniki I. skupine sploh niso imeli gozdov; leta 1962 so štirje posestniki (13,4 %) z gozdnimi površinami, ki zavzemajo v tej skupini 29,4 % površin in ki pomenijo samo 0,2 % korenškega gozda.

Pokazala se nam je bistvena razlika med Podkorenom (in najbrž tudi drugimi hribovskimi predeli) in naselji v Spodnji Savinjski dolini; izraža se v tem, da imajo že skoraj tudi vsi zemljiški lastniki v nižjih skupinah parcelo ali dve z gozdom. To spoznanje se mi zdi toliko pomembnejše, ker nas opozarja na vrednost posameznih zemljiških kultur v Zgornji Dolini. Res je, da so posamezne zemljiške kulture spreminjale svojo ekonomsko vrednost, toda tudi te spremembe so bile samo odraz širšega razmaha proizvodjalnih sredstev. Postavlja se nam vprašanje, ali je pri manjših posestnikih težnja, da ohranijo gozdne površine in da oddajo (prodajo) površine drugih zemljiških kultur, posledica urbanizacije pokrajine (Doline), ali pa je morda glavni vzrok v dejstvu, da Korenci ne puste iz svojih rok njiv in travniških površin? Analiza v prejšnjih poglavjih nam je pokazala, da so kmetije iz Rateč in Kranjske gore v zadnjih sto letih pridobile pomembno površino njiv in travnikov na območju k. o. Podkoren, ki so bile prej v lasti Korencev. Odgovor na prvi del vprašanja bomo skušali takole prikazati: Porast števila zemljiških posestnikov v Podkorenu, ki je bil najmočnejši v nižjih skupinah posestnikov, se je v preteklih desetletjih rekrutiral iz vrst Korencev, ki so postali bajatari in ki so imeli pri razdelitvi srenjskega zemljišča (gozd in pašnik) pravico do svojega »lastnega« deleža. Prav zato ima velika večina posestnikov nižjih skupin tudi gozdne parcele. Pri tem pa moramo podčrtati, da tudi urbanizacija s svojimi tipalkami vpliva na večjo

udeležbo manjših zemljiških lastnikov pri gozdnih površinah. Nekmečkim zemljiškim lastnikom bi bile njive in travniki zaradi neugodnega prirodnega okolja v mnogo večje breme kot v korist, medtem pa so gozdovi tudi zanje sorazmerno bogata zemljiška renta. Na to

Slika 10. Posestna struktura korenških gozdov v letih 1827 in 1962

1. Delež lastnikov gozdov od skupnega števila posestnikov (po posestnih skupinah). — 2. Delež gozdnih površin v sestavi zemljiške posesti. — 3. Delež gozdov, ki pripada posamezni zemljiško-posestni skupini od celokupnih korenških gozdnih površin. — 4. Delež zemljiških posestnikov po posestnih skupinah

nas opozarjajo tudi tisti Korenci, ki so zapustili svoje domačije; marsikdo je razprodal njivske in travniške parcele, medtem ko si je gozdove obdržal. Od 270,3 ha (34,8 %) gozdov, kolikor jih je v Podkorenu, a jih ne posedujejo Korenci, pripada omembe vreden del tistim Korencem, ki so se razkropili po Sloveniji in Jugoslaviji (Jesenice 1,04 ha, Javornik 6,97, Kamna Gorica 3,58, Ljubljana 2,41, Suhor pri Črnomlju 7,41, Donji Varoš 1,1 ha itd.).

Majhen delež v gozdarstvu zaposlenih ljudi najbolj zgovorno karakterizira pomen in vlogo gozdov v korenškem gospodarstvu. Gozdovi so večidel samo dopolnilna panoga kmečkega gospodarstva. Vse področje k. o. Podkoren je v območju prirodne gozdne vegetacije, saj poteka v Zgornji Dolini zgornja gozdna meja od 1800 do 1900 m (32, str. 41, 42). Sedanjost prinaša korenškim gozdovom pomembno vlogo v okviru vsesplošnega gospodarskega razvoja Doline. Za boljše izkoriščanje gozdov so zgradili gozdno avtomobilsko cesto, ki je speljana v podolju med Medvejkom in Jerebikovcem, prečka hudourniško grapo Pišnega grabna in pelje dalje po jugovzhodnem pobočju Jerebikovca proti hudourniku Suhlju. Šele zgraditev omenjene ceste je dala pravo vrednost gozdovom po južnih pobočjih Jerebikovca in Kamnatega vrha, torej tistim gozdnim površinam, ki so prišle šele z razdelitvijo leta 1886 v korenške roke (»Za mlakami«, »V mlakah«).

Čeprav v preteklosti gozdovi niso imeli večjega pomena pri ustvarjanju dohodkov na kmetijah, se vendarle kažejo njihovi vplivi v naselbinski fiziognomiji. Ne samo to, da je bil les osnovni in najvažnejši gradbeni element kmečkega doma, temveč ima še danes kljub naglemu prodiranju in uveljavljanju novega gradbenega materiala (opeka, cement) pomembno vlogo pri težnjah za ohranitev tipičnosti zgornjesavskih naselij (Podkoren, Kranjska gora, Gozd; 16).

V Podkorenu in njegovi bližnji okolici ni nastal noben večji lesno-predelovalni obrat. Do nedavnega so imeli Korenci tri žage, ki so zadoščale domačim potrebam. Dve žagi, ki stojita ob Krotnjeku, ne obratujeta več, pač pa je v jeseni 1962 ponovno oživila Razingerjeva žaga v spodnjem naselju (polnojarmenik), katero je v preteklosti poganjala s Krotnjekom ojačena Sava; danes je njen pogon na električni tok. V zadnjih letih pred drugo vojno so v preurejenem gospodarskem posloplju, ki stoji ob Razingerjevi žagi, namestili večjo mizarsko delavnico, ki je danes ni več. V istem času je bilo v Podkorenu zgrajeno ob Savi večje posloplje, kjer je nekaj časa delal obrat za predelavo drvarskih odpadkov (iglavcev); obrat pa ni uspeval več kot nekaj mesecev. Po njegovem propadu je Podkoren izgubil možnost, da bi se v naselju samem razvila nekmečka gospodarska dejavnost, ki bi domačinom nudila zaposlitev.

Promet

a) Prometna vloga naselja

Cesta čez Koren¹ je sorazmerno mlada v primerjavi z drugimi gorskimi cestnimi prehodi v Sloveniji; temu se ne smemo čuditi, saj je bila Zgornja Dolina zelo kasno poseljena. V zgodovinskem pogledu

¹ Koren je preval med Dolino in Ziljsko dolino, obenem pa tudi ledinsko ime, ki zanj pomensko ni vedno jasno. »kdaj gre za metaforo in kdaj za staro krčevinsko ime« (2, str. 282—283, I). Podrobneje bo treba raziskati, ali

je posebno pomembna posest bamberske cerkve, ki je po letu 1180, ko je prišla gora Krajnik v njeno posest, nadzirala promet preko Korena. Najbrž še tudi sto let kasneje ni bilo pomembnejše poti preko Korena, ker nam zgodovina omenja Otokarjevo potovanje po Dolini preko Fužin na Koroško — ali pa prehod preko Korena ni bil najboljši (23, str. 246; 22, V, str. XXVII, št. 625; 47, str. 11—12, in 42, IV, str. 41). Stara cesta je bila speljana po desnem bregu Krotnjeka. S strmim vzponom se je dvigala mimo Mucne gore na Lomiče ter je šele na Poljani prišla na traso današnje ceste. Smer stare ceste se je prav lepo ohranila v reliefu, zato domnevajo, da je bila samo tovorna pot, saj nekateri močni vzponi ne bi dovoljevali prevoza težjega tovora. Novo cesto,² ki ima bolj strm klanec samo v zgornjem Podkorenu, kjer prestopi Krotnjek, so zgradili konec 18. stoletja in so jo večkrat nasuli ali zasuli zemeljski in snežni plazovi (47, str. 12—15).

Podkoren je zadnje naselje v Dolini. Pri Podkorenu se začne cesta strmo vzpenjati na Poljano; prav to je bilo osnovnega pomena, da je dobilo naselje nekatere funkcije, ki jih je porajal cestni promet, vse skupaj pa je vplivalo na fiziognomijo današnje vasi. Podkoren je dobil mitnico, ki je bila združena s carinarnico (47, str. 16—17). Cesta je nudila zaslužek številnim Korencem, ki so morali s pripragami pomagati premagovati vzpon čez Koren. Nekateri Korenci so se vključili med voznike, ki so vozili po cestah avstrijskih dežel.

Drugo pomembnejše razdobje, ki ga je naselju vtisnil promet, je zgraditev železnice v letu 1870. Ta je prinesla propad prevozništvu, obenem pa so bila z njo vsa dolinska naselja povezana s širšim svetom. Železnica je prinesla prvo večjo spremembo v poklicno strukturo Korencev, ki so se kot železničarji vključili v promet. Zato so se morali odreči kmečkemu delu, česar jim prej prevozništvu ni preprečevalo.

Razpad avstro-ogrske monarhije in nastanek Jugoslavije je tretje pomembno obdobje v prometni vlogi dolinskih naselij. Z državno mejo, ki se je naslonila na karavanško in rateško razvodje, je postala Zgornja Dolina okrnjen predel slovenske zemlje, ker so ji državne meje pretrgale življenjske niti, ki so jih v teku stoletij prebivalci Zgornje Doline stkali s širšim zahodnim in severnim zaledjem. Nekatera naselja so dobila funkcije, ki pripadajo obmejnim naseljem (Rateče, Podkoren, Kranjska gora). Naravno ugodje, ki ga je nudila

je »Koren« ime za »obsežnejše vršine« ali pa je samo ledinsko ime ob poti stare ceste, kjer se je le-ta strmo vzpenjala čez Poljano (1, str. 42—43). Ponorovim naj, da so Korenci samo »čez Poljano« hodili na Koroško in nikoli ne »čez Koren«.

² Ta cesta se v raznih opisih različno imenuje. Opis meja franciscejskega katastra jo omenja dvakrat kot »Comercial Strasse von Kärnten« in enkrat kot »Poststrasse von Villach nach Laibach«. Med cestami, ki jih Orožen našteva na Kranjskem, omenja tudi: »Korenska cesta (58,519 km) je državna cesta«, medtem ko je deželna cesta iz Podkorena preko Fužin do koroške meje (9,6 km; 42, str. 253, III. del).

Dolina železnici, danes ne prihaja do kake večje veljave, saj je dolinska železnica zgolj lokalnega značaja. Navkljub vsemu pa ima železnica največji delež pri urbanizaciji Doline, saj povezuje njena naselja, katerih prebivalci si iščejo dodatnega zaslужka izven kmetijstva. Prav železnica je bila pred petdesetimi leti in več tisti najmočnejši faktor, ki je pospešil propad fužinarstva po dolinskih naseljih, istočasno pa tudi povečal koncentracijo železarstva na Jesenicah in njim najbližjih naseljih (34, str. 224).

Slika 11. »Preša za vola« je samo ena izmed številnih prič preteklosti, ki govori o Podkorenu in njegovi pomembni vlogi v času tovarniškega in vozniškega prometa

Novo vlogo dobivajo Podkoren in druga naselja v Dolini v novejšem času, ko je razvoj motoriziranega prometa ponovno obudil korenško cesto. V sklopu turističnega prometa, ki mu je avtomobilizem vtisnil novo vsebino (mobilnost turizma — 49, str. 131 in 134), moramo pripisati ogromno vlogo zgraditvi ceste čez Vršič, ki se je prav tako kot korenška naslonila na starodavno pot, po kateri so tvorili železno rudo ali njene izdelke (32, str. 84). S to potjo so koroška-jezerska turistična območja po najkrajši poti povezana z Jadranskim morjem.

Koliko pomeni promet prebivalstvu Zgornje Doline, spoznamo iz tega, da preživlja 11,7 % prebivalstva in da je danes v njem zaposlenih 9,2 % aktivnega prebivalstva. V letu 1953 je delalo v prometnih

panogah celo 13,2 % ljudi. To zmanjšanje pa ni samo relativno, saj je bilo leta 1953 zaposlenih v prometu 154 ljudi, danes pa samo 124 (— 19,5 %); upad gre na račun povečanja števila zaposlenih v drugih vzporednih poklicih (težka industrija). V Podkorenu se preživlja s prometom 13,5 % (59) ljudi, od katerih jih je 28 zaposlenih pri različnih prometnih ustanovah ali podjetjih in predstavljajo 12,9 % aktivnega prebivalstva (leta 1953 — 12,5 %).

b) Dnevno potovanje delovne sile iz Podkorena

Razvoj močnega industrijskega središča na Jesenicah, s katerim so z železnico povezana dolinska naselja, in slabe zemljiško-posestne (socialne) razmere v teh naseljih, to so bili osnovni vzroki, ki so sprožili deruralizacijo dolinskega prebivalstva. Naglasiti pa moramo, da so Korenci že v preteklem stoletju hodili na številna sezonska dela (moški drvarit, ženske v žetev na Koroško), kar jim je prinašalo prepotrebne dohodke za preživljanje ter za vzdrževanje domačij; marsikaterega Korenca bi lahko srečali med rabeljskimi rudarji ali industrijskimi delavci v Fužinah in prav številni so bili tisti, ki so se za stalno izselili. Takšna tradicija šteje med razloge, s katerimi so se Korenci vključili v razvoj železarstva in drugega neagrarnega gospodarstva na Jesenicah.

Hitre spremembe v poklicni strukturi Korencev so sprožile povečanje števila vsak dan potujoče delovne sile, saj Podkoren ne razpolaga z vsemi tistimi delovnimi mesti in poklici, v katerih se udeležujejo njegovi ljudje. Od leta 1953 do 1961 se je zmanjšalo število prebivalcev Podkorena za 6 %; ker se je zmanjšalo število kmečkih ljudi za 11,3 % in delež v kmetijstvu zaposlenega prebivalstva za 44 % (od 70 na 39), se je prav zaradi teh sprememb dvignilo število izven kmetijstva ter izven Podkorena zaposlenih ljudi. Zgornje razmerje nas tudi opozarja, da se je z zmanjšanjem v kmetijstvu zaposlenega prebivalstva povečal delež tako imenovanih »dvoživk«, ki prihajajo do izraza tudi v povečanju vzdrževanega prebivalstva za 11,7 %. Z drugimi besedami: kljub zmanjšanju korenškega prebivalstva se je zaradi »pretopitve« kmečkih družin v delavske (bolje: delavsko-kmečke) povečal delež vzdrževanega prebivalstva, kar je razumljivo, saj imamo povsod pri neagrarnem prebivalstvu mnogo več vzdrževanih kot pri kmečkem prebivalstvu.

»Pretopitev« korenških zemljiških lastnikov v tovarniške delavce nam prav nazorno kaže naslednja primerjava: leta 1953 je bilo med korenškim kmečkim prebivalstvom 39 % vzdrževanih, v letu 1961 pa je le 38,8 % kmečkih ljudi zaposlenih na kmetijah (vzdrževanih 61,2 %). To nam jasno kaže težnjo številnih mlajših korenških kmečkih ljudi, da si najdejo zaposlitev izven kmetijstva; doma na kmetijah ostajajo samo otroci in starci, ker se vsi drugi naravnost branijo kmečkega dela (prim. 51 a).

V razdobju 1953—1961 se je povečalo število v industriji zaposlenih Korencev za 6,7 %, kar predstavlja 14,7 % (1953 — 14 %) vsega korenškega zaposlenega prebivalstva. V kmetijstvu in gozdarstvu je zaposlenih komaj 39 oziroma 5 Korencev. Število v gradbeništvu zaposlenih ljudi se je povečalo osemkrat (24) in tvorijo 11,1 % (1953: 1,4 %) aktivnih Korencev. Močnejši porast zasledimo v upravi in administraciji delujočih Korencev (+ 46,2 %), katerih delež znaša 8,8 % (6,1) aktivnega korenškega prebivalstva. Manjši porast zasledimo v prometu zaposlenih Korencev (3,7 % ali 12,9 % aktivnih Korencev) in močan padec v obrti (— 90 %) ter v trgovini (— 11,7 %).

Od leta 1953 do 1961 se je izselilo iz Podkorena 43 ljudi več, kot se jih je priselilo; letno je emigriralo na 1000 prebivalcev 12 ljudi več, kot pa se jih je priselilo. Prav zato so nastale ogromne razlike v poklicni strukturi prebivalstva. To pomeni, da se v zadnjih letih vedno več Korencev vključuje v tiste panoge gospodarstva (gradbeništvu), ki so bile doslej vse preveč zapuščene. Znatno povečanje števila v upravi zaposlenih Korencev nam priča o težnjah mladih ljudi, da si pridobijo vsaj srednješolsko izobrazbo.

Med pomembnejše razloge, ki dajejo pobudo dnevnim migracijam nekmečke delovne sile, upoštevajmo dejstvo, da imajo Jesenice in vsa naselja v neposredni okolici hude stanovanjske probleme; zato se je marsikateri delavec, ki je prišel na Jesenice iz oddaljenih hribovskih in iz gospodarsko bolj zaostalih predelov in ki se je zaposlil v jese-niškem industrijskem središču, naselil v hišo v Dolini, kjer stanovanjska vprašanja niso tako pereča. Potemtakem so dolinska naselja »spalna naselja« (po Kokoletu) — »sateliti« industrijskih Jesenic:

Od 167 Korencev, ki so vključeni v najrazličnejše poklice, je v Podkorenu zaposlenih samo 29 % (50); med njimi jih 17 dela izven kmetijstva. Tako polni vlak 117 Korencev, ali pa se vozijo v službo s kolesi. Med korenško dnevno potujočo delovno silo je 26,5 % žensk.

Jesenice absorbirajo največ delovne sile (59,8 %), ki dnevno potuje iz Podkorena; med njimi je 18,6 % žensk ali 42 % vseh žensk, ki dnevno potujejo na delo. Sedemindvajset Korencev je zaposlenih v Kranjski gori (23 % migracij dnevne delovne sile); prevladujejo ženske s 55,6 %. Velika večina teh Korencev ne obremenjuje železniškega potnega prometa, saj se vozijo samo v zimskih in deževnih dneh, vse druge dni pa potujejo na delo s kolesi. Prevlada žensk nad moškimi zaposleni v Kranjski gori nas ne preseneča, saj je danes Kranjska gora bolj administrativno središče Zgornje Doline, kar je pač podedovala iz preteklosti (34, str. 225; 38, str. 49), obenem pa je močnejše izhodiščno središče poletnega in zimskega turizma. Turizem postavlja zahteve po razvoju in krepitvi terciarnih poklicev, ki so našli ugodna tla prav v Kranjski gori in njeni okolici; v njih pa se je zaposlilo tudi večje število ženske delovne sile.

Železniške delavnice na Hrušici zaposlujejo iz Podkorena samo moške (8 % moških ali 6,8 % korenške dnevne migracije). Ostali del

korenške dnevno potujoče delovne sile zaposlujejo nekatera pomembnejša naselja v Dolini (Rateče 3, Mojstrana 4, Gozd 1, skupaj 6,9 %) ali izven nje — Radovljica 2 in Begunje 2.

Dnevno potovanje delovne sile je prineslo precejšnje spremembe v fiziognomijo dolinskih naselij (Mojstrana, Kranjska gora), obenem pa nam te migracije osvetljujejo dolinska naselja z novimi funkcijami. Ali: dnevne migracije delovne sile so vključile Dolino v širšo regio-

Slika 12. Industrializacija jeseniške okolice prinaša z urbanizacijo nove poteze v dolinska naselja. Predvsem stanovanjska poslopja — hiše mnogokrat dobivajo »moderne« oblike z velikimi okni. Izginjajo lesena, z bogatimi ornamentami okrašena nadstropja z lesnim »gankom«

nalno skupnost, ki jo zbližujejo in združujejo sorodne ali različne pokrajinske enote s podobnimi ali dopolnjujočimi se gospodarskimi panogami. Zaradi tega se kažejo tudi različne stopnje v urbanizaciji pokrajine; te niso odvisne samo od časovnih razlik v pojavljanju učinkov industrializacije v različnih predelih pokrajine, vedno tudi ne od jakosti urbanizacijskih činiteljev, ki se zelo različno menjujejo z razdaljo od industrijskih (urbanizacijskih) žarišč.

Podkoren pozna že skoraj sto let najrazličnejša gibanja delovne sile, pa je kljub temu v primerjavi z vso Dolino morda le-ta prinesla najmanjše spremembe v fiziognomijo naselja, ki je začelo spreminjati svojo podobo šele v zadnjih letih. Te so v primerjavi z drugimi dolinskimi naselji tako malenkostne, da lahko še danes govorimo o Podkorenu kot o »fossilnem« naselju, v katerem so v fiziognomičnem

pogledu elementi gospodarskega in družbenega razvoja preteklih stoletij najmočnejši. Ali je Podkoren v tem pogledu izjema med slovenskimi naselji (kar prav gotovo ni), na to nam bodo odgovorili rezultati proučevanja dnevnega potovanja delovne sile v Sloveniji.

Turizem

V Slovenskem Alpskem svetu ima Dolina posebno mesto v razvoju *alpskega turizma*. Ne samo, da je z železnico in cestami povezana s širšim zaledjem, marveč leži tudi v prometno odprtem obmejnem področju, vanjo pa se iztekajo doline, ki vodijo v krnice in pod same najvišje vršace; tu pobočja s smuškimi tereni, tam spet vabljive prepadne in previsne stene, v julijskem soncu cvetoče senožeti, čist gorski zrak in gozdovi, očarljivi Zelenci so neprecenljiva bogastva Zgornje Doline, ki leto za letom privablja na tisoče turistov. Podkoren je prava idilična podoba gorenjske planinske vasice, ki v teku stoletij ni bistveno spremenila zunanjega izraza; zato ni čudno, da se v njem ustavljajo tuji in domačini; njegovo ime je že v preteklem stoletju zaslovelo po Zahodni Evropi (47, str. 37—45). Danes ima Zgornja Dolina vse bistvene pogoje, pod katerimi se lahko razvije v močno in pomembno središče poletnega in zimskega turizma.

a) Podnebne osnove za turizem

Precejšnja nadmorska višina Doline, s stranskimi dolinami precej poudarjena odprtost proti jugu in obilica sklenjenih gozdov so osnovnega pomena osvežujočemu podnebjju. Visoko število padavinskih dni v juliju in avgustu (julij v Kranjski gori 14,6, avgust 13,8, Rateče julij 13,4 in 12,5 v avgustu, povprečki za 1925—1960; 57) prav gotovo ni v prid poletnemu turizmu. Toda zmerne temperature v poletnih mesecih (Kranjska gora julij 16,8° C, avgust 16,1, Rateče 15,9 in 15° C) privabljajo številne goste iz naših vzhodnih in južnejših republik, ki prežive v tem gorskem svetu velik del svojega letnega dopusta.

V Zgornji Dolini so še posebno ugodne razmere za vsestranski razcvet zimskega turizma in športa; to tembolj, ker ga prav gotovo pospešuje neprekinjena in dolgo časa trajajoča snežna odeja. Večletna povprečja nam pokažejo, da ima Zgornja Dolina okrog 90 dni neprekinjene snežne odeje (Planica-Rateče 94, Kranjska gora 97 dni). Mnogo več pa nam povedo podatki za posamezna leta, s katerimi je vsekakor potrebno računati. V zimski sezoni 1950/51 je bilo v Ratečah celo 151 dni z neprekinjeno snežno odejo (od 5. decembra do 4. maja); tudi Kranjska gora je imela v tej zimi 134 dni z nepretrgano snežno odejo (od 5. decembra do 17. aprila). Leta 1952/53 je imela Planica-Rateče 146 dni neprekinjeno trajajočo snežno odejo (od 3. decembra do 16. aprila), Kranjska gora samo 105 dni (od 29. decembra do

11. aprila). Znana so nam tudi leta, ko je bila zima v Zgornji Dolini z manj kot mesec dni nepretrgane snežne odeje. Zima 1958/59 je v obdobju 1947—1960 najbolj tipičen takšen primer. Sneg je padel šele 3. januarja in je ležal samo do 22. januarja, zato je bilo v Zgornji Dolini to zimo samo 20 dni z neprekinjeno snežno odejo. S temi redkimi, toda pomembnimi izjemami je treba prav pošteno računati tudi v zimskem turističnem gospodarstvu.

Število dni s snežno odejo debeline 1 cm in 30 cm v letih 1947—1960 (57)

		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	IX.	X.	XI.	XII.	Letno
Rateče	a	29,1	25,8	24,0	7,3	0,7	0,1	0,1	1,6	7,3	18,4	114,4
	b	16,0	18,0	17,3	4,2	.	.	.	.	0,4	6,8	62,7
Kranjska gora .	a	29,1	25,7	22,6	6,1	0,5	0,1	.	1,5	6,6	17,7	109,5
	b	16,0	17,6	14,3	1,5	.	.	.	.	.	5,3	54,7

a = snežna odeja 1 cm; b = snežna odeja 30 cm in več.

Tudi ta primerjava med Kranjsko goro in Ratečami nam pokaže nekaj bistveno pomembnih razlik, ki smo jih zasledili že v splošni podnebni karakteristiki Zgornje Doline. 1. Rateče s Planico ima snežno odejo 30 cm in več teden dni dlje kakor Kranjska gora, in to kljub temu, da sta obe naselji s stranskima dolinama (Planica in Velika Pišenca) odprti na jug. Dolino Planico obrobujajo s treh strani visoki grebeni, medtem ko je dolina Velike Pišnice odprta na jugu z Vršičem, z mogočnim gorskim pretržjem, ki je zajedeno v werfenske skrilavce in ki je najbrž ostanek nekdanjega (pliocenskega) porečja Velike Pišence v zgornji Trenti (34, str. 221). Zdi se, da moramo prav v tej odprtosti oziroma zaprtosti z juga iskati pomembnejši vpliv na dalj časa trajajočo snežno odejo v Planici-Ratečah v primerjavi s Kranjsko goro. Sami nadmorski višini ne moremo pripisati tolikšnega učinka na višino in trajanje snežne odeje (opazovalnica Planica-Rateče 868 m, Kranjska gora 812 m). Ob vsem tem moramo ponovno podčrtati vlogo Podkorena in njegove neposredne okolice s severnimi pobočji Vitranca in s številnimi vršaji za razvoj zimskega smučarskega turizma. Osojna pobočja Vitranca s številnimi trebeži in zmerne strmine vršajev, ki silijo k desnemu bregu Save, so idealna smučišča za vsakogar. Pri tem moramo podčrtati, da so vitranška pobočja brez plazov, ki so marsikje precejkrat ovira zimskemu turističnemu in športnemu udejstvovanju (7, str. 126—129).

2. Analiza snežnih razmer nam pokaže, da so možnosti za res uspešno zimsko turistično sezono podane (s snežnimi razmerami) šele v zadnjih dneh decembra in se lahko podaljšajo v začetek pomladi. Posamezni turisti bodo mogli koristno izrabiti številna snežišča v okolici Kranjske gore, ki so se s plazovi nabrala pod osojnimi stenami (7, str. 128).

Rateče imajo na leto po 43,4 dni s sneženjem, Kranjska gora 39,3. Ta razlika pride najbolj do veljave v mesecih, ki so že izven glavne zimske turistične sezone (oktober in marec). Raztegnjenost dni s sneženjem na deset mesecev (brez sneženja sta samo julij in avgust) nas prav tako opominja na občutne temperaturne spremembe v toplejših mesecih.

Analiza nekaterih prirodnih karakteristik je pokazala, da vladajo v Zgornji Dolini dobre razmere za razvoj zimsko-športnega, počitniškega in prehodnega turizma, kakor tudi za klimatsko zdravilišče (15, str. 9). Tem namenom in potrebam se vedno bolj prilagajajo dolinska naselja.

b) Nekaterne karakteristike turističnega prometa

Zgornja Dolina ima štiri turistična naselja; zdi se, kakor nam kažejo podatki, da ima vsako izmed njih svoje posebnosti (Rateče-Planica, Podkoren, Kranjska gora in Gozd-Martuljek). Če vzamemo v pretres podatke o številu gostov in njihovih nočitvah od leta 1955 do 1960, ko imamo na razpolago material za vsa naselja, bomo tudi v dolinskem turizmu spoznali podobne težnje, kot se javljajo v vsem našem turizmu. Stabilne oblike turizma se preobražajo v mobilne.

Primerjava leta 1956 z letom 1960 pokaže, da se je povečalo število gostov za 41 % (od 19.067 na 26.881), število nočitev pa komaj za 5 % (od 128.507 na 146.139), potemtakem se je zmanjšalo tudi število nočitev na gosta od 7,3 na 5,4 dni (— 26 %). Kako rapidno pada bivanje gostov na našem območju, nam prikažejo naslednje številke: Leta 1956 je znašalo bivanje gosta 8,9 dni, 1957 — 8,3 dni, 1958 — 7,3 dni, 1959 je prišlo na gosta po 6,2 dni in 1960. leta 5,4 dni. Najdlje ostanejo gostje v Gozdu (okrog 14 dni). Število nočitev na gosta se v tem naselju skoraj ne menja, pri čemer moramo upoštevati, da je v tem kraju zdravilišče in okrevališče. V Kranjski gori je bilo leta 1957 5053 gostov s povprečno po 12,1 dni; leta 1959 je znašal obisk 5734 gostov z 11 nočitvami na obiskovalca. Leta 1948 ima Kranjska gora 3799 gostov po 9,9 nočitev. Leta 1955 je znašalo bivanje 13.343 gostov že samo 6 dni; leta 1960 ima Kranjska gora 68.475 nočitev ali štiri nočitve na gosta. V Kranjski gori se je povečalo število gostov za 241 %, porast nočitev pa znaša samo 12 %, zato se je zmanjšalo število nočitev na gosta za 67 %.

Rateče so imele že leta 1937 pod 10 nočitev na gosta. Leta 1959 je preživelo v Ratečah 2816 turistov po 9,7 dni, 1948. leta 4593 gostov po 6,3 dni. Leta 1955 imajo Rateče 2384 gostov s 7,9 nočitvami, v letu 1960 pa je bilo pri 4776 gostih 21.881 nočitev (4,6). Od leta 1937 do 1960 se je povečalo število gostov za 41 % (1939—1960 za 175 %!), medtem ko se je število nočitev zmanjšalo od 27.513 na 21.881 (— 20 %); zato tudi ni čudno, da se je skrčilo število nočnin na gosta od 8,1 (1939: 9,7) na 4,6 (— 43 %).

Leta 1948 je bilo v Podkorenu samo 273 gostov s 3443 nočitvami (12,6); leta 1955 je imel Podkoren že 664 gostov po 10 dni, v letu 1960 pa se je zmanjšalo število nočitev na gosta na 5,8 dni (1407 gostov).

Iz gornjega pregleda lahko zaključimo: Naselja v Zgornji Dolini bi mogli po dosedanem razvoju turističnega obiska razdeliti v tri skupine: a) Gozd-Martuljk predstavlja posebno varianto klimatskega zdravljenja in zato obiskovalcev oziroma gostov ne moremo vzporejati s turisti. Za Gozd je značilno visoko število nočnin na gosta (klienta — 16,1). V zadnjih letih opažamo padanje števila nočnin na gosta (1956 — 16,1, 1958 — 13,9), kar je posledica manjšega števila poslanih ljudi v klimatsko zdravilišče in seveda tudi povečanje števila gostov — pravih turistov, ki ostanejo v Gozdu le nekaj dni. b) Planica-Rateče in Podkoren sta naselji s tendencami po zmanjševanju števila nočnin na turista, vendar se obe naselji z mnogimi tujskimi sobami po kmečkih hišah le počasi razvijata v pomembnejši letni in zimsko turistični središči. c) Kranjska gora, z nekdanjo tako močno postojanko stabilnega turizma, postaja iz leta v leto pomembnejše izhodišče za rekreacijo in izlete, obnem pa je mnogim tujcem samo vmesna postojanka med koroškim jezerskim turističnim območjem in severnim Jadranom. Pomembnejše razlike se pokažejo med zimskim in poletnim turizmom. Zimski turizem je v Zgornji Dolini stacionaren, medtem ko je v poletnih mesecih veliki večini obiskovalcev Zgornje Doline le-ta samo izhodišče k alpinizmu in drugim oblikam izživljanja v gorah.

Naravne slikovitosti Zgornje Doline so že zgodaj privabljele obiskovalce (47, str. 37); marsikateri tujec, ki je s pošto kočijo potoval po takratnih avstrijskih deželah, se je lahko odpočil v Podkorenu, kjer je bila poštna postaja (47, 28—29). Že v letih pred prvo svetovno vojno je imel Podkoren v poletnih mesecih številne goste iz Trsta in njegove okolice. Kmalu po prvi svetovni vojni je postajala Dolina vedno bolj in bolj privlačna prebivalcem osrednjih in severovzhodnih predelov države. To se je podedovalo še v današnji čas.

Turizem je prinesel v Podkoren in v vso Zgornjo Dolino nove elemente pokrajinske podobe. Sorazmerno precej prostrane kmečke hiše so se spreminjale v »turistično počitniške objekte«. V Podkorenu imajo več kot 20 sob, ki so opremljene in namenjene turističnim potrebam. Tudi nove hiše, ki jih grade Korenci, se bolj in bolj prilagajajo zahtevam sodobnega tujskega prometa (vodovod, kopalnice itd.). Najvidnejši izraz turističnega pomena Zgornje Doline pa se zrcali v »weekend« hišicah, ki so se večinoma približale meji med dvema zemljiškima kulturama (obdelovalne površine — gozd; ob Suhlju ter nad železniško postajo) in ki s svojo arhitekturo kričeče opozarjajo nase kot na tuj element, ki je bil presajen v korenški — dolinski ambient.

Maloobmejni promet je že nakazal prve korake meddržavnemu turističnemu gospodarstvu. Res je, da se z njim ne bodo povečale

potrebe po novih prenočitvenih kapacitetah Zgornje Doline, vendar pa bo le-ta zahteval novih investicij za razvoj trgovske in gostilniške mreže, ki se bo morala izpopolniti. Kranjska gora lahko postane močnejše središče trgovine, ki naj streže vedno večjim zahtevam maloobmejnega prometa. Današnja trgovina je precej pomanjkljiva celo za domačega turista.

Ob tej priložnosti velja opozoriti na vlogo, ki naj jo ima dolinsko kmetijstvo v krepitvi turističnega razvoja. Vse današnje potrebe po zelenjavi in sadju so odvisne izključno od uvoza. Ali ni Dolina sposobna v poletnih mesecih pridelati zelenjave za svoje prebivalstvo ter za potrebe tujih gostov? Ali ne bi kazalo živinorejo in njene produkte prilagajati potrebam in zahtevam ter okusu turistov? Številnim domačim in tujim gostom Zgornja Dolina danes ne nudi nobenih svojih živilskih specialitet, za katerimi naravnost »hlatajo« tako domači kot tuji gostje.

B. PREBIVALSTVO

Gospodarski razvoj Doline se zelo različno zrcali v rasti prebivalstva. Kot povsod drugod so tudi v tem predelu slovenske zemlje našli odmev vsi močnejši gospodarski vzponi in krize, ki so jih porajale kvantitativne in kvalitativne spremembe v družbenih odnosih (razmerje med produkcijskimi silami in sredstvi) ne samo na Slovenskem ali na avstroogrskem državnem ozemlju, temveč na celotnem zemeljskem površju. Takšne težnje so se kazale, recimo, v večjem prilivu (koncentraciji) prebivalstva na posamična področja, ki so bila trenutno vir zaslužka ob cenenem prodajanju človeške delovne sile, medtem ko se istočasno pojavljajo razseljena — depopulacijska področja s karakteristično spolno in starostno strukturo prebivalstva (prevlada žensk, otrok in starcev). To se navadno bolj ali manj odraža v celotni pokrajinski fiziognomiji. Spomnimo se samo Bovškega in Zgornje Savinjske doline, ki sta v zadnjih desetletjih izraziti depopulacijski območji v našem alpskem svetu (37, str. 369—373; 37 a). Podobnosti z omenjenima predeloma bi mogli ugotoviti tudi za Zgornjo Dolino vse dotlej, ko je zrastel na Jesenicah gigant črne metalurgije in so dolinska naselja postala vir delovne sile.

Od leta 1817 do 1962 je prebivalstvo Zgornje Doline naraslo za 26,7 %. Poudariti moramo, da gre vse to povečanje le na račun prirastka v razdobju 1817—1857, ko je znašal 27,7 %. Od leta 1857 dalje je število ljudi v Zgornji Dolini rapidno nazadovalo, tako da je štetje prebivalstva 1910 pokazalo 2191 ali 21,5 % manj ljudi ko leta 1857. Po prvi svetovni vojni je prebivalstvo Doline stalno naraščalo, saj se je v letih 1910—1962 povečalo kar za 26,5 %:

Podobno rast števila prebivalstva zasledujemo v Podkorenu. V letih 1817—1857 se je število Korencev povečalo za 24,6 %. Odslej pa vse do prve svetovne vojne Podkoren izgublja svoje ljudi (1857 do

1910 — 25,8% ali od 542 na 348 ljudi). Od leta 1910 do 1962 znaša povečanje korenškega prebivalstva 25%. V vseh 145 letih (1817 do 1962) se število ljudi v Podkorenu ni povečalo, čeprav ne moremo trditi, da v vsem tem obdobju Podkoren ni doživeljal intenzivnih oblik gibanja prebivalstva, ki so jih sprožili različni činitelji v različnem času (npr.: že samo golo dejstvo, da je v razdobju 1857—1961 zapustilo Podkoren 224 Korencev več, kot se je v tem času priselilo tujcev v

Slika 15. V zahodnem delu naselja, kjer se za gruntarskimi domovi vlečejo parcele s sadoonjaki, so našle svoja selišča nove hiše, katerih lastniki so zaposleni v nekmetijskih dejavnostih

vas). To nas opozarja na tista drobna karakteristična svojstva, ki so lastna posameznim naseljem in v katerih se nedvomno izraža problematika ne samo ožjega področja, temveč širše pokrajinske skupnosti, v kateri so našle svoje mesto vse bistvene družbene in ekonomske silnice najširših področij. Na osnovi drobne analize bomo prikazali tendence, ki so se pojavljale in odražale v rasti števila korenškega prebivalstva.

1. Naravno gibanje prebivalstva

Razmerje med številom rojstev in smrti nam kaže naravno rast prebivalstva, ki je odvisna od številnih faktorjev: starosti in spolne sestave prebivalstva, na kar posredno vplivajo gospodarske razmere;

prav tako je odvisen od življenjskega standarda, higienskih razmer in tako dalje.

Vpogled v matične knjige (rojstne in mrliške) nam pove, da je bila rodnost najvišja v zadnjem desetletju 19. stoletja (34 ‰) in da v naslednjih desetletjih hitro pojema, tako da je znašala v zadnjih osmih letih 12,1 ‰. Vzporedno s pojemanjem rodnosti je padala tudi mortaliteta. V času 1857—1869 je znašala 29,2 ‰, v zadnjem desetletju 19. stoletja doseže maksimum (29,7 ‰), na kar hitro pojema in znaša v osemletnem povprečju (1953—1960) 8,3 ‰. Tem spremenljivim vrednostim natalitete in mortalitete je sledil naravni prirastek prebivalstva, ki kaže v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja sorazmerno visoke vrednosti (4,6 in 4,3 ‰); v desetletju 1900—1910 imamo negativni prirodni prirastek (−0,5 ‰), ki pa se že v naslednjih letih ponovno dvigne. Najvišji naravni prirastek korenškega prebivalstva je bil v petletju 1948—1952, ko je povprečno znašal 7,3 ‰, je pa že v naslednjem obdobju (1953—1960) znatno nižji (3,8 ‰). Prirodni prirastek nam pokaže, da bi se moralo prebivalstvo Podkorena od 1857 do 1961 povečati od 542 na 662, tj. za 22 %. Primerjava s številom današnjega prebivalstva pa nam zgovorno priča, da se je iz Podkorena izselilo od 1869 do 1961 164 ljudi več, kot pa je prišlo tujcev v vas; med izseljenci prevladujejo moški (61 %). Ali z drugimi besedami povedano: Če bi zagotovili Podkorenu enak dotok delovne sile, kot je znašalo izseljevanje, potem bi korenško prebivalstvo napredovalo za 25 %. Število korenškega moškega prebivalstva bi se moralo dvigniti od 254 na 317 (35,5 %), število žensk pa bi naraslo za 15 % (od 248 na 285). Družbeni in gospodarski činitelji najrazličnejšega obsega so s svojimi učinki prispevali k močnim migracijskim tokovom v vsej Dolini. Prizaneseno ni bilo niti tako osamljenemu naselju kot je Srednji vrh, saj so tudi srednjansko prebivalstvo zajele najrazličnejše selitve.

2. Selitve

Migracije so zajemale večji ali manjši del prebivalstva, kar je bilo pač odvisno od motivov, ki so sprožili takšno gibanje. Močan vpliv na selitve ljudi ima industrializacija podeželja; njena posledica je urbanizacija pokrajine, ki se kaže v pokrajini z različnimi pojavnimi oblikami. Dinamika vsestranskega gospodarskega razvoja, ki ni prav nič drugega kot izraz kvantitativnih premikov v družbeni strukturi, je tisti najosnovnejši kažipot obsegu in smerem migracij, ki nas bodo zanimale na primeru Podkorena. Različne stopnje družbenega in ekonomskega razvoja so protežirale posamezne oblike migracij (sezonske, stalne, dnevne), vendar ugotavljamo, da so vsem tem selitvam bolj ali manj stali ob strani gospodarski faktorji. Propadajoči fevdalizem je porajal osebno »svobodnega« človeka, človeka, ki pa je postajal bolj in bolj suženj svojih privatnih proizvodjalnih sredstev.

Pri tem imamo v mislih tudi zemljiškega posestnika, kateremu je košček zemlje narekoval svojstvene oblike migracij (sezonsvo itd.), ki so le redkokdaj progresivneje vplivale na preusmeritev kmetijske proizvodnje.

a) Poroke

Prikazati želimo vpliv porok na migracijski tok prebivalstva, ki se je zelo različno spreminjal. Pri naši obravnavi smo zajeli gibanja Korencev, katerega so povzročile tudi poroke. Naglasiti pa moramo, da so bile v preteklih stoletjih poroke tisto osnovno gibalno, ki je z večjim ali manjšim uspehom preprečevalo avtarkičnost prebivalstva.

V pretres smo vzeli poroke, ki so jih Korenci sklepali od 1835 do 1954 (50 n). V analizo smo vzeli prebivališče poročencev in ne rojstnih krajev poročencev, to pa zato, ker je mnogokrat menjava bivališča povezana z zaposlitvijo, tako da zato ne bi dobili jasne podobe o gibanju ljudi, katerega so povzročile ženitve in možitve.

V zgoraj nakazanem obdobju se je poročilo 510 Korencev. Od tega je bilo 153 porok sklenjenih v obsegu samega naselja (306 poročencev). Devetdeset Korencev si je poiskalo neveste izven domače vasi. Zanimivo je, da je od teh kar 82 Korencev dobilo žene iz naselij Zgornje Doline in samo 8 Korencev se je v obravnavanem razdobju poročilo z nevestami iz oddaljenejših naselij (Bela peč 2, Cerklje, Kranj, Čez Soča, Zasip po eden itd.). Precej drugačna je podoba pri korenških nevestah, od katerih jih je 73 dobilo može iz Zgornje Doline, ostalih 41 pa si je izbralo ženine iz 26 naselij (Jesenice 9, Kamna gorica 2, Javornik 3, Beljak 2 itd.). Pri tem moramo opozoriti na nekatere značilnosti, ki so zanimive za bodoča proučevanja migracij v Dolini. 1. Naselja Zgornje Doline so bila sama med seboj tesneje povezana, medtem ko pa ni bilo nobenega sožitja s Spodnjo Dolino. Zato ni čudno, da med njimi ni nobenih ženitovanjskih gibanj. Leta 1904 zasledimo iz Mojstrane prvega ženina v Gozdu. 2. Stanovski predsodki (gruntarji — kajzarji) so bili dolga desetletja močna ovira pri porokah. Kočarske neveste iz Podkorena so le težko prišle za gospodinje na grunte, medtem ko za kočarske sinove ni bilo težav, ki bi preprečevale priženitve na kmetije. Zato so neveste z manjših kmetij v preteklem stoletju dobivale za može drvarje, železničarje, rokodelce, voznike itd. 3. Razvoj turizma je prinesel v Podkoren razširitev ženitovanjskega območja. Naglasiti pa moramo, da so dobili tujci, ki nimajo več kmečkega poklica, neveste z najmočnejših korenških kmetij (uradniki itd.), medtem ko so se dekleta z manjših kmetij, kolikor jih še smemo šteti za kmečka gospodarstva, v letih med obema vojnama možile na kmetije. 4. Razlika med številom naselij (izven Zgornje Doline), ki so dala neveste in ženine Korencem, nam vsiljuje dvojno pomembnih spoznanj: a) Zelo majhno število Korencev si je poiskalo neveste oziroma ženine v naseljih izven Zgornje Doline, kar nas ne sme čuditi, saj so bili tudi korenški moški, ki so

zaradi potreb po zaslužku zapustili domačo vas, vedno številnejši kot ženske. b) Precejšen del ženskega prebivalstva je zapustil Podkoren zaradi porok.

Poročne knjige nam nudijo dragoceno gradivo za proučevanje migracij. Pokažejo nam, da se v zadnjih dvajsetih letih ni povečalo samo število naselij, ki so dajala Korencem neveste in ženine, temveč se vzporedno z njimi povečuje delež tistih korenških porok, pri katerih sta ženin ali nevesta izven naselij Zgornje Doline. V razdobju 1835—1885 je bilo samo 3,3 % (8 ženinov in 3 neveste) korenških zakonskih partnerjev izven območja Zgornje Doline. V letih 1885—1914 se je njihov delež dvignil na 5,6 % in v letih 1915—1954 že na 12,8 %. To nam dokazuje, da je splošni gospodarski napredek, ki je zajel Zgornjo Dolino, pozitivno vplival na populacijske razmere, saj ni samo uničil avtarkije po kmetijah in naseljih, temveč je pospešil razpad pregraj, ki so tudi s porokami zapirale prebivalstvo Zgornje Doline v samosvojo enoto. V letih 1835—1884 je dobilo še samo 4,8 % korenških nevest svoje ženine izven območja Zgornje Doline, do leta 1914 pa se je njihov delež povečal na 11 % in v letih 1915—1954 celo na 21,4 %. Vse te spremembe so vsaj deloma pogojene s spremembami v poklicni strukturi korenških žena.

b) Sezonske zaposlitve

Neugodna socialno-posesna struktura Podkorena je bila osnovni povzročitelj, ki je pri Korencih pospeševal redno ali pa vsaj občasno zaposlitev izven kmetij. V preteklem stoletju so hodili številni Korenci na sezonska dela v gornještajerske gozdove. Nekateri so drvarili celo po bosenskih, prav redki pa se spominjajo še tistih Korencev, ki so si iskali zaslužek v romunskih gozdovih Bukovine. Na sezonsko delo v gozdove so odhajali spomladi, vračali pa so se šele pozno v jeseni. Zemljo, kolikor so je posamezniki pač imeli, so prepustili možje v obdelavo ženam in doraščajočim otrokom.

Številni Korenci so našli sezonsko zaposlitev na koroških kmetijah. Tja so hodile na sezonska dela žene, v večjem številu posebno ob žetvi; pa tudi za druga poljska opravila so jih porabili. Moški so se povečini zaposlili kot »senoseki«, mlatiči; opravljali pa so še druga, najrazličnejša dela po rožanskih kmetijah. Tudi Ratečani so se v poletnih mesecih zaposlili na fužinski zemlji, le redkokdo med njimi si je iskal sezonskega zaslužka po koroških kmetijah.

V zimskih mesecih so Korenci dobili delo in zaslužek pri čiščenju ceste proti Poljani (prim. 47, str. 29). V kasnejših desetletjih so pogosto v zimskih mesecih sodelovali pri čiščenju železniške proge (1909 celo mesec dni). Mnogim kočarjem je dajalo dninarstvo po domačih kmetijah pomembnejši zaslužek. Ne samo v poletnih mesecih, ko je bilo dovolj dela na polju in pri pripravljanju krme, temveč tudi v zimskih mesecih so našli kot »učavci« pri »snarjenju« zaslužek pri večjih kmetijah.

c) *Izseljevanje*

V zadnjih 135 letih, ko spremljamo razvoj v Podkorenu, ugotavljamo, da se je število zemljiških lastnikov nenavadno malenkostno povečalo (8,7 %), medtem ko se število prebivalcev sploh ni spremenilo (50; 51 a in 53). Posamezna štetja prebivalcev od 1817 do 1961 nam nazorno kažejo pisanost v rasti števila prebivalstva, ki so se le redkokdaj ujemala z dejansko (naravnim prirastkom) rastjo. Od leta 1857 do 1961 je zapustilo vas 224 v Podkorenu rojenih ljudi; če imamo danes v tem naselju 158 priseljencev, nam je oboje prepričljiv dokaz številčno intenzivnim migracijam, ki so zajele obravnavano naselje. Ob primeru Podkorena smo lahko spoznali bistvene karakteristike, ki so vplivale na migracije, značilne za nam že znana hribovska naselja v Sloveniji (26, str. 432). Razčlenitev rasti števila prebivalcev na posamezna obdobja nam osvetli marsikatero posebnosti, ki so zabrisane ob pogledu na celotno razdobje. Od leta 1857 do 1869 se je tudi iz Podkorena izselilo 62 ljudi več kot je bilo priseljencev (50). Tudi v letih 1869—1880 znaša migracijski saldo — 49 prebivalcev, v naslednjem desetletju — 51; v desetletju 1890—1900 pa se je spet izselilo 52 Korencev več, kot pa je prišlo tujcev v vas. V zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno opazimo nekaj manjši migracijski saldo (— 33) in morda ne bomo pretiravali, če bomo trdili, da temu ne smemo iskati vzrokov samo v izboljšanju življenjskih razmer v Zgornji Dolini, temveč tudi in morda predvsem v obilnem izseljevanju v preteklih desetletjih, ko so Podkoren zapustili mladi ljudje, kar pa se je v poznejših desetletjih odražalo v manjši nataliteti. Saj je v desetletju 1900—1910 znašal prirodni prirastek v Podkorenu — 0,5 %. Po prvi svetovni vojni postane Podkoren imigracijsko naselje, ko prevladujejo priselitve nad izselitvami. Šele po letu 1953 se prično Korenci spet v večjem številu izseljevati, saj se je do leta 1961 izselilo 43 ljudi več, kot pa je bilo priselitev.

Preden pridemo na podrobno analizo korenških izseljencev, si pogledjmo še razmerje med moškimi in ženskimi izseljenci v posameznih desetletjih. Od leta 1869, ko nam je poznano razmerje med moškimi in ženskami, pa do leta 1961, se je iz Podkorena izselilo 162 ljudi, med katerimi je 98 ali 60,5 % moških. V letih 1869—1890 je bilo med korenškimi izseljenci 58 % (58) moških, ki prevladujejo nad izseljenkami še v naslednjem desetletju z 61,5 % (32). V času 1900 do 1910 je bilo med 33 korenškimi izseljenci kar 25 (75,8 %) žensk. Pri tem se moramo opreti na dejstvo, da so v preteklih desetletjih med korenškimi izseljenci prevladovali izključno moški, kar se je kazalo v številčni prevladi ženskega prebivalstva v Podkorenu (leta 1869 je 51,5 % žensk, 1900 — 54,8 %, 1910 samo 49,7 % žena). Številčno razmerje med moškimi in ženskami se je izravnalo šele do leta 1910. V tem se prepričljivo kažejo tendence, kako se v prvem desetletju tega stoletja ženske ne izseljujejo samo zaradi porok, temveč se tudi same zaposlujejo v nekmetijskem gospodarstvu. Nadaljnjega zmanj-

ševanja števila moškega prebivalstva nista preprečevali samo železnica in industrija, ki sta marsikateremu Korencu nudili zaslužek, temveč tudi same potrebe korenškega kmetijstva. Leta 1869 je bilo v vasi 254 moških; njihovo število se je nenehno zmanjševalo (1890: — 15 %, 1890—1900: — 13 %, 1869—1910: — 25,2 %), kar je moralo prispevati k spremembam v obdelovanju polj. Naglasiti pa moramo, da so bili v preteklih desetletjih številni Korenci na svojih domačijah samo v zimskih mesecih, vse druge mesece v letu so preživeli na sezonskem delu. To nas opozarja, da je bila v preteklem stoletju tudi v Podkorenu delovna sila številčno močno labilna, da pa je šele z razvojem industrije in drugih njej sorodnih vej nekmetijskega gospodarstva zapustila svoje domačije.

V razdobju 1910—1948 se je priselilo v Podkoren 24 prebivalcev več, kot pa se jih je izselilo. Dejstvo pa, da gredo vse te priselitve le na račun ženskega (55) in ne moškega prebivalstva, ki se je še naprej izseljevalo (11), nas opominja na poseben značaj ženskih imigracij. V desetletju 1900—1910 (tudi prejšnja desetletja niso omalovaževanja vredna) je Podkoren dal največ ženskih izseljenk. Mnoge med njimi so se zaposlile po mestih kot gospodinjske pomočnice in si kot take tudi v večini primerov niso ustvarile svojih družin. Šele na stara leta so se vrnile s prislužno pokojnino v domačo vas. Skoraj popolnoma pa se moramo v tem obdobju odreči možnostim, ki bi naj v Podkoren privabile žensko prebivalstvo, saj smo že prej ugotovili, da so tisti Korenci, ki so ostali doma, le redki dobili žene izven naselij Zgornje Doline (od 1910 do 1947 samo pet!). V letih 1910—1947 bi se smelo po naših računih zaradi ženitev Korencev priseliti v Podkoren največ 17 žensk; vsem ostalim osemnajstim je vzrok priselitve drugačen.

V petletnem obdobju 1948—1952 je bil Podkoren migracijsko naselje (+ 42 ljudi), toda že v naslednjih letih (1953—1961) se je ponovno izselilo iz vasi 29 žensk in 14 moških, kar je precej več, kot je znašal prirodni prirastek v tem času (13 moških in ena ženska); zato se je korenško prebivalstvo za 6 % zmanjšalo.

Z vsem nakazanim pa nikakor nismo mogli spoznati tokov izseljevanja in deloma tudi ne njihovih vzrokov. Če s podatki o številu izseljencev, katere smo nabrali v Podkorenu (50 p), nismo zajeli vsega izseljevanja v zadnjih sto letih, smo pa z njimi vsekakor zajeli pretežno večino tistih ekonomskih izseljencev, ki so se rodili v zadnjih 110 letih. Podatke smo zbrali za 491 Korencev. Spoznali bomo, da so bili v različnih obdobjih zelo različni motivi izseljevanja; vendar ugotavljamo, da je pri veliki večini izseljencev odločal ekonomski faktor.

Za spoznanje razlik med posameznimi izseljenci in obdobji, ko so le-ti zapuščali svoje domačije, smo razdelili po rojstnih letnicah vse emigrante v štiri skupine — generacije. Morda bi bila boljša razdelitev po obdobjih izseljevanja, vendar so nas čisto subjektivni kriteriji napotili k prvi razdelitvi (pri sleherni hiši je bilo mnogo lažje dobiti

vsaj približne podatke o rojstnih letnicah izseljencev kot pa o letu izselitve). Poleg tega ima naša razdelitev v primerjavi z drugo to prednost, da nam v sleherni generaciji ne prikaže samo osnovnih vzrokov in smeri izseljevanja, temveč nam vzporedno nakaže tudi obseg izseljevanja v posameznih generacijah. O kriterijih razdelitve izseljencev na generacije je bilo več napisanega ob primeru izseljevanja iz Dobrovelj (40, str. 63—64). V I. generacijo vključujemo izseljence, ki so bili rojeni do 1890. leta. II. generacija izseljencev je bila rojena v letih 1891 do 1910. Naslednjih dvajset let zavzemajo rojstna leta izseljencev III. generacije in v IV. skupino smo vključili izseljence, rojene po letu 1931. Zaradi različno dolgih časovnih obdobj (I. in IV. generacija ter II. in III.), ki vključujejo rojstna leta naših izseljencev, ne bomo mogli primerjati med posameznimi skupinami (generacijami) absolutne jakosti izseljevanja (preračunano na različne demografske indekse), pač pa bomo lahko spremljali spremembe v relativnem deležu izseljencev v posameznih generacijah ter tudi vzroke, ki so sprožili izselitev iz Podkorena.

V I. generacijo smo z anketo zajeli 192 Korencev, med njimi so 104 moški. 52,6 % pripadnikov te generacije je ostalo doma v Podkorenu iz različnih vzrokov: zaradi porok na kmetije je ostalo v vasi 56,8 % (59) Korencev, 10 žensk se je poročilo z nekmeti v vasi, 15 ljudi, ki so ostali v Podkorenu, je našlo zaslužek izven kmetijstva, v industriji in pri železnici, 19 Korencev, ki se niso poročili, pa je ostalo doma na kmetijah ali pa so si našli kakšno priložnostno delo. Del Korencev, ki je ostal doma, za naša razmotrivanja o izseljevanju nima nobenega večjega pomena. Zanimali nas bodo pri pregledu sprememb v poklicni sestavi, kjer je v tej le zametek kasnejšemu močnemu izseljevanju.

Manj kot polovica Korencev I. generacije (45,8 %) se je izselila ne samo v bližnjo okolico, temveč tudi daleč v svet. Med 88 izseljenci te generacije se jih je poročilo na kmetije v sosednje vasi 15,9 %, med njimi prevladujejo ženske s 24,4 % (od vseh ženskih izseljenk). 21,9 % izseljenih Korencev se je omožilo izven vasi z nekmeticami. Med izseljenci te skupine se jih je v industriji zaposlilo kar 43,2 %, v prometu in drugih službah 13,4 % ter 18,3 % v drugih nekmečkih poklicih. Podrobnejši prikaz nam pove, da so se Korenke poročile na kmetije po najbližjih sosednjih naseljih; omeniti pa moramo še štiri poroke, ki so pripeljale Korenke na kmetije v okolico Beljaka. Zaradi možnosti z nekmeti se je izselilo 9 žensk (1 na Hrvaško in 1 v Beljak). Industrija in rudarstvo sta povzročila izselitev 43,2 % (38) Korencev, od katerih jih je odšlo 11 v Severno Ameriko (večina v ZDA), 6 v Beljak, 3 v Rabelj, dva na Hrvaško, eden v Fužine itd. Med temi izseljenci najdemo tudi pet žensk (Beljak 2, Ljubljana 3). V skupini imamo še 24,4 % izseljenk, ki so odšle v mesta za gospodinske pomočnice; ne samo v Slovenijo (Ljubljana 4, Novo mesto 1, Trst 2, Radovljica 1), temveč tudi v Egipt (Kairo in Aleksandrija po ena). Šestnajst

ali 18,2% korenških izseljencev te generacije se je zaposlilo še v drugih poklicih, ki jih zgoraj nismo omenili (Zgornja Štajerska 7, Ljubljana 2, Dunaj 3 itd.).

II. generacija zajema korenške izseljence, rojene v letih 1891 do 1910. Štiriindevetdeset ali 61% Korencev te generacije je iz najrazličnejših vzrokov zapustilo Podkoren. Štirje (4,3%) so se izselili zaradi porok na kmetije (okolica Trbiža 3 in Bled 1), 30,9% (29) pa jih je odšlo iz vasi zaradi sklenjenih zakonov z nekmeti (Kranjska gora 6, Ljubljana 4, Maribor 3, Beljak in Jesenice po 3, Celje 1 itd.). Tudi v drugi generaciji je odšlo 43,6% (41) Korencev v industrijo in obrtne poklice (Jesenice 10, Maribor 3, Beljak 2, Trbiž 2, Dovje 2), med njimi je še 9 izseljencev, ki so se napotili v Severno Ameriko. 11,7% izseljencev je odšlo v mesta (Egipt 2, Ljubljana 2, Kranj, Ptuj, Virovitica po 1 itd.); to so predvsem ženske.

Za izseljenke je značilno, da se niso več v toliki meri izseljevale zaradi porok na kmetije (komaj 6%), temveč mnogo bolj zaradi porok z nekmečkim moškim prebivalstvom (56%); prav te moštve so razkropile korenške izseljenke po najrazličnejših domačih slovenskih mestnih naseljih. Komaj desetino izseljenk je privabila industrija (Beljak 2, Dunaj 1), ena se je izselila v ZDA. 14% Korenk te generacije je bilo služkinj po večjih mestih (Ljubljana 2, Egipt 2, Švica 1, Kranj 1), sedem izseljenk se je preselilo iz Podkorena še iz drugih vzrokov, ki jih zgoraj nismo navedli (Trbiž 1, Novo mesto 2, Ljubljana 1 in Žalec 3).

81,9% moških izseljencev II. generacije so pritegnili industrija in obrt ter rudarstvo v najrazličnejše slovenske predele (Jesenice 10, Maribor 3, Beljak in Trbiž po 2); še ta generacija Korencev je dala tudi 8 izseljencev v ZDA. Štirje iz II. generacije so se izselili zato, ker so bili železničarski uslužbenci, komaj omembe vreden del (2,3%) pa je zapustil naselje zaradi ženitve na kmetije.

Iz III. generacije, ki zajema 107 Korencev, rojenih v letih 1911 do 1950, se jih je izselilo 44,8% (48). Tudi pri njih je bil tok izseljevanja usmerjen v glavnem v industrijska središča, kjer je našlo zaposlitve 47,5% izseljencev te generacije. Med izseljenci ne najdemo več moških, ki bi zapustili vas zaradi ženitve na kmetijo, pa tudi med ženskami zavzemajo te izseljenke komaj 16,1% (Koroška 1, Rateče 1, Zirovnica 1, Selce-Škofja Loka 1), medtem ko je 58% žensk zapustilo Podkoren zaradi porok z nekmetijskimi delavci (Beljak in Jesenice po 3, Kranjska gora 4, Tržič 2, Novo mesto, Čakovec, Bohinjska Bistrica in Zagreb po 1), 39,6% korenških izseljencev sta priklivala industrija in obrt. To je najmočnejša skupina izseljencev, ki vključuje kar 88,2% moških in 12,9% ženskih emigrantov (Domžale, Ljubljana in Jesenice po 2, Kranj in Gorje po 1 in Gozd 3). Spoznavamo, da narašča delež izseljencev, ki so se zaposlili kot uslužbenci pri najrazličnejših ustanovah in zavodih (10,4%); med njimi je tudi 11,8% moških in 9,7% izseljenk. Za gospodinjsko pomočnico v Ljubljano

je odšla komaj 1 Korenka. Uslužbenci so se izselili še v Ljubljano (1), Beograd (2), Gozd (1) itd. Tudi ta generacija korenških prebivalcev je dala poleg zgoraj navedenih nekaj izseljencev, ki so se naselili v Avstraliji (3), Argentini (1), v Zahodni Nemčiji (2) ter v ZDA (1).

Kljub temu, da se poklicna diferenciacija v III. generaciji še ni popolnoma izoblikovala, pa spoznamo krepke spremembe tudi pri tistih ljudeh, ki so ostali še doma. Zmanjšuje se delež možitev in ženitev na kmetije (20,3 %), vedno bolj pa narašča delež v industriji, obrti in prometu zaposlenega prebivalstva (47,5 %). Med Korenci, ki so iz III. generacije ostali doma, je zaposlenih v industrijskih vejah gospodarstva kar 82,8 % in tudi delež žensk, zaposlenih v teh panogah, se je dvignil na 13,3 %.

Izseljenci IV. generacije, ki zajema Korence, rojene po letu 1930, so se podobno kot iz prejšnje, zaposlili širom po slovenski zemlji. Sedem se jih je preselilo v druge države (Kanada, ZDA in ZR Nemčija). V industriji so se zaposlili vsi moški izseljenci IV. generacije, ženske samo 5,9 %. Zato pa se je večji delež (29,4 %) Korenk zaposlil po uradih (Ljubljana 3, Kranjska gora in Rateče po 1), možitve z nekmeti pa so prav tako odtegnile Podkorenu 41,2 % (7) prebivalc.

d) Zaključki o izseljevanju

Selitve so eden izmed neposrednih činiteljev, ki vplivajo na rast števila prebivalstva. Če nam je prirodni prirastek pomagal poiskati za Podkoren migracijski saldo, ki znaša — 224 ljudi, potem nam je anketa nudila vpogled v vzroke in smeri izseljevanja. V obravnavo smo vključili 255 Korencev (116 ali 45,5 % moških), o katerih lahko podamo nekaj zaključnih misli. 24 % korenških izseljencev je našlo zaposlitev v raznih krajih z industrijo. Vendar je industrija v posameznih generacijah absorbirala zelo različne deleže korenških izseljencev (v I. generaciji 43,2 %, v II. 43,6, v III. 39,6 in v IV. 31 %), kar je bilo odvisno tudi od razvoja drugih gospodarskih panog, ki so nudile zaposlitev našim izseljencem. V industriji je našlo zaposlitev 79,2 % izseljencev in 10,8 % izseljenk. Četrtnini Korencem so bile poroke z nekmeti glavni povod, da so zapustili svojo rojstno vas. V vsem tem času imamo med moškimi izseljenci samo en primer (0,9 %), a pri ženskah je ta razlog pomembnejši, saj znaša 44,6 % in iz generacije v generacijo narašča (I. 21,9 %, II. 56 %, III. 58 % in IV. 41,2 %). Ena osmina korenških izseljencev je našla delo po uradih in ustanovah; to zaposlitev je dobilo samo 6 % moških in 18 % ženskih izseljencev (I. generacija 13,4, II. 11,7, III. 10,4 in IV. 20,0 %). Poroke na kmetije v sosednja naselja (v novejšem času najdemo tudi imena oddaljenih vasi) so pobrale Podkorenu 10,6 % ljudi. Razumljivo je, da je v tem primeru več ženskih (15,8 %) kot moških (4,3 %) izseljencev. Petnajst Korenk se je preselilo v mesta k družinam za gospodinske pomočnice (10,8 %), in tudi 9,5 % moških izseljencev si je

poiskalo izven Podkorena zaposlitev na kmetijah ali v gozdarstvu. — Spoznali smo, da se iz generacije v generacijo zmanjšuje delež v kmetijstvu zaposlenih ljudi, ki so ostali v Podkorenu; prav to pa je eden izmed pomembnih indikatorjev, ki govori o notranjih poklicnih spremembah prebivalstva, ki imajo pomembno vlogo pri njegovi nadaljnji rasti. Krepitev industrije na Jesenicah in vseh terciarnih panog, ki zaposlujejo vedno večje število prebivalcev, ter ugodna

Slika 14. Kajžarski dom »Pod bregom«, ki je bil zgrajen leta 1724

prometna povezanost dolinskih naselij s središči nekmetijskega gospodarstva, to so temelji, ki ne bodo učinkovali samo na rast števila prebivalstva, temveč bodo vplivali na korenito spremembo gospodarskega udejstvovanja Korencev. Te spremembe ne bodo mogle preprečiti izseljevanja, temveč bodo samo preusmerile tokove prebivalstvenega gibanja.

e) Izeljeniški povratniki

Poleg 255 izseljencev, ki jih je dal Podkoren v zadnjem stoletju, imamo še 55 Korencev, ki so se po krajšem ali daljšem bivanju po svetu vrnili v svoje rojstne hiše. Danes imamo v Podkorenu 279 domačinov, tj. ljudi, ki so rojeni v tem naselju, med njimi je vsak peti (19,6%), ki je bil ekonomski izseljenec (50 p). Med ženskimi izseljenci je več povratnic (22,2% od celotnega števila žensk v Podkorenu) kot med moškimi (17,4%), v čemer moramo gledati tudi različne značaje

poklicev, ki so jih naši izseljenci opravljali med svojim bivanjem izven doma. Ženske so se večinoma zaposlile kot gospodinjske pomočnice, in le redke med našimi povratnicami so bile delavke v tovarnah na Fužinah, v Tržiču itd.

Težko je spremljati vsa naselja, ki so gostila korenške izseljence. Le redki so se za stalno naselili v kraju, kamor jih je pripeljala pot. Številnejši pa so tisti, katere je vodil boj za kruhom iz tovarne v rudnik, od železarne k železnici, dokler jim naporno delo ni izželo poslednjih moči, pa so se na stara leta vrnili domov. Mnogi so že prezgodaj okusili sad tujine; ko je na novo zaživela industrijska dejavnost okrog Jesenic, jih je domovina priklicala v svoje naročje.

Največ korenških povratnikov je prišlo iz Ljubljane (8), kamor so odšli v letih med obema vojnama. V Beli peči je delalo šest Korencev (2 ženski), v Beljaku pet (4 ženske). Železničarje in njihove družine je vodila pot po številnih slovenskih naseljih: od Rateč (4) in Kranjske gore (1), od Gorice (4) do Novega mesta (1). Korenke so našle svoj kos kruha tudi na Dunaju (ena se je vrnila), v Švici (1), ter v Franciji, po prvi svetovni vojni pa še v Zagrebu (1), Šabcu (1) in še po drugih mestih Jugoslavije.

Petinpetdeset Korencev se je vrnilo v domačo vas. Mnogi izmed njih so onemogli; v jeseni svojega življenja žde pod lesenimi korenškimi strehami. Njihovi domovi so ohranili podobo izpred stoletij. Nič se ni izmenjalo na hiši; obnavljali so samo strehe in ničesar drugega. Mlajši so se s svojimi rokami in s po svetu pridobljenim znanjem vključili v stare in vendar na novo zaživele industrijske obrate. Morda bodo le-ti prinesli kaj več sprememb v fiziognomijo naselja?

f) Priseljevanje

Prebivalstvena struktura Podkorena je zanimiva še z vidika priselitev. V našem naselju nikoli niso bile ugodne razmere za zaposlitev tujcev, saj so morali še domačini v velikem številu zapuščati svoje domove. Kljub temu pa imamo v letu 1961 v Podkorenu 158 priseljencev, ki predstavljajo celo 35,8 % korenškega prebivalstva. V Podkoren se ljudje niso priseljevali samo iz dolinskih naselij, temveč so v današnji korenški prebivalstveni aglomeraciji ne samo ljudje iz številnih slovenskih naselij, pač pa tudi iz ostalih jugoslovanskih krajev; nekaj priseljencev ima rojstne kraje v nekaterih evropskih državah. Priseljenci so prišli v Podkoren iz 75 naselij in imajo v 101 kraju svoje rojstne domove. To pomeni, da se niso priseljevali v Podkoren neposredno iz svojih rojstnih krajev, temveč da so se koncentrirali v nekaterih naseljih, od koder so potem prišli v Zgornjo Savsko dolino (50 p). Zato smemo trditi, da jih v veliki večini v Podkoren ni priklicalo delo, temveč drugi razlogi, ki jih bomo skušali spoznati.

1. Prodaja hiše v Podkorenu in dedovanje domačije sta najštevilnejša vzroka, ki sta pripeljala v Podkoren 22,8 % (36) priseljencev. Zaradi tega je prišlo v vas 24,2 % žensk in 20,6 % moških priseljencev. Največ jih je prišlo iz Kranjske gore (8) in Bele peči (5), slede Rateče in Dovje-Mojstrana s tremi priseljenci, Beograd 3, Srednji vrh 2, Jesenice, Tržič, Besnica-Kranj, vsi po 2, Zagreb in Novo mesto po enega itd.

2. Stanovanjski problemi v industrijskih središčih (Jesenice) in depopulacija Zgornje Doline ter sorazmerno hitra železniška povezava zgornjesavskih naselij z Jesenicami, to so osnovni vzroki, ki so dvignili vrednost stanovanjskega fonda v Podkorenu. Razpoložljiva stanovanja so priklicala v Podkoren 19,6 % (31) priseljencev. Zaradi stanovanja je prišlo v vas celo 58,6 % moških priseljencev in le 14,5 % priseljenk. Največ jih je prišlo z Jesenic (4), iz Rateč in Kozine po trije, po dva sta se priselila iz Belce, Kranjske gore, Hrušice in Žirovnice ter po eden iz Nove Gorice, Bele peči, Litije, Banje Luke itd.

3. Poroke med nekmečkimi ljudmi so imele za posledico 29 (18,4 %) priselitev. 21 korenških delavcev in uslužbencev je dobilo neveste izven Podkorena; te so se po poroki stalno naselile v Podkorenu, 8 (12,7 %) delavcev in uslužbencev pa se je po sklenitvi zakonske zveze s Korenkami priselilo na njihove domove. Največ priseljencev te skupine imamo iz Kranjske gore (6), z Rateč (4), Dovjega-Mojstrane (3), tem sledita Ljubljana in Jesenice z dvema priseljencema, po eden pa je prišel v Podkoren iz Gorij pri Bledu, Loga pri Gozdu, Vrhovske vasi in Koprivnika, iz Strahinja ter Brda pri Kranju in iz Velesovega ter Bihača.

4. Največje korenške kmetije so privabile v vas 20 tujcev, ki so se kasneje zaposlili v drugih poklicih; marsikatero dekle, ki je prišla za služkinjo (deklo) na kmetijo, se je kasneje poročila na kmetijo v vasi, ali pa z moškim, ki se je ukvarjal z nekmečkim delom. Med moškimi je teh priseljencev sedem (11,1 %), pri ženskah pa 13 (14,5 %). Priseljenci iz te skupine so prišli iz Sela pri Trebnjem (3), Praproš Podnart (1), Naklega, Prapretnega, Visokega, Soče, Vogelj pri Kranju, iz Dovče in Jesenic, iz Sorice in Zabukovja, iz Brežic in Pšate itd.

5. Najrazličnejše službe (neagrarne) so bile glavni vzrok, ki je napatil 18 ljudi (11,4 %) v Podkoren. Priseljenci te skupine so prišli iz najrazličnejših krajev Slovenije (Studor 2, Tržič, Topovec pri Čakovcu, Bled, Srednja vas-Bohinj, Predmeja, Vrhpolje-Vipava, Šmihel pri Novem mestu itd.).

6. Poroke na korenške kmetije so pripeljale 10 tujcev v vas; med njimi je samo 1 moški, ki je prišel iz Kranjske gore. Skoraj desetina tujk je prišla v Podkoren zaradi možitev na kmetije, bile so iz Kranjske gore (2), Jesenic, Ljubljane (2) ter iz Bele peči (2), iz Dolnje vasi pri Kočevju (1) in še od drugod.

7. Ostalih 14 korenških priseljencev smo postavili v posebno skupino, ker vzrokov njihovih priselitev v Podkoren nismo mogli

vkjučiti v spredaj prikazane skupine. Ta skupina zajema 8,9 % priseljencev (Jesenice 3, Ljubljana, Rateče, Koroška, Stara vas — Brežice — 2, Bled in Mali Ločnik, vsi po enega).

Vzroki priselitve so nam v najbolj grobih potezah načrtali poklicno usmerjenost tujcev v času, ko so se naselili v Podkorenu. Vsa naselja v Zgornji Dolini so doživela v zadnjih desetletjih močne spremembe v poklicni usmerjenosti svojega prebivalstva. Zato si bomo v grobih obrisih ogledali še današnje zaposlitev korenških priseljencev. Med njimi je 39 % (62) zaposlenih v nekmetijskem gospodarstvu; pri domačinih znaša ta delež samo 27,6 %. Naglasiti pa moramo, da jih je med moškimi priseljenci celo 62,2 % zaposlenih izven kmetijstva (pri domačinih 36,1 %), pri ženskah pa le 22,6 %. Težko bi našli vsa naselja, ki so dala Podkorenu izseljence s pravkar nakazano zaposlitvijo. Največ jih je prišlo iz Rateč (12), trije z Jesenic, Hrušice in Mojstrane, dva iz Srednjega vrha in Studorja (zidarja), Poljubina, Kranjske gore, Ljubljane; še 36 naselij je dalo po enega priseljenca.

V kmetijstvu je zaposlenih 5,7 % priseljencev (11,5 % domačinov; podatki za 1961). Tudi priseljenci te skupine zaposlencev so prišli iz najrazličnejših slovenskih naselij (Kranjska gora 3, Fužine 2, Ljubno, Čentiba, Log in Bihač po 1). Med temi priseljenci je desetina takih, ki jih mora danes vzdrževati kmetijstvo. To so tisti, ki so prišli nekoč s porokami na korenške kmetije in so danes že izven aktivnega dela v kmetijstvu. Ta skupina je pomembna toliko, kolikor moremo z njo določiti nekdanji radij porok, ki so ga ustvarjale korenške kmetije.

Med priseljenci je tudi 35,4 % tistih, ki zaradi mladosti še niso aktivno vključeni v proizvodnjo. To so predvsem otroci staršev, ki so se iz najrazličnejših vzrokov preselili v Podkoren, in ki so danes zaposleni v različnih vejah gospodarstva. Navedimo samo nekaj rojstnih krajev za to skupino priseljencev: Mojstrana, Kranjska gora in Ljubljana po 3, Jesenice, Rateče, Francija po 2 ter še 41 naselij z enim priseljencem. Pri tem moramo omeniti, da so rojstni kraji teh priseljencev zelo različni in da se le redkokdaj ujemajo z rojstnimi naselji njihovih staršev. Celotni otroci iste družine, katerih rojstna leta so zelo blizu, imajo različne rojstne kraje. To nam govori o intenzivnih migracijah, ki so v povojnih letih zajele precejšen del našega prebivalstva in ki so v povezavi z drugimi potencialnimi činitelji prispevale k močnim priselitvam tudi v Podkoren.

Pregled *priseljavanja* po posameznih *obdobjih* nam pokaže vlogo naselja v dobi, ko je le-to iz kakršnih koli vzrokov privabljalo in absorbiralo ljudi iz drugih — sosednjih ali oddaljenejših naselij. Pri tem pa moramo upoštevati tudi dejstvo, da se je število priseljencev v starejših dobah do današnjih dni že zmanjšalo, bodisi zaradi preselitve, bodisi zaradi smrti. Če so bile v zadnjem času številnejše priselitve, pa ne smemo trditi, da se bo za dalj časa ohranilo razmereje med domačini in priseljenci; to je toliko manj verjetno, ker smo le malo poprej spoznali visoki delež (19,6 %) priseljencev, ki so se na-

selili v Podkorenu zaradi ugodnejših stanovanjskih razmer, kot so na Jesenicah, Hrušici itd.

1. Med današnjimi korenškimi »tujci« (priseljenci) je 8,9 % tistih, ki so se priselili v Podkoren do leta 1918. Med njimi je 11,6 % ženskih priseljencev in 4,6 % moških. Največ jih je prišlo iz Bele peči (5), dva s Koroške ter po eden iz Cerkelj pri Kranju, Loga, Ljubnega, Studorja, Bihača ter iz Ljubljane.

2. V letih med obema vojnama je prišlo v Podkoren 25,3 % današnjih priseljencev. Med njimi zavzemajo visok delež moški (31,7 %), saj se je v tem času priselilo samo 21,1 % žensk. S Srednjega vrha so prišli štirje, iz Rateč pet, trije iz Kranjske gore, po dva iz Dovjega, Jesenic, Poljubina in Praproč, ter po eden z Gorjuš, Sorice in Davče, Belce in iz Koprivnika ter Ladre pri Tolminu, iz Soče itd.

3. V letih 1941—1948 se je priselilo v Podkoren 20,9 % tujcev, med katerimi prevladujejo ženske z 22,1 %; delež moških, ki so se priselili v tem času, znaša 19,1 %. Za kratki časovni razmak niso značilne samo velike politične in družbene, temveč tudi gospodarske spremembe, ki so na svoj način formirale in pospeševale izseljevanje. V Podkoren so se priselili iz Ljubljane ter Rateč in iz Kranjske gore po trije, dva iz Stare vasi pri Novem mestu, vsi drugi pa so prišli posamič iz različnih naselij (Velesovo, Podmelec, Studor, Gotenica, Srednja vas-Bohinj itd.).

4. Po letu 1948 se je naselilo v Podkorenu 71 ali 44,9 % današnjih priseljencev. V tem času se je priselilo v Podkoren 44,4 % moških in 45,3 % ženskih priseljencev. V tem najnovejšem obdobju so dali Podkorenu največ priseljencev: Mojstrana-Dovje, Kranjska gora in Rateče po 4, Ljubljana 3, po dva Hrušica, Sv. Ana pri Trziču, Selo pri Trebnjem itd.

Iz celotnega pregleda priselitev smo spoznali moč posameznih faktorjev v različnih časovnih obdobjih (kako so na primer poroke v posameznih obdobjih imele različen učinek na število priselitev). Kakor hitro se menjujejo vzroki migracij, tako hitro rastejo tudi spremembe, ki vplivajo na strukturo (poklicno, starostno, spolno) in smeri selitev, ki so skoraj vedno nakazane tja, kjer se porajajo nove in boljše možnosti za življenje.

V najsplošnejših potezah smo spoznali obseg naselij, ki so dala Podkorenu svoje izseljence. Še v prvih dveh desetletjih našega stoletja so se tujci naseljevali v Podkoren iz bližnje okolice, ki so jo zajemale korenške poroke. Toda že v naslednjem desetletju se hitreje kot kdaj koli prej razširja obseg ozemlja, iz katerega Podkoren sprejema nove prebivalce. Med obema vojnama imamo nekaj priselitev iz Posočja; med korenškimi priseljenci iz tega časa je nekaj političnih emigrantov.

Zgornjesavska naselja so dala Podkorenu 19,6 % priseljencev (Rateče 12, Kranjska gora 10, Srednji vrh 5, Log 3 in Gozd 1); 8,2 % korenških priseljencev je prišlo iz ostalih dolinskih naselij (Dovje-Mojstrana 7, Jesenice 3, Hrušica 2 in Belca 1). Sedem ali 4,4 %

je prispevala k celokupnemu številu tujcev v Podkorenu Bela peč. Vsi ostali (107 ali 67,8 %) so prišli v Podkoren iz najrazličnejših slovenskih in tudi iz drugih jugoslovanskih naselij; zelo redka so pri tem tista naselja, ki so dala Podkorenu po dva izseljenca.

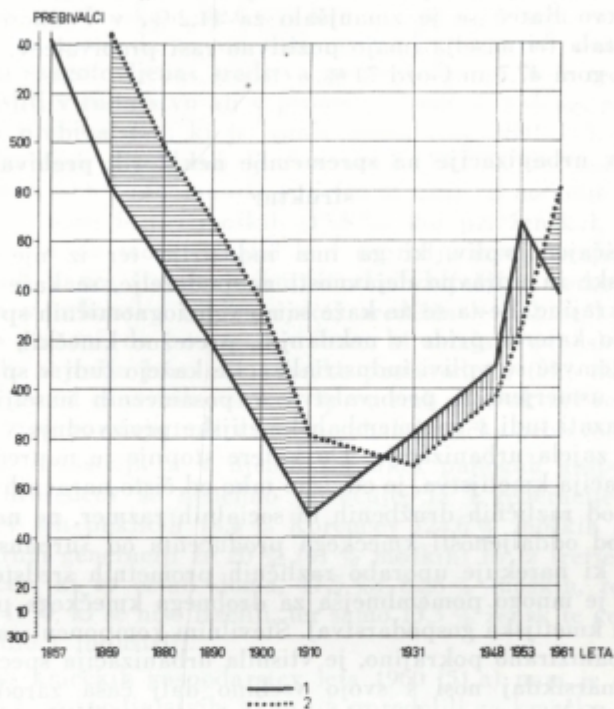
3. Rast števila prebivalstva

Selitve, ki smo jih analizirali, so bile in so še danes najmočnejši regulator rasti števila prebivalcev v posameznih naseljih. Če smo v prejšnjih odstavkih spoznali karakteristike selitev, ki so le odsev dinamike gospodarskega razvoja, pa se nismo seznanili s tistimi elementi, ki so vplivali na rast prebivalstva. Zgornja Dolina najbrž nikoli ni bila privlačna za priseljevanje večjega števila ljudi (pri tem moramo izključiti srednjeveško kolonizacijo ter dobo oglarstva in fužinarstva). Toda lega Podkorena je takšna, da je v preteklih časih, ko sta živela tovorniški promet in prevoznništvo, nudila zaposlitev in zaslužek mnogim ljudem. Z železnico, ki je otrok industrijske revolucije, se je Zgornja Dolina povezala s širšim svetom, tudi s tistimi industrijskimi predeli, katerim je primanjkovalo delovne sile. V kolikšnem obsegu je razvoj industrije na sosednjih področjih vplival na različne spremembe v strukturah prebivalstva, smo mogli deloma spoznati v prejšnjih odstavkih.

V obdobju 1817—1857 se je prebivalstvo Zgornje Doline povečalo za 27,8 %, letni prirastek je znašal okrog 0,7 % (50). Nekaj manjši je bil prirastek števila ljudi v Podkorenu, kjer znaša številčno povečanje vaščanov 24,5 % ali 0,6 % letno. Toda že v razdobju 1857—1869 se je zmanjšalo število Korencev za 11 % ali 0,9 % letno (vzroke glej v poglavju o izseljevanju na str. 358), medtem ko se je prebivalstvo Zgornje Doline zmanjšalo za 14,6 % ali 1,2 % letno. V letih 1869 do 1880, ko je že stekla železnica po Zgornji Dolini in ko je prevoznništvo propadalo, je prebivalstvo zgornjesavskih naselij stagniralo, vendar smemo upravičeno računati, da se je iz vseh teh naselij izselil ves prirodni prirastek prebivalstva, kot smo to ugotovili za Podkoren, kjer je število ljudi v tem desetletju padlo za 7 %. V Podkorenu se je zmanjšalo število prebivalcev za 33, v vsej Zgornji Dolini pa le za 16! Primanjkljaj prebivalstva je edinole v Podkorenu, iz katerega se je v letih 1869—1880 izselilo 49 vaščanov.

Vsa naslednja štetja prebivalcev po naseljih kažejo globoko zmanjševanje števila prebivalstva v Zgornji Dolini, toda močnejši je padec v številu prebivalstva v Podkorenu kot pa v celotni Zgornji Dolini. V štiridesetih letih (1869—1910) se je število ljudi v Zgornji Dolini zmanjšalo za 8,2 %; zelo različna je bila rast prebivalcev v posameznih naseljih: v Gozdu 7 %, v Srednjem vrhu — 1,2, v Ratečah — 2,6, v Kranjski gori — 6,7, v Logu — 12,7 in v Podkorenu — 27,8 %. To spet opozarja na svojstveno vlogo Podkorena, ki jo je imel v pre-

teklosti in ki mu jo je železnica odvzela. Leta 1910 ima Podkoren samo 348 ljudi; njihovo število se do leta 1931 poveča na 381 ali 9,5 %, v Zgornji Dolini pa samo za 2,8 %. Od medvojnega štetja prebivalcev pa do prvega povojnega (1931—1948) se poveča število ljudi v zgornjesavskih naseljih za 11,2 %, v Podkorenu samo za 7,2 %, toda že

Slika 15. Rast prebivalstva v Podkorenu

1. Število prebivalstva po popisih. — 2. Število prebivalstva po naravnem prirastku (črtkano polje prikazuje migracijski saldo)

v naslednjem petletnem obdobju se je število Korencev povečalo za 14,2 % (Zgornja Dolina 7 %). Po letu 1953 doživljajo naselja Zgornje Doline ponovno depopulacijo; v letih 1953 do 1962 se je zmanjšalo število ljudi za 1,5 %, v Podkorenu pa za —6,8 %; zato ima danes Podkoren enako število ljudi, kot jih je imel pred 145 leti (1817).

Posamezna zgornjesavska naselja so imela v teku stoletij različne funkcije; od njihovih jakosti v posameznih obdobjih je bila v pretežni meri odvisna rast prebivalstva. V letih 1910—1962 se je prebivalstvo Zgornje Doline povečalo za 7 %; v agrarnem Srednjem vrhu je padlo število vaščanov za 41,9 %, pa tudi v Ratečah znaša padec —8,7 %. Podkoren pa je med naselji, ki se jim je število prebivalstva

povečalo, toda v njem je bila rast najmanjša (14,2 %). Ta prirastek ne gre na račun naravnega povečanja števila ljudi (67), saj se je v tem času preselilo v Podkoren 20 ljudi več, kot jih je odšlo. V Kranjski gori znaša prirastek (1910—1962) 58 %, v Gozdu 59,7 in v Logu 25,8 %.

Od 1869 do 1962 se je število prebivalcev Zgornje Doline zmanjšalo za — 1,5. Najmočnejše nazadovanje beleži Srednji vrh — 42,6 %, prebivalstvo Rateč se je zmanjšalo za 11,2 %, v Podkorenu pa za 6,8 %. Ostala tri naselja imajo pozitivno rast prebivalcev: Log 10 %, Kranjska gora 47,7 in Gozd 71 %.

4. Vpliv urbanizacije na spremembe nekaterih prebivalstvenih struktur

Naraščajoči vpliv, ki ga ima industrija ter iz nje izvirajoče gospodarske in upravne dejavnosti na podeželje, se kaže v urbanizaciji pokrajine. Le-ta se ne kaže samo v fiziognomičnih spremembah naselij, do katerih pride v nekdanjih, pretežno kmečkih vaseh šele kasneje, temveč se vplivi industrializacije kažejo tudi v spremembah poklicne usmerjenosti prebivalstva v posameznih naseljih, kot se morejo kazati tudi v spremembah kmetijske proizvodnje v območjih, ki jih je zajela urbanizacija. Do katere stopnje je napredovala komercializacija kmetijstva, je odvisno tako od čisto naravnih činiteljev, kot tudi od različnih družbenih in socialnih razmer, ne navsezadnje pa tudi od oddaljenosti kmečkega producenta od »urbanskega«
potrošnika, ki narekuje uporabo različnih prometnih sredstev (ta oddaljenost je mnogo pomembnejša za drobnega kmečkega producenta kot pa za kmetijska gospodarstva). Številnim komponentam, ki rezultirajo urbanizirano pokrajino, je vtisnila urbanizacija specifični razvoj, ki marsikdaj nosi s svojo vsebino dalj časa zarodek novim fiziognomičnim spremembam, ki so v pokrajini najbolj vidne.

a) Spremembe v poklicni strukturi prebivalstva

V poklicni strukturi korenškega prebivalstva so bile v zadnjem desetletju velike, če ne sploh največje spremembe. Delež kmečkih ljudi je v letu 1953 znašal 24,6 %, a deset let kasneje samo še 5,3 %; to predstavlja najnižji delež kmečkega prebivalstva v naseljih Zgornje Doline (povpr. 11,7 %), pa vendar še nekaj več, kot znaša za celotno jeseniško občino, ki ima le 4,5 % kmečkega prebivalstva (50 k in 50 l). Za Podkoren so nam na razpolago uradni viri o poklicni strukturi prebivalstva samo za zadnje desetletje. Prav tako nas zanimajo te spremembe v daljšem časovnem razdobju, ker se morejo v teh spremembah kazati moči in gravitacijska območja poedinih središč. Uporabili bomo rezultate naše ankete o izseljevanju. Čeprav so podatki samo približni, nam bodo mogla razmerje med posameznimi

zaposlitvenimi panogami podati kolikor toliko verno podobo v dolgotrajnem procesu deruralizacije korenškega prebivalstva. V obravnavo bomo vključili tisti del Korencev, ki je ostal doma, medtem ko smo o izseljencih spregovorili že v prejšnjih odstavkih.

Iz I. generacije, tj. od prebivalstva, rojenega do leta 1890, se jih je poročilo po kmetijah 56,7 %. Mnogo večji je ta delež pri moških (68,5 %) kot pri ženskah (42,6 %), kar je samo po sebi razumljivo. Upoštevati moramo, da so vsi tisti moški, ki so ostali doma, imeli s kmetijami »zagotovljena« sredstva za prežvljanje in le redki so se mogli zaposliti v rudarstvu ali v prometu. Toda že v drugi generaciji korenškega prebivalstva, ki je ostala doma (roj. 1891—1910), znaša delež na kmetijah zaposlenih ljudi samo še 36,7 %; pri moških 48,2 in pri ženskah 25,8 %. Še manjši je delež iz tretje generacije (1910 do 1930): 20,3 %; nižji je pri moških (13,8 %) kot pri ženskah (26,7 %). To nam pokaže, da moški ni stal le v ospredju izseljevanja, temveč da se je tudi danes številneje kot ženska vključil z vsakodnevnim potovanjem v urbana (industrijska) središča v nekmečko gospodarstvo. To pomeni, da prevzemajo žene, ki ostajajo zaposlene samo na kmetijah, najtežja bremena kmečke proizvodnje, tako da je tudi v tem eden izmed osnovnih vzrokov sprememb v strukturi zemljiških kultur in ne navsezadnje tudi v spremembah kmečke proizvodnje.

Delež v industriji in v njenih sorodnih panogah gospodarstva zaposlenih Korencev se nenehno povečuje. Iz I. generacije je bilo zaposlenih v teh poklicih 14,4 % Korencev (24,6 % moških in 2,1 % žensk), v drugi generaciji že 20 % (41 % moških) in iz tretje generacije Korencev, ki so ostali doma, 47,5 %; 82,8 % moških, rojenih v letih 1910—1930, ki se niso izselili, ter samo 13,3 % žensk te generacije se je zaposlilo v industriji.

Že popis kmečkih gospodarstev leta 1960 (51 a) nam je pokazal, da je bilo v 57 gospodinjstvih, ki so jih opredelili za kmečka, 58 ljudi stalno zaposlenih zunaj kmetijstva in da je bilo v vasi pri kmetih 15 dekel in hlapcev. To pomeni, da so si domačini poiskali službe izven kmetijstva, del delovne sile, ki jo potrebuje kmetijstvo, pa se je priselil v vas iz pretežno agrarnih področij. Rezultati tega popisa nam prikazujejo, da se v Ratečah od časa do časa zaposli izven kmetijstva 48 ljudi; če podobnega pojava v Podkorenu nimamo, sklepamo, da se je pri stopnji današnje obdelave kmečkih površin in pri polikulturalni proizvodnji zaposlila »vsa kmetijam odvečna« delovna sila v najrazličnejših poklicih.

Spremembe v poklicni strukturi prebivalstva se zrcalijo tudi pri sklepanju porok, saj je vedno večji delež korenških nevest, ki se omožijo s Korenci, ki so doma in ki se ne prežvljajo več s kmetijstvom. Zemlja jim pomeni vedno manj, saj je skopa, pa tudi dolgotrajna snežna odeja in kratko poletje preprečujeta rentabilnost dela večjemu številu ljudi. Spremembe poklicne strukture v posameznih

generacijah so bile le odmev gospodarskega razvoja v širšem območju (Rabelj, Fužine, Mojstrana in kasneje Jesenice) ter je našel toliko večji odziv v Podkorenu, kjer je bilo izredno visoko število vaškega proletariata.

b) *Gospodinjstva*

Značaj gospodinjstev, ki so neposredno odvisna od urbanizacije, nam morejo opredeliti najrazličnejši faktorji. Nekaj izmed njih je služilo tudi Klemenčiču pri določevanju stopenj urbanizacije v kamniški okolici (19, str. 82—83). V letu 1962 je bilo v Podkorenu 152 gospodinjstev (50 m in l), ki jih moremo razdeliti v naslednje tri skupine: a) nekmečka gospodinjstva, kamor je vključenih 119 ali 78,4 % korenških gospodinjstev, b) kmečka gospodinjstva jih zajemajo 18 (11,8 %) ter c) mešana,¹ kjer je obseženih 15 (11,8 %) gospodinjstev. Prvenstveno nas bodo zanimala mešana gospodinjstva, pri katerih je najtesnejše sožitje med produkti kmečkega in industrijsko-urbanskega dela. Ta simbioza je prav močna pri srednjih in najmočnejših korenških kmetijah in je odvisna od števila članov gospodinjstva. Pri manjših kmetijah, z manjšim številom ljudi, najdemo »mešana« gospodinjstva zato, ker zemlja ne more dajati vseh za življenje potrebnih sredstev, medtem ko so velike kmetije s številčno močnimi družinami tudi sposobne dajati del svoje delovne sile industriji in urbanskim poklicem. To nam potrjuje število članov na gospodinjstvo, saj imajo samo nekmečka gospodinjstva več kot šest ljudi (2 gospod. z osmimi člani); njim podobna so »mešana« gospodinjstva (2 gospod. s sedmimi člani). V tej skupini so najpogostnejša gospodinjstva s štiri ali tremi člani. Povprečno pridejo na »mešana« gospodinjstva po 4,5 osebe.

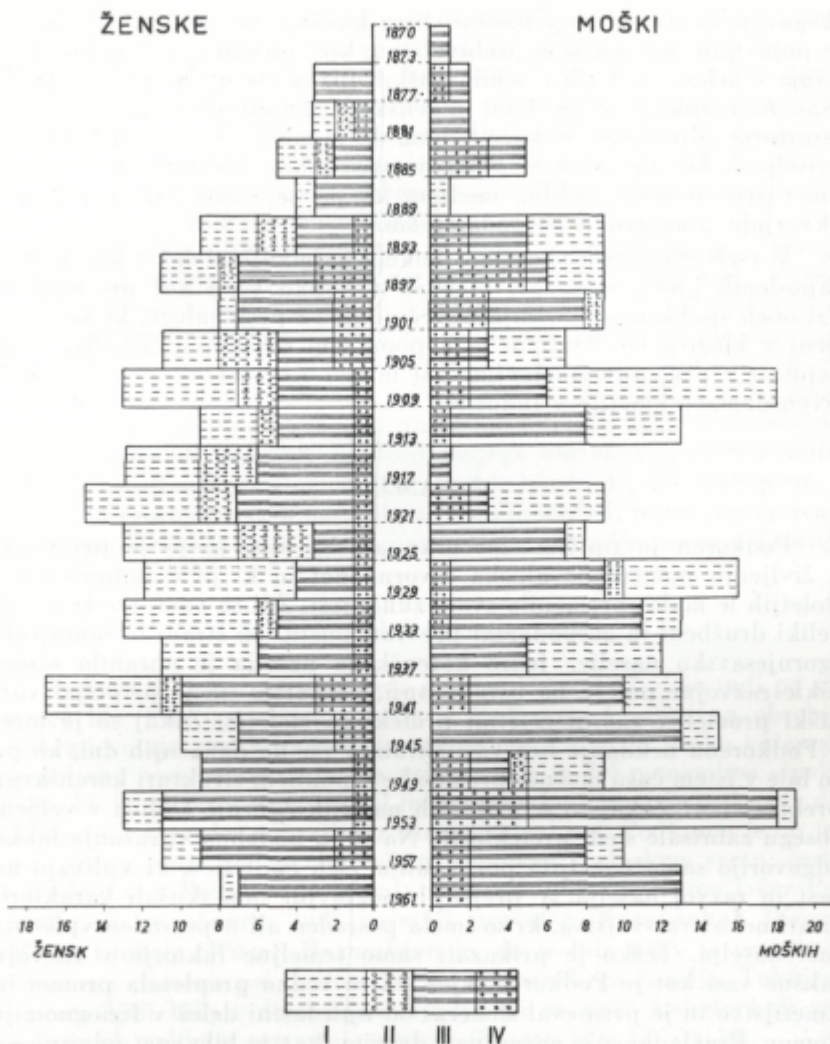
Kmečka gospodinjstva imajo po 3,5 ljudi. Najštevilnejša so kmečka gospodinjstva s tremi (27,8 %) in petimi ljudmi (22,3 %). Poudariti je treba, da imajo kmečka gospodinjstva samo 40,7 % zaposlenega prebivalstva, pri mešanih gospodinjstvih pa znaša ta delež 61,6 %.

V Podkorenu je 78,4 % nekmečkih gospodinjstev, v katera je vključenih 77,7 % Korencev, zato pride samo po 2,6 ljudi na gospodinjstvo. Nekmečka gospodinjstva dajejo 119 ali 37,8 % svojih ljudi v industrijo, obrt in v urbane poklice. V to skupino so vključena gospodinjstva upokojeencev (28 ali 23,7 %), ki imajo po 1,7 članov.

Leta 1962 je prišlo v Podkorenu 1,7 gospodinjstev na hišo, kar mu daje tudi v tem pogledu karakteristiko nekmečkega naselja. Še bolj pa to karakteristiko potrjuje povprečno število ljudi na gospodinjstvo, ki znaša 2,9 (prim. 19, str. 83—84).

¹ »Mešana gospodinjstva« so tista, kjer so delovni člani gospodinjstva kmetje in nekmetovalci.

Slika 16. Starostna struktura Korencev v juliju 1962

I. Priseljenci. — II. V Podkorenu rojeno kmečko prebivalstvo. — III. V Podkorenu rojeno neruralno prebivalstvo. — IV. Priseljenci, ki so zaposleni v kmetijstvu

c) Starostna struktura Korencev

Migracije najrazličnejših smeri so v precejšnjem obsegu vplivale na starostno strukturo korenškega prebivalstva; struktura kaže zrel stadij. Že na prvi pogled ugotovimo, da je starostna struktura žen-

skega prebivalstva »popolnejša«, brez kakšnih večjih vrzeli, kakršne se pojavljajo pri moškem prebivalstvu, kjer opažamo očitno pomanjkanje v nekaterih letih rojenih moških (prva svetovna vojna). Druga osnovna razlika med moškimi in ženskami, katero moremo razbrati iz »starostne piramide«, se kaže v tem, da je mnogo večji delež ženskih priseljenk kot pa moških. Mnogim priseljenim ženskam je še danes kmetijstvo osnovni poklic, medtem ko pa se samo trije priseljenci ukvarjajo z agrarnim gospodarstvom.

V vseh starostnih skupinah imamo najmanjši delež v kmetijstvu zaposlenih ljudi; ta je pri ženskah nekoliko večji kot pri moških. Pri obeh spolih se s starostjo povečuje delež prebivalcev, ki so zaposleni v kmetijstvu. Tudi to je v popolnem soglasju s tem, kar smo zapisali v prejšnjih poglavjih. Vsi mlajši Korenci so se že zaposlili izven domače kmetije v industriji.

C. NASELJE

Podkoren je tipična slovenska alpska vas, ki jo je priklicala k življenju pomembna alpska tovorna pot in ki je v zadnjih dveh stoletjih le malo spremenila svojo zunanost. Zdi se nam, ko da so vsi veliki družbeni in gospodarski prevrati pustili ob strani to samosvoje zgornjesavsko naselje. Jedro korenškega naselja je ohranilo samonikle razvojne poteze na tisti stopnji, do katere jih je pripeljal vozniški promet v zadnji četrtini preteklega stoletja. Zakaj se je torej v Podkorenu nekdanje lice vasi ohranilo vse do današnjih dni, ko pa so bile v istem času močne spremembe v poklicni strukturi korenškega prebivalstva? Zakaj so se v drugih naseljih Zgornje Doline v večjem obsegu zabrisale sledi preteklosti? Na ta in podobna vprašanja lahko odgovorijo samo temeljita poznavanja vseh činiteljev, ki vplivajo na rast in razvoj naselja. V prejšnjih poglavjih smo skušali karakterizirati nekatera svojstva, ki so imela posreden ali neposreden vpliv na rast naselja. Težko je prikazati samo temeljne faktorje v razvoju takšne vasi kot je Podkoren, kjer sta se vedno prepletala promet in kmetijstvo in je prispeval sleherni od njih lastni delež v fiziognomijo domov. Prevladovanje enega nad drugim, kar je bilo spet odvisno od gospodarskega razcveta številnejših dežel, je zapuščalo specifične vtise v posameznih predelih naselja, in to tembolj, ker se nam kaže tudi v florisu naselja socialno-posestna diferenciacija med posameznimi deli naselja. Prevlada kmetijstva nad cestnim prometom je vtisnila kmečkim domovom svojo podobo; prav tako je imelo tudi oživiljeno prevoznništvo mnogo večji pomen za preobrazbo kmečkega doma kot kočarske hiše, ker se je mogel močnejši kmet prej in hitreje s svojo vprežno živino vključiti v promet, medtem ko so si bajtarji in kočarji iskali zasluzka v priložnostnem delu v delavnicah, ki so bile ob velikih cestah.

Današnja podoba naselja je trenutno najvišja stopnja v procesu danega naselja. V tej stopnji se kažejo prepletanja vseh prirodnih in družbeno-ekonomskih činiteljev, ki so skozi stoletja v medsebojnem soglasju ali nasprotju klesali podobo današnjim naseljem (prim. 6, str. 320; 48, str. 163). Različna prirodna svojstva ter avtarkičnost posameznih predelov so ustvarjala različne tipe kmečkih domov in hiš. Vse tipične pokrajinske oblike in številne variante hiš in domov predstavljajo trajnejšo materialno kulturo ljudstva, v kateri je utelešeno bogastvo njihove duhovne kulture. Tesnejše sožitje Zgornje Doline s koroškimi naselji v Zgornjem Rožu in v Slovenski Ziljski dolini je prispevalo k razvoju posebne variante slovenske alpske hiše, ki se po prostranejšem tlorisu razlikuje od bohinjko-blejske hiše (52, str. 247—248; 48, str. 44). Urbanizacija, ki je s svojimi tipalkami zajela naselja Zgornje Doline, vnaša v fiziognomijo nove, mnogokrat tuje in docela nasilne oblike, ki uničujejo estetsko skladnost arhitektonike prirodnih procesov in dozdašnjega človekovega ustvarjanja. Takšne naselbinske fiziognomične neskladnosti, ki jih srečujemo v nekaterih zgornjesavskih naseljih, ne morejo najbolj pozitivno vplivati na razvoj turizma, ki se danes postavlja v ospredje razvoja Zgornje Doline (prim. 16).

1. Teritorialni razvoj naselja

V Zgornji Dolini prevladujejo gručaste vasi, ki štejejo tudi po sto in več hiš. Eno izmed teh naselij je Podkoren, ki stoji na obrobju velikega vršaja pod karavanškimi prevalom Koren in preko katerega je speljana pomembna cesta. Ta velika cesta je del pomembne alpske ceste, ki je povezovala preko Ljubljanske kotline primorske in dinarske ter panonske pokrajine z osrednjealpskimi. Podkoren je ob tej cesti prvo naselje pod prvim večjim vzponom v alpskem svetu; cesta iz Ljubljane v Beljak si je izbrala najkrajšo pot čez Koren (»čez Poljano«), ki je obenem tudi najnižji preval v Karavankah (Koren 1073 m, Ljubelj 1370 m). Razumljivo je, da je bila prav ta cesta poglobitvega pomena pri teritorialni rasti korenškega naselja. Tukaj so si postavljali hiše z domačijami ljudje, ki so našli kakršnokoli zaposlitev ob velikem cestnem prometu (31, str. 149; 12, str. 32).

Tloris naselja iz leta 1827 nam kaže, da moramo v glavnem ločiti: 1. gruntarski del vasi, katerega domovi stojijo na robu desne terasne police; ta je samo zahodni del korenškega vršaja in sta jo v preteklosti izoblikovala Suhelj in Krotnjek, ki še danes teče po uravnani (regulirani) strugi »Pod bregom«. 2. Bajtarski in kočarski del Podkorena, ki ima domove naravnost »zgnetenene« na dnu nekdanje širše hudourniške struge Krotnjeka. Ta del naselja imenujejo »Pod bregom«. Brez kakršnihkoli argumentov trdi Volc, da je naselje »Pod

¹ Tudi v Kranjski gori je del kajžarskih domov »Pod bregom«.

bregom« najstarejši del vasi (47, str. 12). Če so se nam v tem delu naselja ohranile najstarejše korenške hiše (mnoge iz leta 1722) in gospodarska poslopja, v katerih je najpogosteje oboje združeno v enotni dom pod skupno streho, se še ne moremo sprijazniti z gornjo mislijo. Upoštevati moramo ekonomski položaj vaščanov »Pod bregom«, ki je bil vedno, če že ne osnovni, pa vsaj pglavitni pogoj za rast oziroma obnovo doma. Pri tej misli se nam poraja dvojje vprašanj:

Slika 17. Pogled na gruntarski del Podkorena, katerega domovi so se naselili ob levi strani ceste, ki se vzpenja proti Korenu

Ali so prvi prebivalci Podkorena naselili vas iz kmetijskih vzrokov ali pa morda zaradi prometnega udejstvovanja? In drugič: Ali so morda trdnejše kmetije prestavile selišča svojih domov iz »Pod brega«, kjer je Krotnjek večkrat tudi poplavljal in prizadeval precejšnje gmotne škode? Zdi se mi, da moramo tudi ob tem primeru upoštevati že znana dognanja o razvoju kajžarstva na Slovenskem. Ta razred vaških revežev se je povsod naselil na obrobje starejšega dela naselja, tako da so njihovi domovi nastajali na manj ugodnem prostoru. Vendar bodo mogla šele natančnejša raziskovanja kolonizacijske zgodovine podati jasnejšo podobo in odgovoriti na zastavljena vprašanja.

Drugi strnjeni zazidani del Podkorena je bil ob sotočju Krotnjeka in Suhlja s Savo. Naglasiti pa moramo, da je ta del Podkorena doživel v drugi polovici 19. stoletja nekatere spremembe. Ko so gradili železniško progo, so porušili štiri domove.

Floris socialno-posesetne strukture naselja nam more pomagati pri delni rekonstrukciji fiziognomije vasi iz leta 1827. Prav tako nam pri tem koristno služijo mape franciscejskega katastra, ki nam pokažejo, da so bile leta 1827 vse hiše gruntarjev, ki stoje ob levi strani ceste na Koren, zidane in da samo tri gospodarska poslopja niso bila lesena. (Zidanih gospodarskih poslopij ima Razinger dvojje; gospodarsko poslopje pri današnji hišni številki 2.) V spodnjem delu naselja — to je

Slika 18. Osrednji vaški prostor v Podkorenu, kjer je bilo v preteklih desetletjih »Na gorici«
tudi korito za vodo. Danes je »Na gorici«
pomembno razpotje cest, ki peljejo v Kanalsko dolino, na Koroško ter v Radovljiško kotlino

tisti del ob sotočju Krotnjeka s Savo — so bile tri zidane hiše z enim gospodarskim poslopjem.

Pomembne spremembe v zadnjih 135 letih so močno vplivale na spremembo zazidalnega površja. Pri tem moramo ločiti dvojje obdobje: 1. Do prve svetovne vojne, ko je nastalo le nekaj domov izven sklenjenega zazidalnega območja (hiša s hišno št. 1 je bila zgrajena 1856, mnogo kasneje je bila postavljena hiša ob cesti proti Ratečam, dva domova sta nastala ob glavni cesti — glej sl. 7). 2. V drugem obdobju v letih po prvi svetovni vojni, nastanejo v Podkorenu nova selišča, daleč izven sklenjenega zazidalnega površja. Gradnje v tem razdobju moramo razdeliti v tri podskupine: a) Po letu 1930 dobi Podkoren ob poti, ki vodi proti železniški postaji, štiri nove hiše, ki s svojo zuna-

njostjo poudarjajo pripadnost nekmečkim lastnikom; z njimi se je pokazala na južnem obrobju naselja nova fiziognomija. b) Nekaj let kasneje so Zagrebčani in Beograjčani zgradili počitniške hišice (1935 do 1937), ki so našle stavbišča nad železniško postajo ob hudourniškem potoku, ki zbira vode iz Vitranca, ter ob Suhlju. c) To razdobje zajema gradnje po letu 1945, ko domačini, zaposleni izven kmetijstva, gradijo nove hiše ali ob železniški postaji ali pa na zahodnem delu naselja, sredi sadovnjakov; enako je tudi v spodnjem delu Podkorena ob Suhlju pred leti zrasla nova hišica.

V zadnjih sto letih se je močno spremenila socialno-posestna struktura naselja, ki pa kljub temu ni dala resnejših sprememb zunanji podobi naselja. Vendar spoznavamo, da so različni gospodarski faktorji pomagali pri razredčenju domov in posestnikov »Pod bregom«, kjer so nekaj domov obubožanih posestnikov že porušili; prav tako so še vedno močnejše težnje po izseljevanju iz kajžarskega predela v druge dele vasi.

V tlorisu Podkorena zavzema vidno mesto osrednji vaški prostor: »Na gorici«.² V Podkorenu »Na gorici« ni samo lipa, pod katero so se v preteklosti zbirali vaščani, temveč je bilo »Na gorici« tudi korito za vodo, dokler le-te niso napeljali po hišah (po prvi svetovni vojni). Na korenški »Gorici« ni samo križišče vaških poti, temveč tudi obeh cest, saj se tukaj rateška cesta pridruži korenški.

2. Zunanja podoba naselja

V posameznih predelih (četrtih) naselja in v njihovih zgradbah se kažejo posebnosti, ki so izraz procesov medsebojnega prepletanja številnih činiteljev. Ponujajo se nam vprašanja, zakaj so se v Podkorenu v tolikem obsegu ohranile več kot dvesto let stare hiše z gospodarskimi poslopji (iz leta 1722), ki niso doživele večjih zunanjih sprememb? Zunanji videz naselja je samo posredna oblika pojavov, v katerih se manifestirajo vzročne vzajemnosti procesov, ki oblikujejo vsebino »kulturni« pokrajini. S prejšnjimi analizami smo hoteli prikazati podrobnosti v razvoju posameznih činiteljev, ki v tej ali drugi dejavnosti (obliki) vplivajo na »dokončno« vsebinsko podobo pokrajine. Poreklo prebivalcev in njihova večstoletna navezanost na onstran Karavank ležeča naselja ter urbana središča, veliko število majhnih zemljiških lastnikov (bajtarjev) je sprožilo izseljevanje Korencev, ki so se v večjem ali manjšem številu vrnili na svoje rojstne domove šele na stara leta; hitra urbanizacija Doline in že tudi turistično gospodarstvo sta prispevala k spremembam poklicne strukture prebivalstva; prav tako velika prometna cesta, ki je bila v preteklosti pomembnejša od današnje — to so nekatera osnovna vodila v razvoju Podkorena.

² Tudi Ratečani in Borovci imenujejo svoj osrednji vaški prostor »Na gorici«; imel je podobno funkcijo kot korenški.

Pri vsem tem ne smemo pozabiti naravnih elementarnih nezgod (povodnji, snežni in zemeljski plazovi v hribovskem svetu, požari itd.), ki s svoje strani prispevajo močan delež k rasti in razvoju (spremembam) naselja ali njegovih sestavnih delov. Niso nam še dovolj poznani procesi in vplivi družbenega razvoja v posameznih zgornjesavskih naseljih, da bi mogli spoznati med njimi razlike in njihov delež v razvoju vaških arhitektonskih podob. Podkoren se je dlje kot

Slika 19. Kmečki dom ob cesti, ki pelje v Rateče

katerokoli drugo naselje v Dolini »izmikale« spremembam svoje zunanje podobe. K temu je največ prispevalo dejstvo, da v Podkorenu niso bili tako pogostni in obsežni požari kot v drugih dolinskih naseljih. Leta 1905 je požar v dveh urah uničil več kot 46 rateških hiš in gospodarskih poslopij. Hiše so obnovili ter jih pokrili s cementnimi strešniki (25, str. 125). Tudi v Podkorenu smo zasledili dva večja požara. Okrog leta 1822 je požar upepelil pet domov v jugozahodnem delu vasi (ustno izročilo), kar nam bodo potrdile tudi letnice zgrajenih stavb v tem delu Podkorena. Drugi večji požar je bil leta 1929; ta je v srednjem — gruntarskem predelu Podkorena uničil pet gospodarskih poslopij in tri hiše, ki so dobile še istega leta po obnovi cementne strešnike. Kolikor smo se mogli natančneje seznaniti s starostjo korenških zgradb, moremo na podlagi tega ugotoviti štiri starostne plasti korenških stavb. Do leta 1830 je bilo postavljenih 31,7 % (45) današnjih korenških poslopij. Iz let 1831—1910 imamo v Podkorenu 23,9 %

stavb. Obdobje od 1911 do 1945 je dalo naselju 31,0 % stavb in po letu 1945 so Korenci postavili 19 ali 13,4 % zgradb.

Pri številnih hišah »Pod bregom« najdemo letnice 1722 do 1724. Slabe ekonomske razmere lastnikov teh domov in še vsi drugi že prej naštetih vzroki so prispevali, da se ti domovi v vseh dvesto letih niso spremenili. Prav v njih moramo tudi iskati elemente stare alpske hiše. Tudi požar leta 1822 je vtisnil obnovljenim hišam in gospodarskim poslopjem pečat dobe, ko so bile le-te obnovljene. Zato tudi v njih gledamo stopnjo gradbenega razvoja zgornjedolinske hiše. Na začetku preteklega stoletja so zgradili v spodnjem delu Podkorena hiši, v katerih so močno poudarjeni tuji elementi. Obe sta enonadstropni in zidani, brez lesenega hodnika, ki pa se je ohranil pri številnih drugih zidanih enonadstropnih kmečkih hišah.

Čas po prvi svetovni vojni je prinesel Podkorenu nove oblike stavb, ki so izraz lastnikovega novega nekmečkega gospodarskega udejstvovanja in rezultat sožitja s širšim svetom, obenem pa tako tuj in nasilen gradbeni element, da se ne more vživeti s starejšimi korenškimi stavbami v harmonično celovitost.

Že več desetletij so očitne razlike v zunanji podobi bajtarskih ter kmečkih hiš in domov. Hiše močnejših korenških kmetov so večinoma zgrajene iz kamna in opeke, pa tudi »dile« s streh so se umaknile cementnim strešnikom. Bajtarske hiše v stoletju in več na zunaj niso doživele nobenih večjih sprememb. Prav zato se pojavljajo tem večja nasprotja tam, kjer v zadnjih treh desetletjih zamenjujejo stare in lesene, več kot dvesto let stare hiše z novimi, z opeko zidanimi. Najbolj kričoč primer urbanizacije korenških hiš se nam pokaže ob pogledu na domove »Pod bregom«, kjer izstopajo redke, toda tembolj v oči bodeče strehe z rdečo opeko. Zdi se mi, da so korenški bajtarski domovi »Pod bregom« tako tipičen del Podkorena, kakršnega ne najdemo tako pogosto v našem alpskem svetu, in bi ga bilo potrebno zaščititi pred »modernimi«, sodobnimi stavbami, ki vedno številneje prodirajo »Pod breg«, kjer se neorgansko vključujejo v stari ambient. Ne samo to. Ves Podkoren v vsem nekdanjem obsegu, z vsemi svojimi nasprotji, ki so se ohranila v njegovi fiziognomiji vse do današnjih dni, zasluži vso pozornost in skrb ter vso materialno pomoč naše vsedržavne skupnosti, da bi mogel ohraniti vsaj del tistega zunanjeja mika; saj ta mik ni nič drugega, kot samo izraz številnih notranjih nasprotij v življenju več korenških generacij. Podkoren je kulturni spomenik materialne in duhovne kulture slovenskega človeka, ki si je poiskal v alpskem svetu svoj prostor pod soncem.

Pri vsem tem se vprašamo, zakaj rušijo »Pod bregom« stare domove in zakaj presajajo v Podkoren nekatere stavbe s tujimi elementi? Spomnimo se samo novega gasilskega doma ob starem! Že stari dom ima nekaj tujega, kar mu ne daje pravice do korenške lastnine, kaj pa šele novi z enokapno streho in s kvadratastim stolpom! Videti je, kot da bi bili dve geometrijski telesi nasilno združeni

v funkcijsko celoto, ki pa ne more biti sestavni del korenškega naselja, ki naj mu služi. Ali ne bi bilo slehernemu novemu objektu prijetneje, da se prilagodi novemu »bivališču«? To je še toliko bolj potrebno, ker so takšne in podobne stavbene objekte porajale same potrebe posameznih naselij; zato je tudi naša dolžnost, da jim dajemo in vračamo samo tisto, kar je njihovega; samo tedaj bodo mogli živeti novi objekti enakopravno s starimi in domačimi.

Slika 20. Tam, kjer se Krotnjek pridruži Savi, je bil najugodnejši položaj za izrabo vodne sile

V Podkorenu se je skozi stoletja še najbolj ohranila podedovana podoba domov. Tu prevladuje posebna varianta alpske hiše, kakršne srečamo v Slovenski Ziljski dolini ter v Zgornjem Rožu (32, str. 247). Tipične alpske hišice so se ohranile samo še »Pod bregom«; manjše so in z gospodarskim poslopjem združene pod eno streho. S tem smo samo naznačili najbolj splošno karakteristiko zgornjesavske hiše, a imamo še nešteto posebnosti, ki so lastne posameznim skupinam hiš. Kmečke hiše so zidane, pokrite s cementno opeko in le redkokje vidimo še z »dilami« pokrito streho kmečke hiše. Pri zidanih hišah se je leseni hodnik, ki je obkrožal hišo z več strani, popolnoma umaknil ali pa se je še ohranil na konceh pod streho. Vse starejše hiše, ki niso bile temeljiteje prenovljene, imajo v zgornjem delu lično zaokrožen portal glavnih vhodnih vrat; podobnega najdemo še v Kranjski gori ter v Gozdu.

Druga značilnost gornjesavske hiše se kaže v tem, da je že na zunaj precej bogata z ornamenti. Pozornost zbuja številni hodniki (»ganki«) z izredno domiselno izrezanimi figurami, česar pri bovškem tipu alpske hiše ne najdemo več (37, str. 255). Prav tako je opremljena z bogatimi ornamenti notranjost hiše. Črno kuhinjo z odprtim ognjiščem so prenovili v belo s štedilnikom. Le v malokateri hiši se je

Slika 21. Značilna korenška hiša, ki jo odlikuje še portalni lok nad vhodom

ohranil strop z značilno izrezljanim »tramom« in »dilami«, kjer je zapisana tudi rojstna letnica hiše.

Zgornjedoliniski tip alpske hiše je navadno enonadstropen, kar je odvisno tudi od materialnih osnov domačije. Pri manjših korenških posestnikih »Pod bregom« najdemo v pritličju tudi hlev za živino, ki je zidan iz kamna, in zgoraj leseno nadstropje s hodnikom; v njem je stanovanjski del kajžarja. Pri kmetijah, kjer se je še do danes ohranila alpska hiša, imajo v pritličnem delu hiše stanovanjske prostore (»pozemje«), v lesenem nadstropju, ki je mnogokrat samo z deskami opaženo, pa so razne shrambe in kašče. Nekatere bogatejše hiše imajo tudi sobe v lesenem nadstropju (18, str. 35, 52).

Če se ozremo na starost hiš v Podkorenu, potem nam bo še bolj razumljiva njihova zunanost. Do leta 1850 je bilo v Podkorenu zgrajenih 30,4 % današnjih hiš. V letih 1851 do 1910 je bilo sezidanih 20,9 % današnjih korenških hiš. Iz obdobja, ki smo ga omejili z leti 1911 do 1945, imamo v Podkorenu 30,5 % ter iz povojnih let 18,1 %

hiš, kar je nedvomno visok odstotek. Poudarimo pa lahko, da zavzema zidava hiš v povojnih letih kar 68,4 % vseh objektov, ki so bili postavljeni v Podkorenu.

Število hiš in število ljudi na hišo (50)

	1817	1857	1869	1890	1900	1910	1931	1948	1953 ¹	1962 ¹
Hiše	76	78	78	78	79	80	86	88	106	101
Število ljudi na hišo	5,7	6,9	6,2	5,4	4,9	4,4	4,4	5,6	?	4,9

V letih 1817 do 1962 se je število hiš povečalo za 33 %. Rast števila hiš je bila najmočnejša v letih 1945—1962, saj se je povečala za 14,8 %. Zelo neenakomerno se je menjavalo število ljudi na hišo, kar je bila posledica rasti števila prebivalstva. Leta 1857 je prišlo na hišo že skoraj sedem ljudi, leta 1910 pa že samo 4,35.

Tudi stara korenška cesta je priklicala v naselje nekatere samo prometu namenjene stavbe. To je bila kovačnica ob Krotnjeku, pri kateri se je ohranila do današnjega dne »preša za vola«, kamor so pri kovanju vkljeni vola. V spodnjem delu naselja, kjer cesta prečka Savo, je nastala velika, zidana in enonadstropna hiša, kjer je bila mitnica. Tudi Razingerjev dom v Podkorenu vzbuja posebno pozornost; to je velika enonadstropna zidana hiša z dvema gospodarskima poslopjema in širokim dvoriščem, kjer je bila več desetletij poštna postaja.

Na nižji stopnji razvoja kot hiša je ostalo osrednje gospodarsko poslopje. Tudi pri tistih najmočnejših kmetijah, ki imajo popolnoma zidane hiše, najdemo napol lesena gospodarska poslopja. Le spodnji, temeljni del, v katerem je živina, je zidan, zgornji del pa je navadno čisto lesen. Pri številnih gospodarskih poslopih pelje na skedenj preko mostu cesta, po kateri zvozijo vso krmo in žita, v zimskem času pa imajo na skednju spravljeno poljedelsko orodje.

V Podkorenu je 40 samostojnih gospodarskih poslopij. Največ se nam jih je ohranilo iz dobe pred 1830. letom (35 %), iz naslednjega obdobja (1831—1919) imamo 27,5 % gospodarskih poslopij; med obema vojnama je bilo zgrajenih 10 gospodarskih poslopij in po letu 1945 12,5 %.

Pri trinajstih korenških posestnikih imamo primere, kjer sta hiša in gospodarsko poslopje (hlev) združena pod eno streho v skupni dom. Te domove najdemo skoraj samo »Pod bregom«. Do leta 1830 je bilo postavljenih 61,5 % teh domov in le ostalih pet so zgradili do 1910.

Poudariti pa moramo še nekatere bistvene lastnosti, ki so se pojavljale pri obnovi korenških domov. V vseh časih, ko spremljamo razvoj korenškega naselja, so Korenci obnavljali in preurejali svoje domačije. Le redkokdaj pa so zgradili hišo ali gospodarsko poslopje na novo. Veliko pogosteje so se nove oblike, ki so prišle s prenovitvijo

¹ Preračunano samo na število stalno poseljenih hiš.

ali obnovitvijo hiše (povečana okna, nova vhodna vrata, streha, nadzidava prvega nadstropja itd.), samo vraščale v staro podobo doma. To v glavnem pomeni, da v večini primerov slabe materialne možnosti niso dovoljevale nove hiše ali gospodarskega poslopja.

Nove elemente so vnašali v korenško hišo tudi tisti zidarji in tesarji, ki so gradili korenške domove (podobnosti lahko najdemo tudi

Slika 22. Med kmečkimi hišami ob cesti na Poljano je tudi Grilčeva, ki s svojo nenavadno strešno fasado opozarja nase

v drugih naseljih). Do prve svetovne vojne so večkrat prišli v Podkoren zidarji s svojimi družinami iz Italije, kamor so se vrnilo šele v pozni jeseni. Italijani so kuhali tudi apno »v Kamnju« (med Podkorenom in Ratečami v bližini Zelencev).

Kje so bili torej, na kratko, tisti osnovni vzroki, ki so v teku stoletja in več preprečevali menjavanje podobe korenškega doma? Neugodna socialno-posestna struktura Podkorena je prisilila številne mlade Korence, da so zapustili svoje domove. Mnogi so se za vedno izselili, drugi so hodili na različna sezonska dela, prenekateri se je šele na stara leta vrnil v Podkoren. V vsem tem se zrcalijo vsaj nekateri bistveni vzroki, ki so preprečevali razvoj korenškega doma. Zakaj zaslužek sezonskega delavca je komaj zadostoval ohranitvi golega življenja; vsi tisti ekonomski izseljenci, ki so se šele na stara leta vrnil v svoj rodni kraj, tudi niso bili več sposobni s svojimi materialnimi prihranki vplivati na razvoj starih in lesenih domov.

D. SOZITJE S TRŽNIMI IN INDUSTRIJSKIMI NASELJI

Več stoletij so živeli Korenci od zemlje in prometa. Naraščalo je število vaščanov in nenavadno hitro se je množila vaška revščina, ki je domovala »Pod bregom«. Vaškim revežem je nenehoma primanjkovalo sredstev za življenje. Maloštevilna velika posest, ki je bila že skozi stoletja omejena s skromnimi njivskimi parcelami, ni bila

Slika 25. Redki domovi so se prislonili na pobočje Mucne gore

zmožna nuditi zaslužka večjemu številu korenških bajtarjev. Promet je mogel le tu in tam še občasno zaposliti kakšnega Korenca, ki je bil trdneje navezan na košček skozi stoletja podedovane zemlje.

Vsi tisti, ki niso našli zaslužka doma, so se napatili na sezonska opravila. Pot za delom jih je vodila po širnih deželah avstroogrške krone. Pomlad, poletje in jesen, ko je bilo tudi na njihovih njivah največ dela, so prebili na tujem. S prihranjenimi zaslužki so se na zimo vračali domov. Tam so spet komaj čakali pomladi, ki jim je leto za letom odpirala vrata v širni svet.

Korenci in tudi drugi prebivalci Zgornje Doline so bili do 1918, ko je stekla po Karavankah državna meja, tesno naslonjeni na koroško stran. Beljak, to je bilo trgovsko središče Zgornji Dolini. Do konca prve svetovne vojne je bil Beljak trg za vse kmetijske pridelke in izdelke zgornjesavskih kmetij. Tu so Dolinci kupovali najpotrebnejše. V Beljaku so se srečavali prekupčevalci živine in sklepali

pogodbe. V beljaški okolici so živeli dolinski otroci po kmetijah, kjer so se več mesecev »privajali« nemškemu jeziku; koroški otroci pa so prihajali k dolinskim kmetom, pri katerih so utrjevali slovenski jezik.

Podkoren je tesno živel s koroškimi kmetijami. Uvajanju novih poljedelskih orodij in strojev v kmetijstvu na rožanskih kmetijah je sledil Podkoren. V začetku dvajsetega stoletja so Korenci dobili iz Beljaka mlatilnico na ročni pogon; njej sledi samo nekaj let kasneje vitel, ki je drugi pomembnejši stroj v kmetijstvu. Tudi železni plug, ki je v začetku našega stoletja začel zamenjavati napol lesenega, je v Podkoren prišel iz beljaških trgovin. Skratka, Podkoren in sosednje vasi v Zgornji Dolini so živele s Koroško in njenimi tržnimi naselji (Beljak in Podklošter).

V preteklosti so sejmi z vso pomembnostjo izražali gravitacijska območja posameznih tržnih naselij. Pri tem moramo upoštevati tudi število sejmov in značaj sejmarskih dni v letu: Ali so bili namenjeni zgolj prodaji kmetijskih pridelkov in izdelkov, oziroma njihovi medsebojni menjavi, ali pa so bili v večjem delu namenjeni prodaji obrtniških in industrijskih izdelkov. Ta dva osnovna tipa sejmov sta se v veliki večini prepletala, kar je imelo za posledico tudi večji izkupiček in številnejši obisk iz širšega območja.

Za Korenca so bili zelo pomembni sejmi po bližnjih koroških mestnih in tržnih naseljih: Beljak, Podklošter; udeležbe niso zemarili tudi na trbiškem sejmu (29. junija). Največ živine so prodali na beljaškem in kloštrskem sejmu, mnogo manj v Trbižu ter v Kranjski gori. Na beljaški sejmu so šli Korenci že dan poprej in le redkokdaj sredi noči, saj bi se živina na tej naporni poti preveč utrudila in izgubila na vrednosti. Na spomladanskih živinskih sejmih so Korenci nakupili jalovo živino. Preko poletja so jo dali na planino za Prisankom na pašo. Na prvem jesenskem živinskem sejmu v Beljaku (10. avgusta) pa so z njo nastopili kot z lepo rejeno govejo živino. Na teh sejmih so se Korenci srečavali s tirolskimi živinskimi prekupčevalci, ki so mnogokrat prišli v Podkoren, kjer so nakupili živino. To živino pa so morali Korenci prignati na železniško postajo v Trbiž, kjer so jo naložili na vagone. Na jesenski borovski sejmu so prignali Bovčani in Trentarji svoje črede ovac in koz. Kadar je bila letina dobra, so jih Dolinci mnogo pokupili in jih že preko zime preprodali Tirolcem; ti pa so prišli ponje šele na pomlad, preden so odgnali živino na planine.

To nam razkrije dvojne pomembnih svojstev Korencev: 1. Planine so jim omogočile v poletnih mesecih prehraniti večje število goveje živine, kot so je sicer imeli. Število goved je bilo močno odvisno od donosnosti travnikov in senožeti, ki so skozi dolge zimske mesece zagotavljali vsaj minimalno prehrano govedu. 2. Jesenski nakup trentarskih ter bovških ovac in koz, ki so jih prehranili preko zime in jih spomladi velik del prodali Tirolcem. Drobnico, ki je v prehrani

skromnejša od goveda, so v slabih letinah hranili tudi z »vejki«, medtem ko so »vejki« na Dovjem služili tudi prehrani za goved (deloma še danes).

Korenci so svojo živino prodajali na različnih in številnih sejmih, a vsakdanje potrebščine za dom in družino so kupovali skoraj samo v Beljaku.

Industrija, ki se je razvila v Beli peči, in rabeljsko rudarstvo sta s svojimi silnicami vplivala na Podkoren. Tisti redki Korenci, ki so hodili k rudarjem v Rabelj, so se konec tedna vračali na svoje domove, medtem ko so mnogi delavci in delavke fužinske tovarne vsak dan hodili iz Podkorena v Belo peč in se zvečer vračali na svoje domove. Tudi to ekonomsko sožitje Podkorena z zahodnim sosedstvom je pretrgala nova državna meja po prvi svetovni vojni.

Železnica, ki je v sedemdesetih letih preteklega stoletja povezala dolinska naselja s širšim svetom, je prinesla nove oblike sožitja ljudi korenških kmetij s širšim svetom. Če je v prvih letih nudila samo zaposlitev majhnemu številu ljudi, je v kasnejših časih prispevala pomemben delež k spremembam korenške poklicne strukture. In končno dolinske železnice ne smemo podcenjevati niti danes, ko je najpomembnejše prevozno sredstvo velikemu številu dnevno potujoče delovne sile. Železnica je omogočila številnim Korencem zaposlitev v tovarni.¹ Politično-teritorialne spremembe so korenito spremenile gravitacijo zgornjedolinskih naselij, ki jih je dotlej najmočneje pritegoval Beljak. Nakazane spremembe po prvi svetovni vojni in hitra rast jeseniške železarne so pritegnile zgornjesavska naselja k Jesenicam, kamor danes upravno-teritorialno in gospodarsko gravitirajo. Naraščajoči maloobmejni promet ponovno obuja v Podkorenu tradicionalne vezi z Beljakom, toda upoštevati moramo, da ju loče državna meja in tudi poklicna struktura korenškega prebivalstva se je od takrat silno spremenila; prav to pa spet navezuje celotno Zgornjo Dolino na Jesenice, ki so postale s svojimi upravniimi, predvsem pa z gospodarskimi funkcijami močno gravitacijsko središče Vzhodnih Julijskih Alp (13, str. 116).

Priznati pa moramo, da so vsaj nekatera naselja Zgornje Doline živela še v današnji čas z močnimi znaki materialne kulture iz preteklosti, ki je spominjala na avtarkijo. Spomnimo se samo oblik lesenega pluga, ki so ga do nedavnega uporabljali na Srednjem vrhu ter v Podkorenu (41). Do zadnje svetovne vojne smo mogli v Podkorenu srečati stare kmečke očance, ki so bili še oblečeni v doma narejenem blagu (»ras« — raševina). Če so bili ti posamezniki pred dvema desetletjema prava redkost, pa moramo povedati, da je imela v prvih desetletjih našega stoletja velika večina korenškega prebivalstva vse obleke izdelane iz domačega blaga. Perilo in poletne obleke so bile narejene iz doma pridelanega in spredenega ter stkanega »prta«.

¹ Korenci imenujejo jeseniško železarno kratkoma: »tovarna«.

zimski obleka pa je bila iz »rasa«. Lan in volno so predle Korenke doma po hišah v zimskih mesecih. Tkalcev v Podkorenu ni bilo, pač pa so bili v Ratečah ter na Srednjem vrhu. Le malokdaj so barvali »rasa« v Ratečah, zato so ga nosili v Trbiž ali v Begunje. V Ratečah so se še do danes ohranile lesene cokle, ki jih uporabljajo le še za hlev, medtem ko so bile v preteklosti vsakodnevno obuvalo v zimskih in poletnih dneh (prim. 25, str. 125).

Slika 24. Žerjavova hiša pod Mucno goro ob Krotnjeku je do danes obdržala številne elemente iz preteklosti

V današnjih razmerah postaja Zgornja Dolina vedno pomembnejša v turističnem prometu in posamezna naselja dobivajo nove funkcije. Mnogo se je spremenilo od tistih časov, ko je Dolina samo dajala svetu svoje najboljše ljudi, pa do danes, ko se tudi ta košček slovenske zemlje vedno popolneje vživlja v neobhodno potrebno rekreacijsko funkcijo, ki je sestavna funkcija naših urbaniziranih predelov. V tem smislu dobiva Zgornja Dolina pomembno vlogo, ki jo že izpričuje z zunanjimi spremembami pejzaža (počitniške hišice, žičnice, turistični domovi itd.). Potemtakem sta Dolina in njeno prebivalstvo zaživela s širšim teritorijem, ki po razdaljah in obsegu nekdanjega mnogokrat prekaša. In tudi to bo vplivalo ne samo na populacijske spremembe, temveč tudi na preobrazbo kmetijstva in fiziognomijo naselja.

Zaključek

Površinska svojstva korenške okolice so nas ponovno opozorila, da moramo v geografiji večjo pozornost posvetiti razvoju funkcij posameznih površinskih oblik. Saj imajo po obliki in nastanku podobne površinske oblike (npr. vršaji, ki so splošni predmet človekovega dela) lahko zelo različne vrednosti pri izrabljanju teh površin v kmetijski namene, pri katerem prihaja že močnejše do izraza tudi velikost, kamninska sestava (pedološka), privetrje ali zatišje, prisojnost ali osojnost, oddaljenost od kmečkega doma oziroma od naselja, nadmorska višina itd. Izkoriščanje posameznih površinskih oblik v gospodarsko-kmetijske (še bolj v kmečke) namene pa ni vedno le odraz optimalnih prirodnih lastnosti teh oblik, ki karakterizirajo posamezne zemljiške kulture (npr. njive, pašniki, travniki, senožeti, planine itd.), temveč tudi družbenih činiteljev v najširšem pomenu besede. Z višjo stopnjo družbenega (tudi ekonomskega) razvoja se morejo premostiti posamezne naravne pomanjkljivosti zemljiških površin. Z umetnimi gnojili je mogoče prikriti pomanjkljivo mineraloško sestavo prsti; z melioracijami spreminja človek močvirja v rodovitna polja, z zaščitnimi pasovi drevja ustvarja družba (umetno) mikroklimo, ki ugaja posameznim kulturam. Skratka, stopnje razvoja (človeške) družbe narekujejo spremembe funkcijam reliefnih oblik; ali z razvojem proizvodjalnih sredstev in proizvodjalnih sil ter od njihovih medsebojnih odnosov se spreminja (slabi ali narašča) ekonomska vrednost sleherne površinske oblike v »kulturni« pokrajini. Vzročno-vzajemna učinkovanja številnih prirodnih in družbenih (geografskih) elementov naglo spreminjajo poedine kvalitete zemljiških površinskih oblik, ki prihajajo še danes najmočnejše do izraza pri kmetijski izrabi zemljišč. Šele z genetičnim prikazom funkcije drobnih površinskih oblik bomo mogli spoznati njihove resnične vrednosti (in zavisnosti družbe od njih) z ustreznimi zemljiškimi kulturami in njihovo vlogo v procesu fiziognomije (prim. tudi 28, str. 4—5).

V zadnjih desetletjih so naselja Zgornje Doline izgubila kmečki karakter, kar pa se ne kaže toliko v zunanjih spremembah naselij kot v deruralizaciji prebivalstva. Danes so to več kot *polurbanizirana* kmečka naselja (20, str. 123), ki jih moramo zaradi specifičnih karakteristik »geografske sredine« in vse iz nje izvirajoče pozitivne in negativne posledice (ki vplivajo na turizem: prometna prehodnost na daljave; danes kmetijstvu, še posebno poljedelstvu, nenaklonjena narava itd.), uvrstiti v posebno skupino polurbaniziranih naselij. Nekateri probleme, ki se pojavljajo z urbanizacijo v pokrajini, smo mogli spoznati na primeru Podkorena. To pa ne pomeni, da so se tudi v drugih naseljih Zgornje Doline pokazali podobni pojavi v njihovem procesu, temveč je samo napotilo in spodbuda našemu prihodnjemu delu v tem predelu Slovenskega Alpskega sveta.

Pri vsem tem je Podkoren zanimiv tudi še zaradi arhitektonske zgradbe, ki se je ohranila v naselju vse do današnjega časa, ko je

le-ta začel razjedati njegovo staro podobo in z urbanizacijo vedno hitreje oblikuje novo; vendar se nove — »moderne« oblike nikakor ne morejo harmonično vživeti v stare kmečke vaške stavbene oblike, ki so zanimiv in študija vreden dokument preteklosti, priča materialne in duhovne kulture Korencev in njihovega tesnega sožitja z onstran Karavank ležečimi naselji v Zgornjem Rožu in v Ziljski dolini.

KNJIZEVNOST

1. R. Badjura, Gorski prehodi v luči ljudske geografije, Ljubljana 1951.
2. Fr. Bezljaj, Slovenska vodna imena I in II. Inštitut za slovenski jezik, SAZU, Dela 6, Ljubljana 1956 in 1961.
3. V. Bohinec, K morfologiji in glaciologiji rateške pokrajine, Geogr. vestnik XI, str. 100—132, Ljubljana 1955.
4. V. Bohinec, Postglacialno Korenško jezero. Geografski vestnik XIV, str. 98—106, Ljubljana 1958.
5. A. Briški, Problemi gospodarske razvitosti slovenskih občin. Perspektive št. 17, II. Marec 1961/62, str. 815—821, Ljubljana 1962.
6. V. Đurić, Promene u naseljima u FNR Jugoslaviji. Naselja i poreklo stanovništva, knjiga 36, str. 245—418, Beograd 1960.
7. I. Gams, Snežni plazovi v Sloveniji. Geografski zbornik III, str. 115 do 220, Ljubljana 1955.
8. B. Grafenauer, Kanalska dolina (Etnografski razvoj), Ljubljana 1946.
9. I. Grafenauer, Celovski rokopis iz Rateč — podružnice beljaške prafare pri Mariji na Zilji. Razprave III, str. 5—56, Ljubljana 1958.
10. L. Hauptman, Razvoj družabnih razmer v Radovljiškem kotu do krize petnajstega stoletja. Zgodovinski časopis VI—VII, »Kosov zbornik«, str. 270—284, Ljubljana 1955.
11. S. Ilešič, Agrarna prenaseljenost Slovenije. Tehnika in gospodarstvo IV, št. 3—4, str. 60—70, Ljubljana 1940.
12. S. Ilešič, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. SAZU. Inštitut za geografijo, Dela 2, Ljubljana 1950.
13. S. Ilešič, Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije. Geografski vestnik XXIX—XXX, str. 85—140, Ljubljana 1958.
14. S. Ilešič-Cerne, Uvod v spoznavanje družbe. Ljubljana 1962.
15. Fr. Ivanšek, Regionalni plan Gornjesavske doline. Arhitekt V, št. 16, str. 4—11, Ljubljana 1955.
16. M. Jernejec, Staro in novo. Naši razgledi XI, št. 18 (257), str. 357 in 358, Ljubljana 1962.
17. J. Karlovšek, Slovenski domovi. Ljubljana 1959.
18. B. Jordan, Planine v Karavankah. Geografski vestnik XVII, str. 49 do 104, Ljubljana 1945.
19. V. Klemenčič, Urbanizacija okolice Kamnika, Geografski vestnik XXV, str. 75—92, Ljubljana 1953.
20. V. Klemenčič, Problemi gospodarsko-geografske klasifikacije slovenskih naselij. Geogr. vestnik XXXII, »Melikov zbornik«, str. 111—150, Ljubljana 1960.
21. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, knjiga IV in V. (Peto knjigo uredil M. Kos.) Ljubljana 1915 in 1928.
22. M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja. Ljubljana 1955.
23. M. Kos, Creina Mons — Krainberg — Kranjska gora, staro ime za Karavanke. Geografski vestnik IV, str. 115—118, Ljubljana 1928.

24. J. Lavtižar, Zgodovina župnij in zvonovi v dekaniji Radolica, Ljubljana 1897.
25. J. Lavtižar, Kranjska Sibirija. Planinski vestnik XII, str. 105—108, 125—127 in 145—147, Ljubljana 1906.
26. V. Leban, Brakovi kao migracioni problem. Zbornik radova V. kongresa geografa FNR Jugoslavije, str. 427—435, Cetinje 1959.
27. T. Logar, Dialektološke študije. Slavistična revija V—VII, str. 144 do 168, Ljubljana 1954.
28. C. Malovrh, O metodi geomorfološke analize gorate pokrajine z vidika ekonomske, posebej agrarne geografije. Geografski vestnik XXIX—XXX, str. 3—82, Ljubljana 1958.
29. J. Medved, Problematika gorskih kmetij ob primeru Tople. Geografski vestnik XXXIII, str. 137—152, Ljubljana 1961.
30. A. Melik, Kozolec na Slovenskem. Razprave znanstvenega društva v Ljubljani, Etnografski-geografski odsek, Ljubljana 1951.
31. A. Melik, Kmetika naselja na Slovenskem. Geografski vestnik IX, str. 129—165, Ljubljana 1953.
32. A. Melik, Planine v Julijskih Alpah. SAZU. Inštitut za geografijo, Dela 1, Ljubljana 1950.
33. A. Rihtaršič, Gospodarjenje na nižinskih in planinskih pašnikih občine Jesenice. Rokopis. Občinski ljudski odbor Jesenice.
34. A. Melik, Slovenija II, Slovenski Alpski svet, Ljubljana 1954.
35. A. Melik, Nekaj glacioloških opažanj iz Zgornje Doline. Geografski zbornik III, str. 299—318, Ljubljana 1955.
36. A. Melik, Vitranc, Zelenci in Bovško (Geomorfološke študije iz zahodnih Julijskih Alp). Geografski zbornik VI, str. 287—352, Ljubljana 1961.
37. A. Melik, Bovec in Bovško. Regionalnogeografska študija. Geografski zbornik VII, str. 307—388, Ljubljana 1962.
- 37 a. D. Meze, Prebivalstvo Gornje Savinjske doline. Celjski zbornik 1960, str. 5—67, Celje 1960.
38. M. Miklavčič, Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave. Inavguralna disertacija. Ljubljana 1945.
39. M. Natek, Gomilsko. Hmeljarska vas v Savinjski dolini. Geografski zbornik VII, str. 69—142, Ljubljana 1962.
40. M. Natek, Zemlja in človek po Dobrovljah. Celjski zbornik 1962, str. 36—82, Celje 1962.
41. B. Orel, Ralo na Slovenskem. Slovenski etnograf VIII, str. 31—68, Ljubljana 1955.
42. F. Orožen, Vojvodina Kranjska. Opis slovenskih pokrajin itd. IV. del: Vojvodina Kranjska, zgodovinski opis. Ljubljana 1902.
43. I. Rakovec, Pregled tektonske zgradbe Slovenije. Prvi jugoslovanski geološki kongres, str. 73—84, Ljubljana 1956.
44. F. Ramovš, Dialektološka karta slovenskega jezika. Ljubljana 1930.
45. F. Sarf, Sani v hribovskih predelih Gorenjske. Slovenski etnograf IX, str. 137—168, Ljubljana 1956.
46. A. Sivic, Požiganje gozdnih frat. Slovenski etnograf VI—VII, str. 73—83, Ljubljana 1954.
47. J. Volc, Podkoren. Črtice iz preteklosti vasi in gorenjske Doline. Ljubljana 1958.
48. S. Vurnik, Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp. Etnolog IV, str. 30—86, Ljubljana 1950/51.
49. M. Žagar, Turističke struje u Sloveniji. Zbornik VI. kongresa geografov FLR Jugoslavije, str. 125—135, Ljubljana 1962.
- 50 a. Haupt Ausweis über die Governementsgebietes in provinzen, Kreise, Sektionen, Bezirks-Obrigkeiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaft-, nebst deren Häuser und Seelenanzahl inn Jahre 1817, Laibach.

50 b. Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, drugi razdelek. Ljubljana 1857.

50 c. Orts-Repertorium des Herzogthums Krain. Auf Grundlage des Volkszählung vom 31. Dezember 1869. Laibach 1874.

50 d. Ortschaften-Verzeichniss der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1880. Wien 1882.

50 e. Gemeidelexikon von Krain. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900. Wien 1905.

50 f. Specialni repertorij krajev na Kranjskem. Na novo predelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. decembra 1890. Dunaj 1894.

50 g. Spezial Orts-Repertorium von Krain. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Wien 1919.

50 h. Splošni pregled Dravske banovine. Rezultati popisa prebivalstva 1951. V rokopisu: poklicna struktura preb. 1951.

50 i. Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine. Knjiga I. Stanovništvo po polu i domaćinstvu. Beograd 1951.

50 j. Popis stanovništva 1953. Knjiga XIV. Osnovni podaci o stanovništvu, Beograd 1958.

50 k. Začasni rezultati popisa prebivalstva 1961. Občinski LO Jesenice.

50 l. Statistične informacije OLO Kranj, št. 2 in 7, 1962. Kranj 1962.

50 m. Kartoteka gospodinjstev, Krajevni urad Kranjska gora.

50 n. Matične knjige (rojstne, mrliške in poročne). Skofijski arhiv v Ljubljani in Matična urad Kranjska gora.

50 p. Anketa o izseljevanju in priseljevanju; Podkoren: Julij in september 1962.

51 a. Statistični popis kmetijstva 1960. Občinski LO Jesenice.

51 b. Popis domače živine leta 1955.

51 c. Zapisnik o izdajanju živinskih potnih listov in sprememb za leta 1956—1961. Krajevni urad Kranjska gora in Rateče.

52. Arhiv Kmetijskega društva Podkoren, Podkoren.

53 a. Jožefinski in franciscejski kataster za 1827. Državni arhiv LRS, Ljubljana.

53 b. Podatki Katastrske uprave Radovljica.

54. Podatki Kmetijske zadruge Mojstrana-Dovje.

55. Podatki trgovskega podjetja »Škrlatica« Kranjska gora, poslovalnica Podkoren.

56. Podatki Turistične zveze Slovenije in Občinskega LO Jesenice.

57. Podatki Hidrometeorološkega zavoda LR Slovenije v Ljubljani.

PODKOREN

A Contribution to the Geography of the Upper Sava Valley (Zgornja Savska dolina)

Summary

All centres of population in the Upper Sava Valley show certain common features which come to light in the physiognomy of the landscape itself. It is true that the Upper Sava Valley got its first settlers only in the late Middle Ages (in the 14th century), yet we must bear in mind that the population together with its habits of living was almost wholly dependent on Koroška (Carinthia) from where the colonization across Karavanke had taken place. Only after the World War I., when the Austrian-Yugoslav border was delineated along the Karavanke Mountains and along the watershed at Rateče, the population became compelled to rely more and more on the new

urban centres of Jesenice and Radovljica as substitutes for the now lost Villach or Tarvisio.

Podkoren is one of the most typical settlements in the Upper Sava Valley that has down to the present day preserved its old character in its physiognomy. It is situated on a huge fan of Karavanke under Koren. Koren is one of the most important mountain by reason of the road leading here across Karavanke. In fact, Koren is an almost two kilometres long and a fairly wide dry valley lying crosswise to the orographic line of Karavanke. It obtained much of its present form through the glacier shifts in the Pleistocene period as it was the joint-place of the Drava River glacier and that of the Upper Sava Valley. In the late Middle Ages a route from Ljubljana to Villach for horseback traffic was built. That route was just a section of the long Alpine road which connected the districts near the Adriatic, the Dinaric Alps, and Pannonian districts with the central Alpine regions. Towards the end of the 18th century, the route was improved for a road. The course of the new road avoided now many a steep slope which had not formerly obstructed the old type of traffic.

Podkoren is the first, respectively the last village before a steeper rise across Karavanke (from 840 to 1073 metres) and it is thus understandable that owing to the road its significance has been constantly growing. Podkoren was the place where people engaged in horseback traffic and where later waggoners rested for the night. The local people from Podkoren helped them by the changing of horses, supplying additional ones when heavy loads or, later, waggoners were to be transported across the saddle. The road traffic has influenced the character of life and the whole physiognomy of the place. With its old types of houses and other buildings, all of them connected by their function with the growth of road traffic, Podkoren has preserved its traditional features. In today's changed social and economic conditions, Podkoren represents an extremely interesting relic of the past, which has resisted the decades of industrial and urbanizing influences that have affected the rest of the Upper Sava Valley. By analyzing some of the more important economic and population factors (those that effect the transformation of inhabited places) the author has tried to point out the reasons for the rather unchanged state of today's Podkoren.

The external features of the older part of Podkoren suggest a division into two basic groups: a) the peasants' houses are situated, along today's road across Koren, and b) the homes of the village cottagers and of the poor are gathered on the alluvial little plain of Krotnjek. By now the peasants have reached considerable economic improvement and some changes for the better have occurred also to the smallest landowners (possessing from 0,5 to 2,5 hectares of land) who work no longer on the fields only with the chance work offered by road-traffic, but who have found full-time employment in various urban jots. In 1781 there were in Podkoren altogether 67 landowners, but in 1827 the number was already raised to 81. In the year 1886, when the common land and pastures were divided among the landowners, the number was 78; the year 1962 shows the number 88. All this clearly indicates a very slow growth of the number of landowners in Podkoren.

Despite the increase in the number of landowners, the average estate was augmented from 7,45 hectares in 1827 to 9,78 hectares in 1962. This augmentation is largely accounted for by the division of the common land and pastures in 1886; later it occurred only occasionally that someone bought another little tract of forest or meadow.

In 1827 there were only 10 peasants from the neighbouring villages that had any tracts of fields, meadows, pastures or forest within the boundaries of the cadastral community of Podkoren. By 1962, however, there were already 79 people owning land in Podkoren but not permanently living there.

Those of the present landowners come no longer from the neighbouring villages only; a considerable number of them comes from major Slovene or Yugoslav towns. These landowners have bought in Podkoren sites to build their weekend houses. As early as 1935 the first people from Zagreb and Beograd were buying land in Podkoren, where they later on put up weekend houses for their families.

Farming is nowadays in Podkoren an economic branch of little significance, it provides livelihood for only 5,3 % of the inhabitants. The considerable height of the Upper Sava Valley above sea-level (800—860 metres), together with an expressly Alpine climate limit the number of different sorts of corn to be grown there. Among the cornplants, rye is the most important; wheat and barley do not flourish whereas maize was grown only during the wartime and its crop ran almost every time the risk of getting destroyed by frost either in spring or in autumn. The sandy soil and the fresh summer days favour the growth of potatoes. In peasants' fields bean has been kept on as one of the most typical products of autarchic economy.

The process of turning fields into meadows has been accelerated by the urbanization. Because of the shortage of farm-labourers many field areas are sown with various kinds of clover and similar plants, as they do not call for much work in the fields. It would be wrong to suppose that cattle-breeding is carried on a higher, commercialised level of the Koren economy. Cattle-breeding likewise suffered from the new state boundary because most of the peasants of Dolina had pastures in the highlands that became with the new border Italian. The general economic progress demanded the decline of sheep-breeding which was in the previous century a very significant branch of peasants' economic life in the upper Dolina. Wool was produced not only for sale in wool-works but likewise for home-spun cloth which was used by some people as late as at the beginning of World War I. Cattle-breeding is as well in the decline and in the present century the areas of land used for cattle-breeding have been decreased for 40 % (pastures for 55 % and meadows together with meadows in the highlands for 22 %). This change, which is also due to a shortage of hands on the farms, has contributed to the decrease in the number of domestic animals.

Almost every landowner in Podkoren possessed some forest. Nevertheless forests did not exercise a major economic influence on the growth and strengthening of the peasants' estates. Areas of woods are of unforeseen significance for the tourist attractiveness of the upper Dolina, which has the best conditions for the development of summer and winter tourism. The summers are fresh and only the considerable number of rainy days per summer-month (10—14 days) prevents more numerous visits. Podkoren is one of the most important tourist places in the upper Dolina, of all the places in Dolina it has the most favourable conditions for winter-sports, the days with plenty of snow being here the most numerous. For more than 114 days per year the earth has 1 centimetre of snow, and for more than 65 days per year it has 30 odd centimetres of snow.

From 1817 to 1962 the number of inhabitants in Podkoren practically did not change. A more detailed analysis has shown that between 1857 and 1962 the number of people who left Podkoren for good was only for 224 higher than that of people who came to live for good in Podkoren. The author has paid special attention to the migration; he wanted to find the chief reasons that were inducing people to come to or to leave Podkoren. 15,9 % of those that left Podkoren till 1890 had married into peasants' families in the neighbourhood, 10,2 % of them married into other families, 45,2 % of those forming the first generation found employment in industry or in manual trade, 13,4 % in traffic, and 18,2 % of them took up work of domestic help in the peasants' families in the neighbourhood. In the second generation (the inhabitants of Podkoren born between 1891 and 1910) it was

only 4,3 % of those who married into peasants' families outside Podkoren, 50,9 % married into families other than peasants', and 43,6 of the emigrants found employment in industry. The third generation of the emigrants (born between 1910 and 1950) shows the number of people employed in industry still growing — 39,6 %. Many of the emigrants of the first and of the second generations emigrated to the Northern America from where there were only very few that came back.

In recent time Podkoren is becoming a real immigrant settlement. The present inhabitants of Podkoren come from 75 different places, having their birth-place in 101 places. Due to inheritance or houses on sale, Podkoren has grown for 22,8 % of emigrants from the neighbouring population centres. Free flats in Podkoren have drawn 19,6 % of the immigrant population, marriages into not-peasants' families have brought 18,4 % of immigrants into the village, 20 people came to work as domestic help on the fields, and 14,4 % of the immigrants found other kind of work but only 10 persons came to live in Podkoren by marrying into peasants' families. Till 1918 8,9 % of the present immigrants came to Podkoren, in the period between 1919 and 1941 the percentage was 25,5 %, and between 1941 and 1948 it was 20,9 %. After 1948 the remaining 44,9 % of the present immigrants followed.

On the ground of all these data, the author considers the cosequences as they appear in the abrupt changes in the professional structure of the population, in the daily travel to work in Kranjska gora, Hrušica, Jesenice etc. All this is reflected in the economic life of the Koren peasants.

As the emigration of the native population has been stronger than the immigration of foreign population, the number of inhabitants in the last hundred years (1857—1962) went down for 19,7 %. In 1910 Podkoren had only 348 inhabitants, which means 27,8 % less than in 1869. From 1910 to 1962 the population grew for 25 % but taken together for the period 1869 to 1962 it decreased for 9,6 %.

Ther territorial growth of the place has been influenced by the following: railway, which was built in 1870, tourism, which called forth in the last years before World War II. the weekend houses, and in recent times local non-agrarian people building their homes on the outskirts of the old settlement.

The physiognomy of the central part of Podkoren has in the main remained unchanged. This is accounted for by the bad economic circumstances of the local population, by the continuous emigration of young people who came back only when they had earned their old-age pension. Finally we must not forget outbreaks of fire, which had never spread over larger parts of the village. The fire of 1822 burnt down the eastern part of the village, and that of 1929 its central part.

With all this it must be borne in mind that centres of population in the upper Dolina are becoming "satelite" or "dormitory" settlements of the industrial Jesenice. This function which is being accepted through the last decades is connected with the favourable communication means of the railway. Besides, one must take into account the stronger development of tourism, not only the stationary one, but also and above all the mobile one. That is particularly true of Podkoren as it is the crossing of the two important roads leading to Austria and Italy. New forms of tourism are coming on with the small border traffic and they likewise will soon have to be met by the inhabitants in Dolina.

PREGLED VSEBINE

Uvod	285
I. PRIRODNE OSNOVE GOSPODARSKE DEJAVNOSTI	286
1. Relief in njegov pomen za kmetijstvo	286
2. Nekatere klimatske karakteristike	289
3. Hidrogeografska problematika	292
4. Prst in rastje	294
II. ČLOVEKOVO UDEJSTVOVANJE V DOLINI	296
1. Poselitev	296
A. GOSPODARSTVO	298
Kmetijstvo	300
1. Socialno-posestna struktura Podkorena	302
a) Razdelitev zemljiških posestnikov	303
b) Razvoj socialne strukture v Podkorenu	306
c) Povprečna velikost posesti	312
2. Poljedelstvo	314
a) Izraba njivskih površin	319
3. Živinorejske površine in živinoreja	324
4. Sadovnjaki	333
5. Gozdarstvo	336
Promet	339
a) Prometna vloga naselja	339
b) Dnevno potovanje delovne sile iz Podkorena	342
Turizem	345
a) Podnebne osnove za turizem	345
b) Nekatere karakteristike turističnega prometa	347
B. PREBIVALSTVO	349
1. Naravno gibanje prebivalstva	350
2. Selitve	351
a) Poroke	352
b) Sezonske zaposlitve	353
c) Izseljevanje	354

d) Zaključki o izseljevanju	358
e) Izseljeniški povratniki	359
f) Priseljevanje	360
3. Rast števila prebivalstva	364
4. Vpliv urbanizacije na spremembe nekaterih prebivalstvenih struktur	366
a) Spremembe v poklicni strukturi prebivalstva	366
b) Gospodinjstva	368
c) Starostna struktura Korencev	369
C. NASELJE	370
1. Teritorialni razvoj naselja	371
2. Zunanja podoba naselja	374
D. SOZITJE S TRŽNIMI IN INDUSTRIJSKIMI NASELJI	381
Zaključek	385
Književnost	386
Podkoren. A Contribution to the Geography of the Upper Sava Valley (Summary)	388

Slika 6. Tločrt socialno-posesne strukture Podkoreña

I. Domovi posestnikov do 0,5 ha. — II. Domovi posestnikov od 0,51 do 2,5 ha. — III. Domovi posestnikov od 2,51 do 8,5 ha. — IV. Domovi posestnikov od 8,51 do 12,5 ha. — V. Domovi posestnikov od 12,51 do 18,5 ha. — VI. Domovi posestnikov nad 18,51 ha. — 1. Hotel »Vitranc«. — 2. Poslopje nekdanje tovarne. — 3. Poslopje železniške postaje Podkoren. — SPL = Last splošnega ljudskega premoženja. — T = Domovi v posesti tujcev. — a, b, c = Selišča matičnih kmečkih domov. — ai, bi, ci = Stavbišča domov, ki pripadajo kmetijam a, b, in c